

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШЕЛЯКІН ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ

УДК 343.126

ДИСЕРТАЦІЯ

ДОМАШНІЙ АРЕШТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О. С. Шелякін**

Науковий керівник: **Азаров Юрій Іванович**

кандидат юридичних наук, професор

Київ – 2019

АНОТАЦІЯ

Шелякін О. С. – Домашній арешт у кримінальному провадженні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

Дисертацію присвячено комплексному аналізу теоретичних і практичних питань обрання та застосування домашнього арешту як запобіжного заходу, а також розробленню й обґрунтуванню рекомендацій щодо підвищення його ефективності під час кримінального провадження.

Наголошено, що запорукою обґрунтованості застосування запобіжних заходів є чітке визначення в КПК України мети та підстав їх застосування, а також вказівок щодо необхідності врахування обставин в їх сукупності під час обрання конкретного з них. Для забезпечення законності обмеження прав підозрюваного, обвинуваченого при застосуванні запобіжних заходів має бути додержано умови їх обрання.

У дисертації проаналізований процесуальний порядок застосування та продовження (скасування) домашнього арешту в кримінальному провадженні, а також досліджено особливості його застосування на різних стадіях досудового розслідування та судового розгляду.

Наголошено, що в науковій літературі питання виконання домашнього арешту є найбільш дискусійним. Це пов'язано з тим, що, по-перше, серед науковців не має єдиної точки зору щодо органу, який має здійснювати дані функції. По-друге, з визначенням кола посадових осіб, відповідальних за облік та контроль в середині органу.

Автором наголошено, що поняття домашнього арешту має декілька варіантів інтерпретації. Однак, зважаючи на найсуттєвіші ознаки цього запобіжного заходу, з'ясовано, що в Україні домашній арешт – це запобіжний захід, який застосовується для досягнення завдань кримінального провадження за рішенням слідчого судді, суду до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який

законом передбачено покарання у виді позбавлення волі, і полягає в забороні залишення житла цілодобово або в певний період доби з можливим покладенням на неї низки додаткових, індивідуально визначених зобов'язань.

Наголошено, що запорукою обґрунтованості застосування запобіжних заходів є чітке визначення в КПК України мети та підстав їх застосування, а також вказівок щодо необхідності врахування обставин в їх сукупності під час обрання конкретного з них. Для забезпечення законності обмеження прав підозрюваного, обвинуваченого при застосуванні запобіжних заходів має бути дотримано умови їх обрання. Так, якщо слідчий або прокурор пред'являє в суді лише повідомлення про підозру, не підкріплюючи його іншими доказами, а підозрюваний, обвинувачений заперечує свою причетність до кримінального правопорушення, слідчий суддя, суд мають відмовити в застосуванні домашнього арешту. Водночас у разі його застосування слід враховувати положення ст. 198 КПК України, відповідно до якої висловлені висновки в ухвалі слідчого судді, суду щодо будь-яких обставин, які стосуються суті підозри, обвинувачення, не мають преюдиціального значення (не повинні прийматися без доведення) для суду під час судового розгляду або для слідчого чи прокурора під час розгляду чи розслідування кримінальних проваджень.

Наголошено, що, ініціюючи питання про застосування будь-якого запобіжного заходу, слідчий, прокурор зазначає в клопотанні відомості (обставини), що характеризують наявне кримінальне провадження, або самого підозрюваного, обвинуваченого, сукупна оцінка яких свідчить про недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів.

Однак за результатами проведеного аналізу клопотань слідчих і прокурорів про обрання домашнього арешту з'ясовано, що на практиці слідчі, прокурори в 55 % вивчених клопотань узагалі не зазначають таких відомостей, обмежуючись лише положення про те, що до особи неможливо застосувати більш м'який запобіжний захід. Тому ігнорування стороною обвинувачення таких норм кримінального процесуального закону викликає подальше вмотивоване оскарження з боку підозрюваного, обвинуваченого та їх захисника.

Зазначено, що чітко встановлений строк дії домашнього арешту з граничним терміном його продовження також позитивно впливає на строк досудового розслідування, оскільки продовження домашнього арешту здійснюється в судовому засіданні слідчим суддею на підставі клопотання відповідної посадової особи в її присутності. Так, за результатом проведеного аналізу судових рішень про домашній арешт, його продовження здійснювалось у 68 % від загальної кількості рішень про застосування названого запобіжного заходу. Отже, у 32 % випадках досудове розслідування закінчилось у межах двох місяців.

Доведено, що дотримання слідчим, прокурором вимог стосовно форми та змісту клопотання про застосування домашнього арешту, а також обов'язкових додатків до нього, якими обґрунтовуються необхідність та можливість його застосування, є запорукою задоволення клопотання слідчим суддею.

Також з'ясовано, що електронний контроль оплачується виключно за рахунок державного бюджету, а включення витрат, пов'язаних з використанням ЕЗК до переліку процесуальних витрат надало б можливість підконтрольній особі самостійно повністю або частково сплачувати електронний контроль.

Наголошено, що під час досудового розслідування слідчий, прокурор шляхом вивчення матеріалів кримінального провадження доходять висновку щодо необхідності застосування до підозрюваного запобіжного заходу. Одночасно з встановленням підстав для його застосування слідчий досліджує загальні та спеціальні умови обрання конкретного виду запобіжного заходу. Тільки після дослідження означених категорій у їх сукупності слідчий може обґрунтовано сформулювати внутрішнє переконання щодо необхідності застосування до підозрюваного домашнього арешту в конкретному випадку і на певному етапі досудового розслідування.

У 63 % вивчених подань щодо необхідності застосування домашнього арешту слідчі, прокурори не підтверджують наведені доводи, у таких випадках службові особи обмежуються записом у результативній частині клопотання із зазначенням аргументів для встановлення конкретних обмежень. Як правило, такими документами є довідки з місця роботи або навчання, медичний висновок про

наявність у підозрюваного тяжкої хвороби, інвалідності чи нездатності самотійно пересуватися, довідки про доходи, склад та вік членів сім'ї.

Констатовано, що актуальним залишається питання щодо відповідальності підозрюваного, обвинуваченого за невиконання встановлених обмежень (заборон або зобов'язань) під час домашнього арешту, адже законодавцем чітко не визначено форм та зміст такої відповідальності.

Ключові слова: домашній арешт, запобіжний захід, ізоляційний запобіжний захід, засіб електронного контролю, кримінальне провадження, ухвала слідчого судді, контроль за поведінкою підозрюваного та обвинуваченого.

SUMMARY

O. Sheliakin. House imprisonment in criminal proceeding. – Manuscript.

Thesis for Doctor of Philosophy in Law, specialty 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Examination; Operative-Search Activity. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2019.

Thesis reveals results of complex analysis of theoretical and practical issues related to selection and application of such preventive measure as house imprisonment along with formulation and justification of recommendations aimed at improvement of its efficiency in the course of criminal proceeding.

It is stressed that the key prerequisite for the preventive measures application to be justified is clear formulation of the aim and grounds in the Criminal Procedure Code of Ukraine and instructions on necessity to take into account all the circumstances during the measure selection. All measure selection requirements must be met to ensure the legitimacy of suspect's rights restriction.

Thesis provides analysis of house imprisonment application and extension (cancellation) peculiarities in criminal proceeding and study of its application procedures at different stages of pre-trial investigation and court hearing.

It is stressed that in specialized publications house imprisonment enforcement issues are the most controversial due to, firstly, no consensus among scholars about the

identification of responsible body/agency; secondly, it is important to identify certain officials responsible for registration and control as body/agency representatives.

Author stresses that house imprisonment definition may be interpreted in several ways. But, considering the most distinguishing features of this preventive measure, it has been concluded that in Ukraine house imprisonment is a preventive applied to achieve goals set by criminal proceeding upon the decision of investigative judge or court towards person, suspected or accused of crime commission (crimes with imprisonment defined as punishment by the legislation). Restriction is imposed to move outside the dwelling 24/7 or at certain hours with set of individually designed commitments.

It is stressed that validity of preventive measures application is backed with clear presentation of its aim and grounds in Criminal Procedure Code of Ukraine along with guidelines for the need to take all circumstances into account while selecting one. To ensure legitimacy of suspect/accused rights restriction in the e of preventive measure application selection criteria are to be met. Thus, if investigator or prosecutor presents only the charge sheet in the court not supported with any other evidence and suspect/accused objects one's relation to crime, investigative judge or court are entitled to reject the application of house imprisonment. At the same time, if applied, provisions of Article 198 of Criminal Procedure Code of Ukraine must be (used as justification for presenting certain conclusions in court's/investigative judge's decision regarding any circumstances related to suspicion and accusation) have no prejudicial value (must not be accepted without proof) for the court (hearing stage) or investigator/prosecutor in the course of investigation.

It is outlined that initiation of any preventive measure application by investigator/prosecutor requires presentation of facts (circumstances) used as characteristics of certain criminal proceeding or the suspect/accused; its cumulative evaluation proves the insufficiency of application of less restrictive measures.

According to the results of analysis of investigator's/prosecutor's motions on house imprisonment in 55 % these facts are omitted with only the last provision - insufficiency of application of less restrictive measures - mentioned. That is why ignorance of these CPC provisions by prosecution leads to following justified protestation by defence party.

It is noted that clear time constraints for house imprisonment with strict extension conditions positively affects the pre-trial investigation as extended during the court hearing by investigating judge on the basis of official's motion in his/her presence. Thus, according to results of house imprisonment decisions analysis, it was extended in 68 %. Therefore, in 32 % pre-trial investigation lasted up to 2 months.

It is proved that investigator's/prosecutor's compliance with requirements on motion format/content and mandatory appendices which justify the need and possibility to apply the house imprisonment guarantees the motion upholding by investigative judge.

It is also identified that electronic control is funded exclusively by the state and inclusion of expenses related to use of ECM into the list of procedural expenses would allow the monitored person to fully/partially cover the abovementioned costs.

It is stressed that during pre-trial investigation prosecutor/investigator draws conclusions on the need to apply the preventive measure after studying the case materials. Simultaneously with identification of grounds for application investigator studies general and special conditions of certain preventive measure selection and only after this thorough analysis of mentioned categories investigator is able to define if there is a need to apply house imprisonment in every individual case and at certain stage of pre-trial investigation.

In 63 % of cases investigators/prosecutors do not accept the presented grounds – officials confine themselves to notes made in motion with identification of arguments for certain restriction imposing. As a rule, these documents include employment/educational establishment certificates, medical reports (confirmation of severe disease or any disability), financial statements, family composition records etc.

It is stated that still one of the most topical issues is the suspect/accused liability for failure to comply with the established restrictions (prohibitions or obligations) during the house imprisonment as legislator does not clearly define format and content of such liability.

Key words: house imprisonment, preventive measure, isolating preventive measure, electronic control means, criminal proceeding, decision of investigating judge, monitoring the suspect's (accused) behavior.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у вітчизняних наукових фахових виданнях:

1. Шелякін О. С. Окремі аспекти генезису домашнього арешту. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 3–2. С. 102–106.
2. Шелякін О. С. Окремі питання застосування домашнього арешту в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2015. № 16. С. 110–114.
3. Шелякін О. С. Обмеження, встановлені відносно підозрюваного, обвинуваченого під час застосування домашнього арешту. *Науковий журнал Дніпропетровського гуманітарного університету. Серія «Право і суспільство»*. 2016. № 5. С. 178–184.
4. Шелякін О. С. Поняття домашнього арешту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. № 38. С. 132–136.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав

та видання, які включено до міжнародних наукометричних баз:

5. Oleksandr Sheliakin. Ways to improve the procedure of placement under house arrest in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights. Bratislava, Slovak Republic*, 2018. № 4. P. 73–75

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Шелякін О. С. Правові та організаційні заходи забезпечення реалізації процесуального рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 6–7 берез. 2015 р.)*. Донецьк, 2015. С. 119–121.
7. Шелякін О. С. Окремі аспекти характеризуючих обставин застосування домашнього арешту. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення: матеріали VII*

Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. Дню юриста України (Київ, 29 жовт. 2015 р.). Київ, 2015. С. 101–103.

8. Шелякін О. С. Сутність домашнього арешту. *Правоохоронна та правозахисна діяльність поліції в умовах формування громадянського суспільства в Україні*: матеріали підсумкової наук.-практ. конф. (Київ, 9 квіт. 2016 р.). Київ, 2016. С. 141–144.

9. Шелякін О. С. Мета застосування домашнього арешту в кримінальному процесі. *На перетині мови і права*: матеріали студентсько-курсантської наук. конф. (Київ, 22 лют. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 104–108

10. Шелякін О. С. Забезпечення прав підозрюваного/обвинуваченого у процесі застосування домашнього арешту. *Забезпечення прав людини в контексті інтеграційних процесів України*: матеріали круглого столу (Київ, 29 листоп. 2018 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 232–234

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	12
ВСТУП	13
 РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ТА ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	 23
1.1. Виникнення і розвиток домашнього арешту в кримінальному процесі України.....	23
1.2. Поняття та сутність запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту.....	39
Висновки до розділу1.....	58
 РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ЗАСТОСУВАННЯ ТА ПРОДОВЖЕННЯ(СКАСУВАННЯ) ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	 60
2.1. Умови обрання домашнього арешту в кримінальному провадженні	60
2.2. Мета та підстави застосування домашнього арешту в кримінальному провадженні	81
2.3. Процесуальний порядок і особливості застосування та продовження (скасування) домашнього арешту в кримінальному провадженні	91
2.3.1. Процесуальний порядок застосування та продовження (скасування) домашнього арешту на стадії досудового розслідування.....	92
2.3.2. Особливості застосування та продовження (скасування) домашнього арешту на стадії судового розгляду	107
Висновки до розділу2.....	117

РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РІШЕННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ	122
3.1.Обмеження, встановлені відносно підозрюваного, обвинуваченого під час застосування домашнього арешту та відповідальність за їх невиконання	122
3.2. Особливості обліку осіб щодо яких застосовано домашній арешт та контролю дотримання ними обмежень запобіжного заходу	141
3.2.1. Облік осіб щодо яких застосовано домашній арешт та контроль дотримання ними обмежень без використання ЕЗК	146
3.2.2. Контроль за поведінкою осіб щодо яких застосовано домашній арешт із використанням ЕЗК та проблемні питання його виконання	151
Висновки до розділу3.....	165
ВИСНОВКИ	169
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	174
ДОДАТКИ	192

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЕЗК	електронні засоби контролю
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
КК України	Кримінальний кодекс України
МВС	Міністерство внутрішніх справ
ОРД	оперативно-розшукова діяльність
СКС	Статут кримінального судочинства
ВУЦВК	Всеукраїнський центральний виконавчий комітет
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
ЄРДР	Єдиний реєстр судових розслідувань
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ГУНП	Головне управління Національної поліції
р.	рік
ст.	стаття
ч.	частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У Конституції України закріплено, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29). Це право є одним із фундаментальних конституційних прав людини, тому може бути обмежене лише вмотивованим рішенням суду.

Право на свободу пересування не є абсолютним, а отже, воно може бути обмежено у встановлений державою спосіб, як зазначено в низці міжнародних нормативно-правових актів щодо можливості обмеження прав і свобод людини.

В умовах проведення реформи правоохоронної системи в Україні значна увага приділяється захисту прав та законних інтересів учасників кримінального провадження на різних його стадіях, зокрема під час застосування такого запобіжного заходу, як домашній арешт, який закріплено в положеннях КПК України 2012 року. Відповідно до основної ідеї кримінального процесуального закону та переліку запобіжних заходів, він застосовується в тих випадках, коли застава є занадто м'яким запобіжним заходом, а тримання під вартою – занадто суворим.

Історичний аналіз становлення та розвитку інституту домашнього арешту як запобіжного заходу свідчить про те, що він постійно вдосконалювався з метою покращення процедури його реалізації, що пов'язано передусім з можливістю одночасного використання електронних засобів контролю для його належного виконання. Водночас аналіз правових норм, що регулюють домашній арешт, доводить наявність недоліків у його практичному застосуванні, а також певних прогалин у нормах різних законодавчих актів, які вкрай негативно впливають на дотримання прав учасників кримінального процесу.

У різні часи окремі питання домашнього арешту було предметом наукового дослідження таких вітчизняних і зарубіжних учених, як О. Н. Агакерімов, Ю. І. Азаров, О. В. Баулін, А. Ф. Безрукава, А. П. Бельмаз, О. В. Білоус, П. Д. Біленчук, А. М. Бірюкова, М. Й. Вільгушинський, Г. П. Власова, Л. В. Гаврилюк, І. Г. Глобенко, І. Л. Дідюк, О. В. Капліна, В. Г. Крайнюк, І. Є. Криницький,

О. П. Кучинська, Ю. А. Ліхолєтова, Л. М. Лобойко, П. І. Люблінський, Є. І. Макаренко, О. І. Марченко, Ю. Д. Москалюк, В. В. Мухін, В. В. Назаров, Д. П. Письменний, М. А. Погорецький, В. О. Попелюшко, В. В. Рожнова, Д. Б. Сергєєва, О. Ю. Татаров, В. М. Тertiшник, Л. Д. Удалова, В. І. Фаринник, І. Я. Фойницький, О. Ю. Хабло, О. Г. Шило, М. Є. Шумило та ін.

На рівні дисертаційних досліджень означений запобіжний захід в українському кримінальному судочинстві досліджували А. Ф. Безрукава («Домашній арешт в системі запобіжних заходів у кримінальному процесі України», 2013 р.), Ю. Д. Москалюк («Домашній арешт і тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні», 2015 р.), І. Л. Дідюк («Домашній арешт в кримінальному процесуальному законодавстві України», 2015 р.), О. Н. Агакерімов («Домашній арешт в системі запобіжних заходів», 2016 р.).

Незважаючи на високу значимість проведених досліджень, багато питань теорії і практики щодо умов обрання, застосування та механізму виконання домашнього арешту в кримінальному провадженні залишаються недостатньо розробленими.

Динамічність розвитку кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики порядку обрання, зміни та оскарження домашнього арешту як запобіжного заходу демонструють необхідність дослідження на монографічному рівні окреслених питань, розв'язання наявних проблем шляхом підготовки науково обґрунтованих пропозицій до КПК України та удосконалення порядку їх застосування.

Водночас необхідність подальшого дослідження домашнього арешту як запобіжного заходу підтверджується рішенням Конституційного Суду України від 23 листопада 2017 р. № 1-р/2017 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої ст. 315 КПК України.

У щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні

зазначено, що 2014 р. є другим роком дії КПК України 2012 р. Однак на практиці трапляються випадки порушення прав і свобод людини внаслідок недотримання вимог КПК України саме правоохоронними органами. Правоохоронні органи та місцеві суди неоднаково тлумачать, а отже, неоднаково застосовують положення ст. 315 КПК України щодо «автоматичного» продовження тримання під вартою на стадії надходження до суду обвинувального акта. Це спричинило прийняття Європейським судом з прав людини рішення від 9 жовтня 2014 р. у справі «Чанєв проти України», яким констатовано порушення прав і свобод людини, проголошених ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Крім того, дискусійним є питання визначення структурного підрозділу, працівники якого мають здійснювати контроль за виконанням підозрюваним, обвинуваченим встановлених обмежень під час домашнього арешту. Не розроблено механізм виконання визначених обмежень домашнього арешту залежно від використання електронних засобів контролю чи без їх використання.

Аналіз чинного законодавства також свідчить про наявність деяких розбіжностей щодо визначення процесуальної форми застосування, продовження та скасування домашнього арешту залежно від стадій досудового розслідування або судового розгляду.

Викладене обумовило вибір теми дисертаційного дослідження та повною мірою свідчить про її актуальність з наукових і практичних позицій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження узгоджується із Стратегією національної безпеки України, затвердженою Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, ґрунтується на положеннях Плану заходів МВС України, спрямованих на реалізацію норм КПК України (наказ МВС України від 8 серпня 2012 р. № 685), відповідає Пріоритетним напрямам наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ на період 2015–2019 років (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275), Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2019 роки, схвалених Вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол від 27 грудня 2017 р. № 28), планам проведення науково-дослідних

і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2015–2018 рр. Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 27 листопада 2014 р. (протокол № 21) та схвалено Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 1127, 2015 р.).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є проведення комплексного аналізу теорії і практики обрання та застосування домашнього арешту як запобіжного заходу, а також розроблення й обґрунтування рекомендацій для підвищення його ефективності під час кримінального провадження.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *завдання*:

- охарактеризувати історичні етапи виникнення і розвиток домашнього арешту в кримінальному процесі України;
- розкрити поняття та сутність запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту;
- з'ясувати умови обрання домашнього арешту в кримінальному провадженні;
- визначити мету та підстави застосування домашнього арешту в кримінальному провадженні;
- розкрити процесуальний порядок застосування і продовження (скасування) домашнього арешту в кримінальному провадженні та встановити їх особливості на стадіях досудового розслідування і судового розгляду;
- визначити особливості обліку осіб, щодо яких застосовано домашній арешт, та контролю дотримання ними обмежень запобіжного заходу з використанням електронних засобів контролю та без їх використання;
- сформулювати пропозиції щодо удосконалення інституту домашнього арешту в кримінальному судочинстві.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі обрання, застосування та виконання домашнього арешту під час досудового розслідування або судового розгляду.

Предмет дослідження – домашній арешт у кримінальному провадженні.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить сукупність як загальнонаукових, так і спеціально наукових методів і прийомів наукового пізнання. *Історико-правовий метод* надав можливість дослідити виникнення і розвиток домашнього арешту на території України в різні історичні періоди (підрозділ 1.1). За допомогою *формально-юридичного методу* досліджено правові норми чинного законодавства України, з'ясовано зміст та значення використаних у них понять і термінів, обґрунтовано висновки та пропозиції щодо їх зміни й доповнення (підрозділи 1.1–3.2). *Порівняльно-правовий метод* надав можливість визначити відмінності домашнього арешту, розглядаючи його в площині законодавства окремих зарубіжних країн (Литва, Азербайджан, Білорусь, Казахстан, Киргизія, Молдова, Таджикистан, Італія, США та ін.) у зіставленні з відповідними положеннями національного кримінального процесуального законодавства, а також встановити обставини, що знижують витрати, пов'язані із забезпеченням електронного контролю (підрозділи 1.2, 3.2). За допомогою *системно-структурного методу* розглянуто конкретні елементи системи домашнього арешту (підрозділи 1.2, 2.1, 2.3, 3.1). *Статистичні методи* використано для вивчення, узагальнення та аналізу слідчої і судової практики, підготовки обґрунтованих висновків за їх результатами, а також рішень Європейського суду з прав людини (підрозділи 1.2, 2.1, 3.2). *Соціологічний метод* застосовано у процесі проведення анкетування працівників судових та правоохоронних органів щодо домашнього арешту (розділ 2, підрозділ 3.2).

Емпіричну базу дослідження становлять результати узагальнення 300 ухвал слідчих суддів, судів про застосування, зміну, продовження та скасування домашнього арешту в Україні за 2015–2018 рр.; зведені дані опитування 150 осіб, зокрема 76 слідчих, 27 слідчих суддів, 12 прокурорів та 21 адвоката з Вінницької, Житомирської, Київської, Миколаївської, Одеської, Тернопільської, Черкаської, Чернівецької областей та м. Києва, державна й відомча статистична звітність, слідча практика, аналітичні дані МВС України, Національної поліції України, Генеральної прокуратури України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (наразі – Касаційний кримінальний суд Верховного Суду),

Державної судової адміністрації України за 2015–2018 рр. Використано власний професійний досвід здобувача під час оперативного супроводження кримінальних проваджень, що розслідували і розслідують слідчі Національної поліції України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним (монографічним) дослідженням у вітчизняній юридичній науці, у якому з урахуванням норм кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування досліджено питання обрання такого запобіжного заходу, як домашній арешт. На основі результатів дисертації сформульовано низку нових науково-теоретичних положень для юридичної практики, які виносяться на захист. Зокрема:

вперше:

- доведено необхідність призначення слідчим суддею, судом у процесі розгляду клопотання слідчого, прокурора про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, медичного огляду окремих категорій осіб (неповнолітні, вагітні жінки, особи з інвалідністю та ін.) для встановлення можливих протипоказань обрання такого запобіжного заходу із застосуванням засобу електронного контролю;

- запропоновано три рівні суворості реалізації домашнього арешту для налагодження механізму вибору слідчим суддею, судом режиму ізоляції підозрюваного, обвинуваченого в межах житла, а саме: 1) м'якого – не залишати межі житла в певний час доби; 2) середнього – постійно перебувати в межах житла за винятком заздалегідь обумовленого періоду відвідування навчання, роботи або медичної установи; 3) суворого – цілодобово перебувати в житлі;

- встановлено, що перші ознаки запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту містяться в проекті зводу законів Гетьманщини XVIII ст. «Права, за якими судиться малоросійський народ», де у п. 1 арт. 1 глави XXIV «Про злодіїв і покарання їх, також про інші злочинні діяння» зазначено: «Якщо б чийогось слугу або людину, або підданого у будинку пана його, або де-небудь в іншому місці було спіймано з речовими доказами, а за таку крадіжку злодій не підлягає смертній карі, такого злодія потрібно відвести до його пана, а коли того не буде – до прикажчика, і

пан або прикажчик повинен віддати злодія не пізніше ніж через два тижні до суду, а до суду має утримувати злодія під своїм арештом»;

удосконалено:

– поняття домашнього арешту, під яким слід розуміти «запобіжний захід, що застосовується для досягнення завдань кримінального провадження за рішенням слідчого судді, суду до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за яким законом передбачено покарання у виді позбавлення волі, і полягає в забороні залишення житла цілодобово або в певний період доби з можливим покладенням на неї низки додаткових, індивідуально визначених зобов'язань»;

– наукову позицію щодо необхідності розмежування понять «обрання» та «застосування» домашнього арешту, а саме: під обранням домашнього арешту слід розуміти прийняття рішення про вибір саме цього запобіжного заходу; під застосуванням домашнього арешту – процесуальну дію, яка здійснюється з моменту прийняття рішення про обрання названого запобіжного заходу до його зміни чи скасування;

– порівняльну характеристику поняття домашнього арешту на прикладі прямокутної системи координат. Умовну структуру цієї понятійної площини утворюють зміст (вертикальна вісь) та обсяг поняття (горизонтальна вісь) домашнього арешту. Унаслідок цього встановлено ознаки домашнього арешту та критерії їх відмінності порівняно із законодавством інших країн, що дозволяють його застосування;

дістало подальший розвиток:

– положення стосовно того, що застосування домашнього арешту з електронним засобом контролю в кримінальному судочинстві сприятиме вирішенню проблеми незаконного тримання під вартою осіб і зменшенню кількості їх звернень до Європейського суду з прав людини, а також покращенню стану забезпечення прав і свобод людини та громадянина в кримінальному судочинстві України, зокрема щодо кількості фактів незаконного позбавлення особи свободи;

– розуміння мети домашнього арешту як поліструктурного явища, що складається з двох частин: 1) загальної мети домашнього арешту, яка виявляється в

забезпеченні належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого шляхом встановлення обмежень; 2) спеціальної мети домашнього арешту, що полягає в ізоляції підозрюваного, обвинуваченого в житлі та обмеженні його контактів із зовнішнім середовищем;

- пропозиції щодо забезпечення виконання встановлених обмежень домашнього арешту, зокрема, встановлено відповідальність за їх невиконання, про що зазначається в ухвалі про застосування запобіжного заходу;

- положення про те, що дозвіл посадової особи, за необхідності, відлучитися з населеного пункту, в якому зареєстрована, проживає чи перебуває особа, відносно якої покладено відповідний обов'язок, надається залежно від стадії кримінального провадження: слідчим або прокурором – на стадії досудового розслідування; прокурором або судом – на стадії судового розгляду;

- класифікація умов обрання домашнього арешту на загальні та спеціальні. Під загальними умовами обрання домашнього арешту слід розуміти сукупність процесуальних вимог та обставин, які стосуються всіх запобіжних заходів та дозволяють прийняти рішення про його законне обрання, а саме: 1) обираються лише під час кримінального провадження; 2) перебування особи, щодо якої обирається запобіжний захід, у процесуальному статусі підозрюваного, обвинуваченого; 3) необхідність урахування обставин обрання домашнього арешту, що означають наявне кримінальне провадження, та обставин, що характеризують самого підозрюваного, обвинуваченого. Спеціальними умовами обрання домашнього арешту слід вважати сукупність процесуальних вимог та обставин, які стосуються лише названого запобіжного заходу й дають змогу прийняти рішення про його законне обрання, а саме: 1) наявність житла в підозрюваного, обвинуваченого; 2) відповідність злочину, у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа;

- положення щодо неможливості обрання домашнього арешту до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання десять або більше років позбавлення волі;

– положення, які визначають обмеження, встановлені відносно особи під час домашнього арешту, зокрема: 1) заборона залишати житло цілодобово або в певний період доби; 2) зобов'язання: 2.1) прибути за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади; 2.2) виконувати один або декілька обов'язків, передбачених пунктами 1–9 ч. 5 ст. 194 КПК України;

– пропозиції з визначення структурного підрозділу органу Національної поліції, працівники якого мають здійснювати контроль за виконанням підозрюваним, обвинуваченим встановлених обмежень залежно від використання електронних засобів контролю;

– твердження, що домашній арешт є ефективним запобіжним заходом, оскільки встановлені судом обмеження дозволяють здійснювати контроль над особою без її соціальної ізоляції. Проте міжнародний досвід його застосування як засобу кримінального покарання відносно засуджених осіб за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, передусім за умови умовно-достроково звільнення, свідчить про його можливу трансформацію і в кримінальне законодавство України. Наразі в Канаді в разі дострокового звільнення засудженого, який вчинив тяжкий чи особливо тяжкий злочин, суд може замінити його на домашній арешт з обов'язковим носінням засобу електронного контролю, що може стати альтернативою адміністративному нагляду.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації наукові положення, висновки і рекомендації можуть бути використані в:

законотворчій діяльності – для вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України (лист Національної академії внутрішніх справ від 8 травня 2019 р. № 02/21ВР);

практичній діяльності органів досудового розслідування – у процесі розроблення й удосконалення відомчих нормативно-правових актів та методичних рекомендацій з питань, пов'язаних з реалізацією слідчим повноважень у кримінальному провадженні (акти впровадження Слідчого управління Головного

управління Національної поліції в Одеській області від 23 серпня 2018 р. і Головного слідчого управління Національної поліції України від 2 травня 2019 р.);

освітньому процесі та науково-дослідній діяльності – у системі професійної підготовки слідчих, при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять зі здобувачами ступеня вищої освіти «бакалавр» і «магістр» за напрямом «Право» з навчальної дисципліни «Кримінальний процес», розробленні методичних рекомендацій з питань організації діяльності підрозділів досудового розслідування (акт впровадження в освітній процес Національної академії внутрішніх справ від 5 вересня 2016 р. та акт впровадження в науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ від 10 жовтня 2016 р.).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднено на науково-теоретичних і науково-практичних конференціях і круглому столі, зокрема: «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (м. Донецьк, 7 березня 2015 р.); «Правові реформи в Україні: реалії сьогодення» (м. Київ, 29 жовтня 2015 р.); «Правоохоронна та правозахисна діяльність поліції в умовах формування громадянського суспільства в Україні» (м. Київ, 9 квітня 2016 р.); «На перетині мови і права» (м. Київ, 22 лютого 2017 р.); «Забезпечення прав людини в контексті інтеграційних процесів України» (м. Київ, 29 листопада 2018 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що включають сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (198 найменувань на 18 сторінках) і чотирьох додатків на 27 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 218 сторінок, з яких основний текст – 173 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ТА ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Виникнення і розвиток домашнього арешту в кримінальному процесі України

Говорячи про сьогоднішнє, ми найчастіше згадуємо минуле, посилаємося на історичний досвід, намагаючись не допускати помилок наших попередників. Історія багато чому вчить і дозволяє раціонально використовувати накопичений досвід.

При цьому необхідно зазначити, що розвиток того чи іншого інституту кримінального процесуального права вимагає знання й урахування фундаментальних положень розроблених не одним поколінням процесуалістів.

В.Г. Гончаренко обґрунтовано пов'язує надзвичайну важливість удосконалення кримінально-процесуального законодавства України з необхідністю врахування як «світової практики, сучасного стану і чинників нашого законодавства та тенденцій його розвитку», так і «традицій вітчизняної правової думки» [20, с. 698].

Щодо особливостей процесу реформування кримінального судочинства у своїх працях наголошував знаний вчений Ю.М. Грошевий, а саме: «що перш ніж створити цілеспрямовану, наукового обґрунтовану методологічну основу розвитку систем кримінальної юстиції в Україні, визначити шляхи удосконалення законодавства у цій сфері, слід усунути негативні тенденції, що мають місце внаслідок непослідовності та поспішних, незважених рішень, ознайомитися з позитивним надбанням інших країн світу» [24, с. 107].

Тому знання історичного шляху розвитку вітчизняного та світового процесуального законодавства є запорукою перспективного реформування та вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства нашої держави. Адже очевидно те, що хто не знає минулого країни, той погано орієнтується в сьогоднішні та сліпий передмайбутнім [65, с. 140].

Прагнення до створення демократичного, правової держави пов'язане з реформуванням різних сфер діяльності нашого суспільства. Проведені в Україні реформи поступово призводять до позитивних змін правової ситуації в цілому. Про це свідчить судова реформа, результатом якої було створення нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), прийнятого 13 квітня 2012 року, який вніс значні зміни в кримінальне судочинство.

Дійсно, КПК України зробив суттєвий крок у напрямку гуманізації кримінальної політики, захисту прав, свобод та законних інтересів всіх учасників кримінального провадження, представивши суспільству нову систему кримінального процесуального закону, кардинально відмінну від кримінального процесу періоду соціалізму.

Держава, як основна політична організація суспільства, здійснює управління цим суспільством за допомогою різних методів, в тому числі і шляхом застосування заходів державного примусу. Вони застосовуються до осіб, які не виконують вимоги закону, або у цілях попередження такого невиконання.

Серед заходів забезпечення кримінального провадження основне місце займають запобіжні заходи як найбільш суворий вид впливу на поведінку підозрюваного, обвинуваченого, засудженого через певне обмеження їхніх конституційних прав та свобод.

Інститут запобіжних заходів має глибокі історичні корені. Приміром, ще у республіканському Римі мало місце застосування такого запобіжного заходу, як порука, при цьому особа, у відношенні якої він обирався, ким міг бути і раб, зазнавала мінімізоване коло обмежень. В імператорську епоху застосування даного запобіжного заходу було обумовлено наглядом за обвинуваченим двома відставними солдатами, які здійснювали за ним постійний нагляд, а у виняткових випадках застосовувалось сковування рук обвинуваченого і солдата.

Історія становлення інституту запобіжних заходів пройшла тривалий шлях розвитку та нараховує не одне століття. Загалом, він виник після визнання й гарантування державою права на особисту свободу, однак не завжди знаходив своє відображення в нормативно-правових документах. Так, на теренах сучасної України,

починаючи лише з початку XVIII століття формується певний прообраз системи запобіжних заходів, які, як зазначає Є.В. Салтиков: «...поки ще тотожні заходам кримінального покарання і не становлять відокремленої системи кримінального процесу [118, с. 14].

Разом з тим, функціонування домашнього арешту як запобіжного заходу є досить тривалим для українського законодавства, що спонукає почати його дослідження з моменту зародження цього інституту, здійснивши аналіз історичних пам'яток права та простеживши його історичний шлях розвитку, що в свою чергу, дозволить визначити закономірності розвитку домашнього арешту й виявити існуючі недоліки його реалізації в різні часи.

Різноманітність і суворість запобіжних заходів, що застосовуються на різних етапах розвитку суспільства, найчастіше пов'язані з політичним устроєм, існуючим в державі в певний історичний період. Так, П.І. Люблінський, дотримуючись думки про те, що характер запобіжних заходів безпосередньо залежить від форми державного устрою, у своїй праці «Свобода личности в уголовном процессе: меры, обеспечивающие не уклонение обвиняемого от правосудия» визначав такі історичні періоди становлення запобіжних заходів: 1) общинний, 2) княжий, 3) царський, 4) імператорський [72, с. 117]. Варто звернути увагу, що запропонована вченим періодизація стосується історії Росії, але враховуючи, що вона тісно переплетена з історією України, вважаємо за можливе застосувати даний підхід і в нашому дослідженні.

Общинний період, зазначає О.М. Слободян, – один із маловідомих періодів, який сягає глибокої давнини, і про який дійшло мало історичних свідчень. В общині не було спеціальних органів примусу. В окремих випадках, коли це було потрібно, цю функцію виконував весь народ [125, с. 154]. За поведінку окремої людини відповідальність несла сама община, тому і як захід примусу використовувалася порука.

Княжий період (X–XV ст. ст.) утворився при посиленні влади князів із переважним впливом общини. Цей період характеризується як перехідною свободою при поруці (який ще не відрізняється від групової відповідальності) і виникненням

запобіжних заходів, пов'язаних із позбавленням волі у справах, де замішаний особистий інтерес князя. На початку панує та ж община, князь виступає суддею в суперечках, які виникали між родами. У першій частині цього періоду поруки, як і раніше, мали виключне застосування. Але для віддачі на поруки, для порушення справи і представлення в суд вже з'явилися особливі органи – пристави, недільники, придверники, отроки, ємці, мечники. Пристави – це перший зародок органів досудового розслідування [121, с. 17–18].

Найважливішою пам'яткою давньоруського права княжого періоду є «Руська правда», яка містила норми кримінального, спадкового, торгівельного та процесуального законодавства. Є.В. Салтиков зазначає, що «Руська правда» була детальним зводом правових норм, але їй запобіжні заходи не були відомі [118, с. 12].

У свою чергу М.Н. Тихомиров вказує, що в XIII–XIV ст.ст. «Руською правдою» передбачалися два запобіжні заходи (які тоді називалися «заходами забезпечення»): порука та позбавлення волі. Поручитель у випадку невиконання взятої на себе поруки повинен був зайняти місце обвинуваченого й понести призначене останньому покарання, яке зазвичай було майновим стягненням [146]. Так, аналізуючи один із перекладених текстів «Руської правди», ми знаходимо місця, які вказують на застосування таких заходів примусу як порука та позбавлення волі: «Якщо уб'ють княжого мужа під час розбою, а вбивцю не шукають, то платити верву 80 гривень тій верві, в якій голова убитого лежить, а коли простолюдин, то 40 гривень»; «Коли якась верв¹ починає платити дику віру², то кілька років оплачує ту провину, оскільки платять за незнайденого злочинця. Якщо злочинець із їхньої верви, і в ній було дано волю злочинцеві, то як співучасники мають помагати злочинцю, оплачуючи дику випу³...»; «Якщо вчинив розбій без будь-якої сварки, то за розбійника люди не платять, а віддають його з жінкою і дітьми в дику випу і віру...» [114].

¹ Верв – на Русі сільська громада, округа.

² Дика віра – сплата за злочин, коли убивцю не виявлено або громада (верв) його не хоче видати.

³ Дика випа (поток) – ув'язнення, вигнання чи вислання з громади за розбій із наступним розграбуванням домівки розбійника та її спаленням.

Однак, на наш погляд, вищевказані заходи примусу варто розглядати не як запобіжні заходи, а як певний вид покарання. Адже під запобіжними заходами прийнято розуміти – систему заходів впливу на підозрюваного, обвинуваченого, які не мають характеру правових санкцій, а застосовуються з метою гарантування виконання покладених на особу обов'язків та дотримання нею належної поведінки.

Разом з тим, «Руська правда» справила неабиякий вплив на становлення таких пам'яток права, як Литовські статі, Судебники 1497 і 1550 рр., і навіть певною мірою – Соборне уложення 1649 р.

В подальшому розвиток запобіжних заходів в Україні був пов'язаний із впливом на українське суспільство іноземних загарбників. За так званої литовсько-польської доби (XIV-XVII ст.) суспільство поділилося на феодалів (князів, бояр, магнатів, шляхту, панів), залежних селян і міщан. Особливим станом було реєстроване козацтво [64, с. 49]. Основними правовими документами даного періоду були Литовські статuti, які вперше регламентували процедуру застосування запобіжного заходу у вигляді попереднього ув'язнення.

За арт. 4 розділу XIII Статуту 1529 р. власник маєтку чи торгу, де було затримано злочинця, повинен був узяти речовий доказ до свого двору, а підозрюваного – до казні посадити. Заарештувати злочинця могли не лише представник влади, а й приватні особи, зокрема потерпілий. В останньому випадку необхідна була присутність судового урядника. «Самовольный» арешт, без взяття возного чи вижа, був підставою для подання скарги про неправомірність затримання [184, с. 390]. Потерпілий міг утримувати злочинця під вартою самостійно або доставити його до урядової чи міської в'язниці [184, с. 662].

Закон приписував тримати особу під вартою до судового розгляду: у справах про вчинення злочину на торгу – три-чотири дні; панських підданих – доти, доки власник не прибуде на суд, але на довше ніж чотири тижні (арт. 29 розділ IV, арт. 4 розділ XIV Статут 1588 р.). Підсудний міг перебувати «у вязеннюзамковом» і весь період розгляду справи, якщо суддя не приймав іншого рішення, зокрема, звільнити з-під варти або передати на поруки («на рукоємство»). Для звільнення обвинувачених у «кривавому учинку» потрібна була згода потерпілого: «Кдыбы хто

кого, обвинивши в учинку якомькрвавом, за шьтогорломъ карають, дасть передьправомъ до везеньявряду нашего осадити, такого вязнявряднашь не маєть на рукоюмствобезъпозволеньясторонитое, котораяего осадить, давати и з везеньявыпускать. Однак, якщо затриманого було обвинувачено – в речахъменьшихъ, где о горло не йдетъалбо о долгьякий, то вряд –таковоговязня и без дозволен[ь]я стороныповодовоеможестькупостановенью на певныйрокъ на паруку дати, а сторона в том не поручника, але врядусмотретимаєт» (арт. 55 розділ XI Статут 1588 р.). Якщо позивач не з'являвся на суд, затриманий звільнявся з-під варти [128, с. 90].

У царський період простежується централізація держави і сильна влада князів, яка надала перевагу влади своїм місцевим органам над органами самоуправління. Формуються обмеження свободи людей (кріпацтво), оскільки суспільство поділилося на класи. Починають застосовуватися заходи адміністративно-примусового характеру і вже не так часто – поруки. Суд поступово переходить із рук князів до державних органів [83, с. 19].

В XVI ст. частина українських земель (Чернігово-Сіверські землі) входила до складу Московської держави, на території якої діяли Судебники 1497 і 1550 рр., в яких поряд із порукою та поміщенням в тюрму набув свого розвитку такий запобіжний захід, як віддача за пристава⁴.

Сутність вказаного запобіжного заходу полягала у тому, що на людину одягали кайдани і саджали в колоду і поміщали у хлів, сарай, яму, тощо. Це означало, що людина повинна знаходитися у пристава, який був зобов'язаний наглядати за ним, оскільки в той час тюрм не було. Як уже зазначалося, в цей період часу одним із заходів кримінально-процесуального примусу була порука. Дана міра застосовувалася лише по письмовому клопотанню «челобитной», і не з ініціативи державних органів. Поручителі ручалися «головою» за явку обвинуваченого в суд. Якщо при відсутності підозрюваного робився обшук, і людину «обліхують», тобто визнають лихим, не схваляють його поведінку, таку особу до суду позбавляли волі, і

⁴*Пристав* – перший зародок органів попереднього слідства, обов'язками яких були проведення обшуків, констатація факту правопорушення, віддача на поруки тощо.

до нього могла бути застосована порука. У тому випадку, якщо поручителів немає, то обвинувачений «віддавався за пристава» [122, с. 271].

Надалі, події, що відбулися на території України у 1654 році за участі Богдана Хмельницького – Переяславська рада, ще більше посприяли переходу українських земель під дію кримінально-процесуальних норм Московського царства, де основним джерелом права було Соборне уложення 1649 р.. За словами П.І. Люблінського, характер епохи Соборного уложення цілком ясний: панування примусового режиму в усій державній системі дозволяло застосовувати тільки заходи поліцейсько-примусового характеру для забезпечення неухилення обвинуваченого від слідства та суду [72, с. 230]. А тому в основному застосовувалося тюремне ув'язнення.

Повне перетворення всього державного устрою настало саме під час імператорського періоду (XVIII–XIX ст.). Тут не можна залишити поза увагою видатну пам'ятку права 1743 р. – «Права, за якими судиться малоросійський народ», що не була офіційно затверджена царським урядом, але фактично застосовувалася на Лівобережній Україні. На нашу думку, окремі елементи запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту містяться в п.1 арт. 1 Глава XXIV: «Якщо б чийогось слугу або людину, або підданого у будинку пана його, або де-небудь в іншому місці було спіймано з речовими доказами, а за таку крадіжку злодій не підлягає смертній карі, такого злодія потрібно відвести до його пана, а коли того не буде – до прикажчика, і пан або прикажчик повинен віддати злодія не пізніше ніж через два тижні до суду, а до суду має утримувати злодія під своїм арештом» [100].

В XIXст. до складу Російської імперії входила більша територія сучасної України. Саме в цей період домашній арешт отримав законодавче закріплення з введенням в дію Зводу законів Російської імперії 1832 року, який відповідно до ст. 876 передбачав наступні види запобіжних заходів: 1) тримання у в'язниці або при поліції; 2) домашній арешт; 3) поліцейський нагляд; 4) віддача на поруки [113, с. 307].

Згідно до ст. 878 Зводу законів 1832 року, домашній арешт, як і поліцейський нагляд, міг бути застосований щодо обвинувачених у злочинах, за які вони

підлягали б тюремного ув'язнення на певний час. Після внесення змін до Зводу законів (1857 року) обставини, що враховуються при обранні запобіжних заходів, дещо розширились, однак також не вносили чіткої ясності для їх розмежування. Так, у ст. 135 Зводу вказувалось, що домашній арешт і поліцейський нагляд слід застосовувати щодо обвинувачених у злочинах менш важливих, за які вони підлягали б ув'язненню у фортеці, в гамівних будинках або у в'язниці. Разом з цим, запобіжний захід у вигляді віддачі на поруки міг бути застосований за обставин, аналогічних домашньому арешту [113, с. 307].

Досліджуючи особливості застосування запобіжних заходів того часу, В.А. Светочев зазначає: «Тримання під вартою продовжувало залишатись основним запобіжним заходом, його застосування протягом року вважалось нормою і в середині XIX ст., що напряду залежало від правової невизначеності порядку застосування передбаченого Зводом законів» [119, с. 23].

Домашній арешт, відповідно до Зводу законів 1832 року, полягав у тому, що в будинку заарештованого повинен був знаходитися поліцейський або жандарм. Відсутність спеціальних засобів контролю за обвинуваченим та фактична неможливість забезпечити кожного з них поліцейським створювали складність застосування цього запобіжного заходу. У зв'язку з цим, він застосовувалася вкрай рідко.

Значуща подія відбулась в кримінальному процесі напередодні судової реформи у 1860 році, коли був введений в дію інститут судових слідчих. Застосування всіх запобіжних заходів, крім короткострокового затримання, було вилучено з компетенції поліції і стало прерогативою слідчих, віднесених до судової влади [173, с. 102].

Результатом проведення судової реформи 1864 року стало прийняття Статуту кримінального судочинства (далі – СКС), який значною мірою відрізнявся від Зводу законів 1832 року та остаточно відокремив судову владу від виконавчої [113, с. 120]. Крім цього, також зазнала значного реформування і система запобіжних заходів, до якої входили:

- 1) відібрання виду на проживання або зобов'язання підпискою про явку до слідства і невідлучки з місця проживання (п. 1 ст. 416 СКС);
- 2) віддача під особливий нагляд поліції (п. 2 ст. 416 СКС);
- 3) віддача на поруки (п. 3 ст. 416, ст. ст. 422, 424–426 СКС);
- 4) взяття застави (п. 4 ст. 416, ст. ст. 423–427 СКС);
- 5) домашній арешт (п. 6 ст. 416, ст. 428 СКС);
- 6) взяття під варту (п. 6 ст. 416, ст. ст. 417–419, ст. 430 СКС) [173, с. 103].

Таким чином, раніше діюча система запобіжних заходів з прийняттям Статуту була доповнена двома запобіжними заходами, а саме відібрання виду на проживання і заставою.

П.І. Люблінський, досліджуючи застосування тримання під вартою наприкінці ХІХ ст., зазначав: «Після введення судових статутів цей запобіжний захід застосовувався слідчими набагато обережніше і значно рідше. Так, у 1898 році з 146 753 обвинувачених тримались під вартою 23727 осіб, що склало 16,2 % від числа обвинувачених» [72, с. 374]. Зазначене свідчить про перехід від розшукового (інквізиційного) процесу, при якому застосування взяття під варту є домінантним, до змагального.

Відповідно до ст. 421 СКС, при вирішенні питання про обрання щодо обвинуваченого запобіжного заходу, судовим слідчим необхідно було враховувати не тільки вид і суворість покарання за вчинений злочин, але також і силу наданих проти нього доказів, можливість приховати сліди злочину, стан здоров'я, стать, вік та становище обвинуваченого в суспільстві [113, с. 162]. Таким чином, врахування цих обставин мало значення й при вирішенні питання про обрання домашнього арешту.

Застосувати домашній арешт був уповноважений тільки судовий слідчий, однак скасувати його або змінити на інший запобіжний захід також міг Сенат, Судова палата, окружний суд чи прокурор, останній у разі зміни запобіжного заходу міг тільки пом'якшати його. У той же час вказівка прокурора про скасування або зміну запобіжного заходу на більш м'який була обов'язковою для судового слідчого.

Відсутність визначення поняття домашнього арешту, процесуального порядку його застосування, зміни або скасування та механізму контролю за його виконанням були, за змістом, схожими зі Зводом законів 1832 року. У своєму дослідженні В.А. Светочев зазначає: «Цей запобіжний захід застосовувався досить рідко, переважно до годуючих матерів, важкохворих та високопоставлених осіб...» [119, с. 27]. У свою чергу, згідно досліджень П.І. Люблінського, у 1899 році домашній арешт не застосовувався жодного разу [72, с. 372].

При домашньому арешті особи, щодо яких він був обраний і які проживали в повіті, викликалися в місто і за відсутності у них власного будинку містилися в найняті приватні приміщення, за їх рахунок [113, с. 278]. Таким чином ми доходимо висновку, що цим правом могли скористатися лише матеріально забезпечені особи.

Наведений нами історичний період розвитку домашнього арешту свідчить про те, що вказаний запобіжний захід продовжував зберігати свій класовий характер і застосовувався як привілейована форма утримання під вартою [173, с. 103].

Система запобіжних заходів, передбачена в СКС 1864 року, залишалася незмінною до революційних подій 1917 року, які докорінно змінили державний лад в країні. Разом з цим, розпочався новий етап розвитку кримінального судочинства, в якому кримінальний процес зазнає докорінних змін, не залишаючи поза увагою і запобіжні заходи. Так, прийнятий 22 листопада 1917 року Декрет про суд № 1 виключив з їх системи відібрання виду на проживання та віддачу під особливий нагляд поліції. Надалі наказом Реввійськради Республіки № 1595 від 30 вересня 1919 року затверджено «Положення про військових слідчих», яким вперше закріплено систему запобіжних заходів Радянської держави (п. 78 положення), однак домашній арешт до неї включений не був [173, с. 103].

13 вересня 1922 року Всеукраїнський Центральним Виконавчим Комітетом (далі – ВУЦВК) було прийнято постанову, згідно з якою з 20 вересня 1922 року на всій території Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР) вводиться в дію перший Кримінально-процесуальний кодекс. У КПК УРСР 1922 року запобіжним заходам була присвячена глава XII, а в ст. 147 було передбачено наступні їх види:

- 1) підписка про невиїзд;
- 2) порука особиста та майнова;
- 3) застава;
- 4) домашній арешт;
- 5) взяття під варту [161].

Відповідно до ст. 160 КПК УРСР 1922 року, домашній арешт як запобіжний захід полягав в позбавленні обвинуваченого свободи у вигляді ізоляції його вдома з призначенням варти або без такої. Досліджуючи правову регламентацію щодо застосування, зміни або скасування домашнього арешту, необхідно зазначити, що вказаний порядок був уніфікованим та використовувався для всіх видів запобіжних заходів [176, с. 134].

Застосовувались вони (а отже і домашній арешт), відповідно до ст. 148 КПК УРСР 1922 року, лише після притягнення особи до справи у якості обвинуваченого. У виняткових випадках запобіжний захід обирався до пред'явлення обвинувачення, при умові, що воно мало бути пред'явлено підозрюваному не пізніше 14 діб з дня обрання запобіжного заходу. При неможливості пред'явлення обвинувачення у вказаний термін, запобіжний захід скасовувався в обов'язковому порядку. Скасування або зміна запобіжного заходу допускалася після першого допиту обвинуваченого.

Відповідно до ст. 149 КПК УРСР 1922 року, про застосування запобіжного заходу слідчий виносив вмотивовану постанову, з зазначенням відомостей про вчинений злочин і підстав застосування того чи іншого запобіжного заходу, про що негайно повідомлявся обвинувачений.

Згідно до ст. 150 КПК УРСР 1922 року, при вирішенні питання щодо необхідності застосування запобіжного заходу, а також обранні того чи іншого виду, слідчий повинен був враховувати важливість злочину, приписуваного обвинуваченому; тяжкість наявних проти нього доказів; ймовірність можливого зі сторони обвинуваченого ухилення від слідства і суду або перешкоджання розкриттю істини; стан здоров'я обвинуваченого; рід занять та інші обставини.

В свою чергу, згідно ст. 151 КПК УРСР 1922 року, прокурор міг запропонувати слідчому скасувати раніше обраний запобіжний захід, замінити його на інший або ж обрати його, якщо запобіжний захід не був обраний слідчим раніше. У разі незгоди слідчого з пропозицією прокурора спір вирішується судом, якому була підсудна кримінальна справа.

Разом з тим, відповідно до ст. 164 КПК УРСР 1922 року, обраний щодо обвинуваченого запобіжний захід змінювався або скасовувався у разі відсутності його подальшої необхідності на підставі мотивованої постанови слідчого (у разі обрання за пропозицією прокурора, з його згоди). Запобіжний захід, застосований судом (у разі незгоди слідчого з пропозицією прокурора), змінювався або скасовувався лише на підставі відповідного рішення суду [161].

20 липня 1927 року, на 2-й сесії ВУЦВК, було прийнято постанову про введення в дію з 15 вересня 1927 року нового, на той час, Кримінально-процесуального кодексу УРСР. Істотних змін нова редакція кодексу в главу, що регламентує запобіжні заходи не внесла, однак систему запобіжних заходів, у порівнянні з попереднім кодексом, було доповнено таким заходом, як порука професійних та інших громадських організацій (ст. 142). Запобіжні заходи застосовувались до обвинувачених та у виключних випадках до підозрюваних. При цьому, варто зазначити, що обвинувачення у такому випадку мало бути пред'явлено не у 14 денний термін, як це було передбачено ст. 148 КПК УРСР 1922 року, а не пізніше 10 діб.

Звернемо увагу, що у КПК УРСР 1927 року прокурор отримав більше повноважень у частині, що регламентують застосування запобіжних заходів. Так, згідно до ст. 146, прокурор міг запропонувати слідчому скасувати раніше обраний запобіжний захід або замінити його іншим або ж обрати запобіжний захід, якщо він не був обраний слідчим. У цій же нормі зазначалось, що пропозиція прокурора про зміну, скасування або застосування запобіжного заходу обов'язкова для слідчого та підлягає негайному виконанню. Вказана пропозиція могла бути оскаржена слідчим перед вищестоящим прокурором, при цьому оскарження не зупиняло виконання запобіжного заходу [173, с. 105].

Як і в попередній редакції кримінально-процесуального закону раніше обраний запобіжний захід змінювався або скасовувався у разі відсутності його подальшої необхідності на підставі мотивованої постанови слідчого. При цьому, згідно до п. 3 ст. 159 КПК УРСР 1927 року, запобіжний захід, застосований за пропозицією прокурора, міг бути скасований або змінений з його згоди (у разі обрання прокурором, лише з його дозволу) [52, с. 9].

КПК УРСР 1927 року не вніс чіткості в регламентацію домашнього арешту, сам зміст статті, який регулював згаданий запобіжний захід (ст. 155 КПК УРСР 1927 року), не відрізнявся від змісту, що містився у КПК УРСР 1922 року [173, с. 105].

Таким чином, інститут домашнього арешту у кримінально-процесуальному законодавстві 1927 року був значно вдосконаленим в порівнянні з його регламентацією в Зводі законів 1832 року та СКС 1864 року. Однак, процесуальний порядок його застосування, зміни та скасування, а також механізм нагляду за його виконанням залишався не розробленим. Характеризуючи особливості функціонування домашнього арешту того часу, М.Й. Вільгушинський зазначає, що він «застосовувався досить широко на практиці. Однак у подальшому його обирали дедалі рідше і вже до 50-х рр. XX ст. став анахронізмом» [17, с. 9].

28 грудня 1960 року було прийнято черговий КПК УРСР, який набув чинності з 1 квітня 1961 року. Згідно його положень домашній арешт було виключено з системи запобіжних заходів, внаслідок чого, зазначений запобіжний захід штучно був позбавлений розвитку аж до запровадження нового кримінального процесуального законодавства України.

13 квітня 2012 року був прийнятий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), норми якого діють з 20 листопада 2012 року по сьогодні. У ньому законодавець запровадив нову, європейську систему запобіжних заходів, засновану на міжнародних стандартах, зокрема Загальній декларації прав людини [173, с. 105].

На наш погляд, слушною є думка В.О. Попелюшка, який зазначив, що «законодавець під час реформування правових норм у новому КПК України

стосовно запобіжних заходів за зразок узяв апробований на практиці кризь призму рішень Європейського суду з прав людини із застосування Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод досвід західноєвропейських демократій, а також, образно кажучи, «гіркий» вітчизняний» [95, с. 4].

Законодавець відмовився від підписки про невиїзд, поруки громадської організації або трудового колективу, нагляду командування військової частини, які були передбачені попередніми КПК УРСР (1922, 1927 та 1960 років) та запровадив нову систему запобіжних заходів, до складу якої увійшли, відповідно до ст. 176 КПК України: 1) особисте зобов'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою [61, с. 401].

Слід наголосити, що на відміну від розглянутих нами нормативних документів, де не було жодної вказівки на суворість запобіжних заходів, КПК України 2012 року розмістив запобіжні заходи в порядку зростання їх суворості. Відповідно до наведеної градації можна зробити висновок, що домашній арешт застосовується в тих випадках, коли застава є занадто м'яким запобіжним заходом, а тримання під вартою – занадто суворим.

Згідно до ч. 1 ст. 181 КПК України домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. Крім наведеної заборони, відносно особи також можуть бути додатково покладені один або декілька обов'язків, визначених ч. 5 ст. 194 КПК України, як додаткові види впливу на підозрюваного, обвинуваченого [60]. Наведені ознаки дозволяють індивідуалізувати цей запобіжний захід, відрізнити його від всіх інших, на відміну від трактування, закріпленого у попередніх нормативних актах національного законодавства, в яких домашній арешт протягом тривалого часу був тотожний триманню під вартою і відрізнявся від нього лише місцем утримання особи, відносно якої він застосований.

Достатньо суттєвим є закріплення законодавцем в змісті домашнього арешту поняття «житла цієї особи», як визначають Л.Д. Удалова та О.Ю. Хабло, тепер воно охоплює випадки: «...коли підозрюваний, обвинувачений: є власником

(співвласником) такого житла; зареєстрований у такому житлі; постійно або тимчасово проживає у такому житлі без реєстрації» [52, с. 179].

Крім цього, в КПК України 2012 року, суттєвої зміни зазнав процесуальний порядок застосування запобіжних заходів, в якому запровадження інституту слідчого судді займає не останнє місце. Тепер домашній арешт застосовується тільки незалежними від сторони обвинувачення судовими органами, не пов'язаними із кримінальним переслідуванням особи, а саме: слідчим суддею – на стадії досудового розслідування та судом – під час судового провадження. Як зазначено в ч. 4 ст. 176 КПК України, розгляд цього питання відбувається на підставі відповідного клопотання сторони обвинувачення, а саме: у першому випадку – за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або за клопотанням прокурора; у другому випадку – за клопотанням прокурора [61, с. 401].

Разом з цим, порядок застосування, зміни та скасування домашнього арешту, як і в попередніх нормативних документах, стосується всіх запобіжних заходів, тобто є уніфікованим. При цьому, вказаний порядок законодавцем значно вдосконалено в чинному кримінальному процесуальному законі. Так, наприклад, при обранні запобіжних заходів, а отже і домашнього арешту, одночасно повинні враховуватися його мета (ч. 1 ст. 177 КПК України) та підстави (ч. 2 ст. 177 КПК України), а також інші обставини (ст. 178 КПК України) [60].

Зауважимо, що на відміну від попередніх нормативно-правових документів, в яких домашній арешт застосовувався, доки в ньому не відпадала потреба, діючим кримінальним процесуальним законодавством вперше встановлено строк дії вказаного запобіжного заходу. Так, згідно ч. 6 ст. 181 КПК України, строк дії ухвали про тримання особи під домашнім арештом не може перевищувати 2-х місяців, однак у разі необхідності він може бути продовжений в межах досудового розслідування, однак не більше 6 місяців. По закінченню цього строку запобіжний захід автоматично припиняє свою дію [61, с. 410].

Вперше законодавцем в чинному КПК України встановлено чіткий механізм реалізації процесуального рішення, до якого належить передача ухвали про обрання домашнього арешту для виконання до органу Національної поліції (ч. 3 ст. 181 КПК

України), працівники якого здійснюють негайне поставлення на облік особи, щодо якої застосовано домашній арешт (ч. 4 ст. 181 КПК України) та здійснюють подальший контроль за її поведінкою (ч. 5 ст. 181 КПК України) [60].

Говорячи про генезис домашнього арешту слід зазначити, що його реформування триває і в наш час, головною метою якого є удосконалення практики застосування та врахування умов сьогодення. Наведене підтверджується останніми змінами в кримінальному процесуальному законодавстві України, в частині, що регулює застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, які відбулись 7 листопада 2014 року з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки та корупційні злочини» від 07.10.2014 № 1689-VII. У відповідності до зазначеного нормативно-правового акта, ст. 176 КПК України доповнено частиною п'ятою, згідно якої домашній арешт не може бути застосований до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 109-114⁻¹, 258-258⁻⁵, 260, 261 КК України [102].

Таким чином, генезис домашнього арешту дозволяє зробити висновок, що зазначений запобіжний захід знаходить своє відображення на різних етапах розвитку держави і суспільства, в залежності від історичних право-державотворчих процесів. Відтак, ми погоджуємося з думкою Агакерімова О.Н. про те, що увесь час становлення домашнього арешту можна поділити на такі періоди:

I етап – IX-XVIII століття – період фактичного застосування окремих елементів домашнього арешту без нормативного закріплення;

II етап – XVIII – середина XX століття – застосування домашнього арешту набуває нормативного характеру і отримує подальший розвиток;

III етап – 60-ті рр. XX століття – до 13 квітня 2012 р. – домашній арешт був виключений із системи запобіжних заходів і не застосовувався на практиці;

IV етап – з 13 квітня 2012 р. – до теперішнього часу [2, с. 14–15].

У відповідності з проведенням аналізом історичних пам'яток права та норм національного законодавства нами встановлено, що розвиток запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту є складним та непослідовним. Це пояснюється, насамперед, розвитком суспільних відносин та безсистемним реформуванням національного законодавства, у зв'язку з впливом законодавства інших країн на різних етапах становлення української державності. При цьому, підкреслимо, що основоположним кримінальним процесуальним законом незалежної України, став КПК України 2012 року. У ньому інститут домашнього арешту набув значного розвитку, завдяки чому національне кримінальне судочинство набуло можливості забезпечувати належну поведінку особи в умовах «помірної» ізоляції. Однак, слід не забувати про непоодинокі випадки перешкод при його застосуванні на практиці, вирішенню яких буде присвячено наше дослідження.

1.2. Поняття та сутність запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту

Законодавство України під час проведення досудового розслідування та судового розгляду, передбачає випадки застосування до осіб, які потрапили у сферу цього провадження, заходів процесуального примусу. Одним з видів заходів забезпечення кримінального провадження є запобіжні заходи, які досить суттєво обмежують права та свободи підозрюваних, обвинувачених, та застосовуються правоохоронними органами для досягнення завдань кримінального провадження.

Приймаючи Конституцію України, керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, Верховна Рада України (далі – ВР України) від імені Українського народу визнала людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Крім того, в нормі цієї ж статті зазначено, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [54]. Зазначені властивості у взаємовідносинах

держави та особи свідчать про те, що в нашій державі законодавчо закріплено верховенство права людини у всіх формах його реалізації.

Однак, встановлення нових суспільних відносин викликало потребу в корекції їх правового забезпечення, що стало підставою для розробки дієвої кримінальної процесуальної форми у відповідності з ратифікованими Верховною Радою України міжнародними правовими актами (договорами, пактами, конвенціями тощо), яка би забезпечила на цьому етапі розвитку держави і суспільства найбільш оптимальні умови для виконання завдань кримінального провадження, а також створила умови і гарантії, які забезпечать особі, залученої до кримінального провадження, захист їх прав, свобод і законних інтересів [61, с. 12] взагалі і при застосуванні запобіжних заходів зокрема.

Втіленням поставлених завдань стало прийняття КПК України 2012 року, який покликаний здійснювати кримінальне провадження з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави [60].

Саме тому діючий КПК України містить низку положень, що передбачають обмеження сфери застосування покарань, пов'язаних із позбавленням волі. До них можна віднести норми щодо проведення досудового розслідування за кримінальними проступками (неможливо застосувати тримання під вартою до наведених видів кримінальних правопорушень), запровадження особливої процедури погоджень застосування всіх без винятку запобіжних заходів, упровадження нових запобіжних заходів – особистого зобов'язання та домашнього арешту [169, с. 16].

Повертаючись до предмету нашого дослідження, в попередньому параграфі нами зазначалося, що домашній арешт вже знайомий для українського законодавства, однак чим же викликано його відновлення в системі запобіжних заходів України більш ніж півстолітньої перерви? Яку мету при цьому переслідував законодавець?

З цього приводу слушною є думка М.С. Цуцкірідзе, який аналізуючи статистику за 2011 рік, тобто до вступу в дію нового кримінального процесуального законодавства, встановив, що: «...запобіжний захід у вигляді тримання під вартою застосовувався відносно 35044 осіб, з них 27101 особи вчинили тяжкі, особливо тяжкі злочини. Виходить, що майже до 8 000 осіб був застосований запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, хоча вони вчинили злочини середньої тяжкості, але перешкоджали об'єктивному розслідуванню шляхом неявки до правоохоронного органу, фальсифікації доказів, впливу на учасників процесу тощо. У деяких випадках підозрювані (обвинувачені) змушені були «сидіти», оскільки не мали змогу підтвердити свою платоспроможність для обрання відносно них застави. А саме домашній арешт покликаний вирішити зазначені проблеми та стати проміжковим запобіжним заходом між заставою та триманням під вартою» [171, с. 38].

Досліджуючи актуальні питання застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту за КПК України 1960 р., В. В. Назаров зазначає, що 90% опитаних слідчих органів внутрішніх справ, 85% слідчих прокуратури вважають такий вид запобіжного заходу, як взяття під варту, найефективнішим запобіжним заходом і обирали б його за наявності одних лише формальних підстав. Загалом, за спостереженнями вченого, взяття під варту як запобіжний захід, застосовують до більш ніж 40% обвинувачених, тоді як у західноєвропейських країнах цей показник сягає лише 4–6% [84, с. 111].

Дійсно, усвідомлення слідчими і прокурорами того факту, що найбільш ефективним запобіжним заходом є тримання під вартою, призвело до того, що частіше до підозрюваних, обвинувачених застосовувався саме цей запобіжний захід і відповідно вони утримувалися слідчих ізоляторах, про що свідчать наведені показники.

Також звернемось до деяких статистичних даних наведених К.Г. Костенко, «взяття під варту – найбільш дорогий запобіжний захід, оскільки підозрюваний на тривалий термін позбавляється можливості продуктивно працювати за своєю спеціальністю, щоб приносити максимальну користь суспільству. Безпосередньо

процедура взяття під варту (враховуючи доправлення підозрюваного до слідчого ізолятора, особистий обшук, дактилоскопіювання, фотографування тощо)... Так, щорічно держава витрачає понад 145 млн. грн. на реалізацію даного запобіжного заходу. Більш того, взяття під варту накладає фінансовий тягар на самих заарештованих, їхню родину і на суспільство в цілому, адже заарештовані щороку втрачають близько 103 млн. грн. у вигляді не отриманої заробітної платні та інших фінансових втрат, що зазнають їх близькі та родичі, які відвідують ув'язнених (передачі, оплата додаткових послуг адвоката тощо)» [56, с. 117].

В.І. Фаринник, справедливо зазначав, що саме введення домашнього арешту допоможе розвантажити переповнені слідчі ізолятори [166]. Тому цілком справедливою на наш погляд є думка висловлена А.Ф. Безрукавою, яка вважає, що домашній арешт включено в систему запобіжних заходів, щоб знизити кількість підозрюваних, обвинувачених, які тримаються під вартою [10, с. 29].

На підставі викладеного можна зробити висновок, що домашній арешт має свої переваги як для сторони захисту – надає можливість підозрюваному, обвинуваченому знаходитись в домашніх умовах, що в черговий раз підтверджує розширення гуманізації кримінального судочинства, так і для держави, хоча б з економічної точки зору – адже цілком логічним є той факт, що зменшення кількості осіб в слідчих ізоляторах надасть можливість скоротити витрати Держбюджету.

У юридичній науці проблеми домашнього арешту привертали увагу багатьох вчених і практиків, водночас, наразі не всі з них є достатньо вивченими та потребують додаткового осмислення. На сьогодні немає сумнівів щодо характеристики домашнього арешту як нового запобіжного заходу, адже він не був передбачений КПК України 1960 р. [62, с. 66]. Нами попередньо досліджувався історичний аспект означеного процесуального інституту, результат якого дозволяє стверджувати, що цей запобіжний захід був відомий українському кримінальному судочинству та знаходив своє відображення на різних етапах розвитку держави та права, залежно від історичних умов й право-державотворчих процесів [173, с. 106].

Отже, що таке «домашній арешт»? Яке його визначення? Так, згідно ч. 1 ст. 181 КПК України домашній арешт полягає в забороні підозрюваному,

обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби [60]. Зрозуміло, що таке визначення домашнього арешту не є повним та не відбиває усіх його ознак (властивостей), що притаманні цьому запобіжному заходу.

Крім того, слід звернути увагу на те, що в українських тлумачних та зарубіжних словниках не має одноманітного підходу щодо визначення терміну «домашнього арешту», у них він трактується по різному, а саме:

- як утримання під арештом у себе на квартирі [150, с. 760];
- як взяття під варту у власному будинку [191];
- як акт обмеження особистої свободи [180];
- як обмеження на свободу пересування, яке означає, що особа не може залишити будинок [127];
- як розпорядження не виходити з дому [24];
- як офіційна заборона залишати житло, зазвичай у зв'язку із обвинуваченням у скоєнні політичних злочинів [189];
- як заборона виходу з будинку; форма покарання; запобіжний захід [126].

Разом з тим, наведене не повною мірою відображає сутність згаданого запобіжного заходу, що в подальшому негативно впливає на його розуміння. Тому, розкриваючи питання, пов'язані з загальними положеннями домашнього арешту, ми розпочнемо його дослідження з його сутності.

На підтвердження актуальності досліджуємого питання свідчить той факт, що працівник поліції, якому доручено здійснювати безпосередній контроль за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, відповідно до п. 2.2 розділу III Інструкції...затвердженої наказом МВС України від 13.07.2016 № 654, роз'яснює підозрюваному, обвинуваченому сутність запобіжного заходу, обмежень й обов'язків, які зазначені в ухвалі слідчого судді, суду [105].

Відповідно до словника української мови *сутність*(*essentia, substantia*) – це: 1) найголовніше, основне, істотне в кому-, чому-небудь; суть, зміст; 2) у філософії – головне, визначальне в предметі, що зумовлене глибинними зв'язками й тенденціями розвитку і пізнається на рівні теоретичного мислення [149].

В сучасній українській науці кримінального процесу мається ряд визначень, висунутих їх авторами відносно сутності домашнього арешту, проаналізуємо окремі з них [176, с. 135].

Так, досить лаконічно визначають сутність домашнього арешту О.Г. Шило та О.І. Тіщенко, який на їх думку полягає: «у забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби» [178, с. 315].

Некоректним, на нашу думку, з точки зору накладених заборон та обов'язків, є визначення сутності зазначеного запобіжного заходу запропоноване І.Л. Дідюк, яка вказує, що: «сутність домашнього арешту полягає в обмеженні конституційних прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого, при цьому вказані обмеження встановлюються лише на підставі рішення слідчого судді, суду, під якими необхідно розуміти: обмеження й заборона свободи пересування, спілкування з певною категорією осіб, користування засобами зв'язку тощо» [32, с. 62]. Прийняття процесуальних рішень є складною системою взаємодіючих чинників – об'єктивних і суб'єктивних, в тому числі соціальних, ідеологічних, правових, соціально-психологічних, особистісних [19, с. 186].

Дійсно, відповідно до ч. 1 ст. 181 КПК домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. Разом з цим, відносно особи, крім зобов'язання прибути за кожною вимогою до суду або іншого визначеного органу державної влади, можуть бути покладені один або кілька обов'язків передбачених п.п. 1–9 ч. 5 ст. 194 КПК, однак заборона або обмеження користування засобами зв'язку до їх списку не входить.

Нам видається, що перелік обов'язків покладених на підозрюваного, обвинуваченого при застосуванні домашнього арешту необхідно розширити, доповнивши такою заборону використання засобів зв'язку та інформаційно-телекомунікаційної мережі «Інтернет». Ми погоджуємо з тими науковцями, які вважають, що до будь якої заборони слід підходити виважено з огляду на можливість порушення прав людини [77, с. 25] і обмеження прав людини повинно бути лише за умови наявності і застосування розвинутого процедурного механізму правообмежування, який з одного боку – має забезпечити заінтересованим особам

можливість оскаржити це рішення у судовому порядку як гарантію його законності (адже, як видається, обмеження права конкретних обставин справи, причому може мати і разовий характер, тому слід передбачити не лише порядок прийняття рішення у справі, але й порядок його оскарження заінтересованими особами [34, с. 26].

З цього приводу, слушно зазначає А.П. Заєць, що: «важливою конституційно-правовою гарантією від всесилля влади, що забезпечує здатність прав і свобод людини стримувати і обмежувати владу, є конституційне право кожної особи оскаржити рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, їх посадових осіб та службових осіб (ст. 55 Конституції України)» [39, с. 116].

Сутність домашнього арешту, за визначенням Л.Д. Удалової та О.Ю. Хабло, полягає в тому, що: «за наявності достатніх підстав для обрання підозрюваному, обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту за рішенням слідчого судді, суду встановлюються обмеження, пов'язані із його ізоляцією у житлі, чим обмежується свобода пересування підозрюваного, обвинуваченого поза межами житла» [52, с. 178].

Істотність в згаданому контексті означає, що обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, виконується лише на підставі судового рішення. Зазначене дозволяє говорити про те, що цей захід досить відчутно обмежує конституційні права і свободи людини та громадянина.

Якщо ж йдеться про обмеження конституційних прав людини шляхом застосування примусу, рішення про проведення таких заходів має приймати суддя, адже саме судовій процедурі, як зазначалося, притаманні такі гарантії, які найбільшою мірою забезпечують дотримання прав людини у сфері кримінального процесу [178, с. 355].

Домашній арешт є фізично-примусовим, альтернативним триманню під вартою запобіжним заходом, пов'язаним із обмеженням свободи пересування особи, що гарантується ст. 33 Конституції України. Його може бути застосовано виключно до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі. Таке обмеження сфери застосування цього запобіжного заходу пояснюється його досить суворим

характером, а тому й втручання у такий спосіб до конституційної свободи людини має бути пропорційним тяжкості вчиненого кримінального правопорушення [56, с. 316].

Сутність домашнього арешту полягає в тому, що при наявності достатніх підстав для його обрання обвинуваченому, підозрюваному по рішенням суду встановлюється: 1) обмеження, пов'язані зі свободою його пересування на певній території і на певний час; 2) заборона на спілкування з окремими особами; 3) заборона на отримання і відправлення кореспонденції; 4) заборона на ведення переговорів з використанням будь-яких засобів зв'язку» [66, с. 235].

Сутність домашнього арешту, на думку Л.К. Трунової, полягає: «в обмеженнях, пов'язаних зі свободою пересування обвинуваченого, підозрюваного, а також в забороні спілкуватись з певними особами, отримувати і відправляти кореспонденцію, вести переговори з використанням будь-яких засобів зв'язку» [153, с. 49].

В.О. Светочев вважає, що: «сутність домашнього арешту полягає в обмеженні прав і свобод обвинуваченого (у виняткових випадках-підозрюваного) шляхом судового встановлення обмежень і заборон, пов'язаних зі свободою пересування, коли повна ізоляція особи не викликана необхідністю; спілкуванням з певними особами; одержанням і відправленням кореспонденції; веденням переговорів із використанням будь-яких засобів зв'язку, з урахуванням його віку, стану здоров'я, сімейного стану та інших обставин» [119, с. 68].

Розглядаючи сутність згаданого запобіжного заходу як центральне ядро поняття Ю.Г. Овчинніков встановив, що вона: «полягає в істотному обмеженні особистої свободи підозрюваного, обвинуваченого зі збереженням права проживати в житлі, а також в заборонах спілкуватись з окремими особами, отримувати і відправляти кореспонденцію, вести перемови з використанням будь-яких засобів зв'язку» [87, с. 12].

Н.В. Ткачова, зазначає, що сутність домашнього арешту полягає в обмеженні свободи підозрюваного, обвинуваченого у вигляді ізоляції його від суспільства за місцем постійного проживання [148, с. 69].

Г.С. Русман під обмеженням свободи підозрюваного, обвинуваченого у момент застосування домашнього арешту розумів повну або часткову ізоляцію від суспільства із встановленням заборони спілкування, передбачених кримінально-процесуальним законодавством [113, с. 151].

Таким чином, позиція згаданих науковців у питанні сутності домашнього арешту є майже однаковою, що обумовлено в першу чергу буквальною змістом кримінального процесуального закону.

Тому ми погоджуємося з Грошевим Ю.М., який з провладу одного із проєктів КПК України зазначив «оскільки у тексті проєкту до нормативного обігу вводяться нові терміни, які суттєво відрізняються від усталених, загальноприйнятих у законопроєктній роботі, юридичною наукою та правозастосовчою практикою, вони повинні отримати автентичне тлумачення. Це забезпечить єдність правового регулювання, усуне неузгодженості та колізії» [21, с. 8].

Аналізуючи приведені визначення сутності домашнього арешту, з огляду на діюче кримінальне процесуальне законодавство України, зауважимо, що сутність домашнього арешту полягає в обмеженні свободи пересування підозрюваного, обвинуваченого, шляхом встановлення заборони залишати житло цілодобово або у певний період доби та виконанні інших додатково покладених обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України.

Визначившись з сутністю домашнього арешту перейдемо до розгляду його поняття. Актуальність цього питання обумовлена тим, що КПК України не розкриває поняття цього запобіжного заходу. Окрім того, визначення поняття домашнього арешту не було сформовано й в попередніх законодавчих актах, які передбачали та регламентували застосування цього запобіжного заходу (Звід законів 1832 р. та Статут кримінального судочинства 1864 р. Російської імперії, КПК УРСР 1922 та 1927 рр.).

Відповідно до словника української мови *поняття* – це: 1) одна із форм мислення, результат узагальнення суттєвих ознак об'єкта дійсності. Поняття, на відміну від уявлень, відбивають суть речей; 2) розуміння кимсь чого-небудь, що склалося на основі якихось відомостей, власного досвіду [110].

Одночасно з цим, відповідно до законів логічного мислення, поняття будь-якого предмету не може існувати інакше, як втілюючись у слові. Розглядаючи ці категорії у такому контексті можна стверджувати, що поняття домашнього арешту органічно пов'язано з його визначуваним (назвою терміна), яке в свою чергу виражено сполученням слів.

У буквальному сенсі «домашній» – це той, що стосується дому та людей і речей в ньому [149]. Відповідно до словника української мови *дім* – це: 1) будівля, призначена для житла або розміщення різних установ; будинок; 2) приміщення в якому живуть люди; житло [110].

В свою чергу «арешт» (від лат. *arrestum* – судова постанова) трактується як позбавлення особистої волі [198]. Разом з цим, в українському законодавстві цей термін використовується різними галузями права, серед яких цивільне, адміністративне, кримінальне та кримінальне процесуальне.

Таким чином, слід зробити висновок, що вибір законодавцем наведених слів не випадковий, їх поєднання дозволяє визначити дефініцію домашнього арешту у вузькому сенсі, яка згідно етимологічної основи вказаного терміну відображає офіційну заборону залишати житло.

Дотримуючись позиції визначити поняття домашнього арешту з ключових ознак О.Н. Агакерімов пропонує внести зміни до ст. 181 КПК України, об'єднавши першу та другу її частини в одну та викласти у такій редакції: «під домашнім арештом слід розуміти запобіжний захід, котрий обирається за рішенням слідчого судді, суду, в залежності від стадії кримінального провадження, у відношення підозрюваного або обвинуваченого, якому інкримінується вчинення злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, з суттєвим обмеженням особистої свободи особи, шляхом заборони їй залишати житло цілодобово або у певний період доби, з одночасним покладенням на неї ряду необхідних, індивідуально визначених обов'язків» [3, с. 351].

Погоджуючись у цілому з основною ідеєю, викладеною в указаній дефініції, вважаємо не зовсім вдалим у смисловому відношенні використання терміна «обирається», адже мова у цьому випадку йде про процесуальну дію, а не вибір

запобіжного заходу серед інших, до якого, окрім слідчого судді, суду, також має безпосереднє відношення прокурор, а також слідчий – на стадії досудового розслідування. Враховуючи наведене, видається більш доцільним використовувати термін «застосовується», при визначенні поняття домашнього арешту.

Ю.Д. Москалюк, на підставі структурних елементів домашнього арешту, запропонованих В.О. Свєточевим, пропонує його визначення, під яким розуміємо: «запобіжний захід, який полягає в накладенні встановлених рішенням суду обмежень на свободу та низку інших прав підозрюваного (обвинуваченого) без тримання його під вартою та без повної ізоляції від суспільства за наявності підстав та в порядку, що встановлюється КПК України, із урахуванням віку, стану здоров'я, сімейного стану та інших обставин» [83, с. 68–69].

На нашу думку, таке розуміння домашнього арешту, засноване на оцінці стану здоров'я особи, представленого тут як ключовий момент у необхідності обрання запобіжного заходу, урахування його сімейного стану, є дещо обмеженим, що на наш погляд, неприпустимо при визначенні поняття названого запобіжного заходу.

Не можливо залишити без розгляду ще одне визначення поняття домашнього арешту запропоноване А.Ф. Безрукавою, яка розглядаючи його місце в системі запобіжних заходів, зробила висновок, що: «домашній арешт – це запобіжний захід, який застосовується до особи на підставі ухвали слідчого судді, суду за підозрою, обвинуваченням у вчиненні злочину, за який законом передбачене покарання у виді позбавлення волі, і полягає в забороні залишення житла цілодобово або у певний період доби з можливим накладенням додаткових обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК» [10, с. 82].

Подальше дослідження повного поняття домашнього арешту буде розглянуто на прикладі прямокутної системи координат. Умовну структуру цієї понятійної площини утворює зміст (вертикальна вісь) та обсяг поняття (горизонтальна вісь) [176, с. 133].

Зміст предмету дослідження характеризується кількістю ознак, які необхідні й достатні для формування поняття домашнього арешту та надають змогу виділити його серед інших понять, надавши таким чином специфічність та відмінність.

О.Н. Агакерімов слушно зазначає, що не слід недооцінювати значення ознак у визначенні того чи іншого поняття: «...адже саме завдяки ним формується уявлення про саме поняття, так як вони є його невід'ємними складовими елементами, які утворюють систему, без якої не міг би існувати порядок як у будь-якій сфері взагалі, так і в сфері кримінального провадження зокрема» [3, с. 349]. Характеризуючи домашній арешт, О.Н. Агакерімов, опираючись на дослідження Ю.Г. Овчиннікова, до цих ознак відносить: 1) місце домашнього арешту в системі запобіжних заходів;

2) суб'єктів, щодо яких застосовується домашній арешт; 3) статус суб'єкта, котрий застосовує домашній арешт; 4) види впливу на підозрюваного чи обвинуваченого при застосуванні домашнього арешту [3, с. 350–351].

Поділяючи думку О.Н. Агакерімова щодо обов'язкового дослідження ознак домашнього арешту, вважаємо кожную із запропонованих автором необхідною, однак разом не достатніми, щоб відмежувати цей предмет від іншого. Оскільки, домашній арешт також відрізняється від решти запобіжних заходів й іншими елементами правового регулювання, а саме: строками застосування ухвали слідчого судді, суду, особливим порядком обрання і виконання та ін.

На нашу думку, за своїм змістом, відповідно до національного законодавства, домашній арешт як запобіжний захід, характеризується наступними ознаками: 1) суворість обмеження прав і свобод; 2) режим обмеження прав і свобод; 3) форма кримінального провадження; 4) статус особи, щодо якої він застосовується; 5) класифікація злочину за критерієм виду покарання; 6) статус суб'єктів, що його застосовують; 7) обмеження, встановлені відносно підозрюваного (обвинуваченого); 8) строк дії ухвали слідчого судді, суду; 9) суб'єкт, на якого покладено обов'язок контролю встановлених обмежень. Розглянемо більш детально кожную з ознак.

1. Суворість обмеження прав і свобод.

Домашній арешт – це один з п'яти запобіжних заходів, передбачених ст. 176 КПК України, що розташовані у порядку зростання їх суворості. Відповідно до наведеної градації, домашній арешт найбільш суворий запобіжний захід, після тримання під вартою.

Відповідно до наведеної градації можна зробити висновок, що домашній арешт застосовується в тих випадках, коли застава є занадто м'яким запобіжним заходом, а тримання під вартою – занадто суворим [173, с. 105].

Разом із тим зауважимо, що в КПК України допущено ряд непослідовностей відносно цього питання. Так, забороняючи застосовувати запобіжні заходи в окремих кримінальних провадженнях (ч. 5 ст. 176), домашній арешт розміщено перед заставою, що надає підстави вважати, що застава є більш суворим запобіжним заходом ніж домашній арешт. В такій же послідовності законодавець забороняє застосовувати їх у досудовому розслідуванні кримінальних проступків (ст. 299), а також викладає зміст кожного із перерахованих запобіжних заходів в окремих статтях.

У зв'язку з цим, для уникнення непорозумінь стосовно суворості запобіжних заходів, пропонуємо ч. 5 ст. 176 КПК України викласти у такій редакції: «Запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання, особистої поруки, застави, домашнього арешту не можуть бути застосовані до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114⁻¹, 258-258⁻⁵, 260, 261 Кримінального кодексу України». На тих же підставах пропонуємо ч. 1 ст. 299 КПК України викласти у такій редакції: «Під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді застави, домашнього арешту або тримання під вартою».

2. Режим обмежень прав і свобод.

Домашній арешт є ізоляційним запобіжним заходом. Відповідно до ч. 1 ст. 181 КПК України, він пов'язаний із ізоляцією особи у житлі (цілодобово або у певний період доби), чим обмежується його свобода пересування поза межами житла. При цьому, відокремлення особи від звичайного суспільного середовища досягається в умовах «помірної» ізоляції, що надає їй можливість зберегти себе у соціумі (бути зі своєю родиною, навчатися, працювати, тощо), що в порівнянні з триманням під вартою є кроком вперед.

Слід відзначити позитивну динаміку застосування домашнього арешту по всій території України, про що свідчать статистичні показники останніх років. Так, за 12 місяців 2013 року, слідчими судами із загальної кількості застосованих запобіжних

заходів (52 545), домашній арешт обрано відносно 7 тис. осіб, що становить 13,3%. В 2014 році відносно 8,1 тис. осіб, що становить 18,7% від загальної кількості застосованих запобіжних заходів (43 358). В першому півріччі 2015 року відносно 4,5 тис. осіб, що становить 20% від їх кількості (22 493) відповідно [6].

Згідно наведених даних, середнє співвідношення домашнього арешту до тримання під вартою в зазначені періоди складає: у 2013 році – 39,3%, 2014 році – 47,1%, 6 міс. 2015 року – 45,5%. Наведене підтверджує доцільність переходу до нових гуманістичних підходів кримінального процесуального законодавства не лише «на папері», але й «на практиці».

3. Форма кримінального провадження.

Слід відзначити, що домашній арешт може застосовуватись під час досудового розслідування (з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань) та під час судового провадження (до моменту набрання остаточним процесуальним рішенням законної сили), однак з певними обмеженнями:

1) Відповідно до ст. 299 КПК України, не допускається його застосовування під час досудового розслідування кримінальних проступків;

2) Відповідно до ч. 5 ст. 176 КПК України, його заборонено застосовувати відносно осіб, яких підозрюють (обвинувачують) у вчиненні окремих злочинів проти основ національної або громадської безпеки (109-114¹, 258-258⁵, 260, 261 КК України).

4. Статус особи, щодо якої він застосовується.

Відповідно до ч. 2 ст. 181 КПК України, домашній арешт застосовується до підозрюваного або обвинуваченого. Слід зазначити, що особливий порядок обрання домашнього арешту до ухвалення обвинувального вироку судом стосується лише двох категорій осіб: народних депутатів і суддів. Разом з цим, законодавець не передбачає такої особливості, наприклад, щодо неповнолітніх, в свою чергу, це питання на даний час викликає підвищений інтерес наукової спільноти.

5. Класифікація злочину за критерієм виду покарання.

Домашній арешт застосовується під час кримінального провадження у зв'язку із підозрою (обвинуваченням) у вчиненні злочину, санкція якого передбачає покарання у виді позбавлення волі, про що зазначено у ч. 2 ст. 181 КПК України.

6. Статус суб'єктів, що його застосовують.

Відповідно до ч. 4 ст. 176 КПК України, домашній арешт застосовується:

- 1) слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора – під час досудового розслідування;
- 2) судом за клопотанням прокурора – під час судового провадження.

Таким чином, домашній арешт застосовується тільки незалежними від сторони обвинувачення судовими органами, не пов'язаними із кримінальним переслідуванням підозрюваного або обвинуваченого.

7. Обмеження, встановлені відносно підозрюваного (обвинуваченого).

Відповідно до ч. 1 ст. 181 КПК України, законодавцем встановлено одну заборону, щодо підозрюваного чи обвинуваченого. Вона полягає у забороні залишати житло цілодобово або у певний період доби.

Одночасно з цим, відповідно до ч. 5 ст. 194 КПК України, слідчий суддя, суд має право покласти на підозрюваного або обвинуваченого два зобов'язання:

- 1) прибути за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади;
- 2) виконувати один або декілька обов'язків, передбачених п. п. 1-9 цієї статті, необхідність покладення яких була доведена прокурором, а саме:
 - прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;
 - не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;
 - повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;
 - утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;
 - не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;
 - пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;
 - докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання;

– здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;

– носити електронний засіб контролю.

8. Строк дії ухвали слідчого судді, суду.

Кримінальним процесуальним законодавством України встановлено строки дії як домашнього арешту так і покладених обов'язків, передбачених п. п. 1-9 ч. 5 ст. 194 КПК України:

1) відповідно до ч. 6 ст. 181 КПК України, строк дії домашнього арешту не може перевищувати 2-х місяців, у разі необхідності він може бути продовжений в межах досудового розслідування, але не більше 6 місяців. Разом з цим, законодавцем не вказаний максимальний строк домашнього арешту під час судового розгляду, який може продовжуватись до закінчення провадження;

2) обов'язки можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого на строк не більше 2-х місяців. Даний строк може бути продовжений до 12 місяців, але в межах досудового розслідування.

9. *Суб'єкт, на якого покладено обов'язок контролю встановлених обмежень.*

Відповідно до ч. 3 ст. 181 КПК України, контроль за поведінкою особи, відносно якої застосовано домашній арешт, здійснюють органи Національної поліції за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого. Разом з цим, законодавець не визначив його конкретний підрозділ, що й на даний час є чи найголовнішим проблемним питанням застосування домашнього арешту на практиці. Позитивним є те, що законодавець чітко визначав дії працівників під час здійснення такого контролю, а саме: право з'являтися в житло цієї особи, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань, а також використовувати електронні засоби контролю. Крім цього, наказом МВС України розроблено та затверджено Порядок застосування таких засобів [106].

Поза тим, коли ми маємо справу з певним поняттям, то нас цікавить не тільки його зміст, а й обсяг. Інакше кажучи, вивчаючи домашній арешт, нас цікавить не

лише те, що це таке, його ознаки, а й те, які бувають «домашні арешти», їх види та критерії, що їм властиві.

Відповідно до схеми системи координат, обсяг поняття (кількість об'єктів, які охоплюють це поняття) можливо визначити, розглядаючи його в площині законодавства інших країн, яке регламентує застосовування домашнього арешту.

З урахуванням висловлених нами суджень, щодо визначення відмінностей домашнього арешту, такими критеріями можуть бути:

1. Цільове призначення.

У деяких країнах (Великобританія, Швеція, США, Австралія, Нова Зеландія, Німеччина, Бразилія та інших) домашній арешт застосовується як вид кримінального покарання щодо засуджених [119, с. 60]. На відміну від законодавства України, в якому домашній арешт застосовується виключно в якості запобіжного заходу.

2. Правові наслідки врахування терміну перебування в строк покарання.

Варто відзначити, що є доцільним зараховувати строк домашнього арешту в строк тримання під вартою [52, с. 180]. У подальшому цей термін враховується до строку покарання (за умови визнання особи винним у вчиненні інкримінованого йому діяння). В КПК України аналогічного положення не передбачено.

3. Рівень суворості обмежень.

В США функціонує федеральна програма домашнього арешту, яка передбачає три рівня суворості цього заходу. Перший рівень – особа зобов'язана знаходитися в місці проживання кожен день лише у визначені години (зазвичай, це нічний час); другий – особа зобов'язана знаходитися в місці свого проживання увесь час, крім часу необхідного для роботи, навчання, відвідування релігійних служб, отримання медичної допомоги, зустрічей з адвокатом, появи в суді, виконання судових обов'язків; третій – особа має знаходитися в місці свого проживання 24 години кожен день, окрім випадків, пов'язаних з отриманням медичної допомоги, появи в суді [187].

Кримінальний процес Україні не передбачає такого зростання суворості домашнього арешту, натомість ч. 1 ст. 181 КПК визначено лише те, що

підозрюваному, обвинуваченому забороняється залишати житло цілодобово або у певний період доби. Вибір режиму обмежень визначається компетентним органом з врахуванням ризиків та обставин кримінального провадження.

4. Сукупність обставин, що враховуються при обранні.

4.1. Кваліфікація злочину.

В США, Канаді, Англії, Австралії законодавчо закріплено, за які види злочину ні в якому разі не можливо застосовувати домашній арешт. Так, в штаті Новий Південний Захід в Австралії домашній арешт не може бути застосований за вчинення таких злочинів: умисне вбивство, замах на вбивство, статевий злочин, грабіж зі зброєю, будь-який злочин із застосуванням зброї, насильство в сім'ї з будь-якою особою, з якою особа буде знаходитися в одному житлі під час перебування під домашнім арештом, зловживання наркотиками, торгівля людьми [10, с. 42]. Натомість, в Україні домашній арешт заборонено застосовувати за вчинення окремих злочинів проти основ національної або громадської безпеки (109-114¹, 258-258⁵, 260, 261 КК України).

4.2. *Ступінь тяжкості злочину.*

В Республіці Молдова особливість правового регулювання домашнього арешту полягає в тому, що він обирається відповідно до ступеня тяжкості інкримінованого злочину. Відповідно законодавець обмежив його застосування при розслідуванні особливо тяжких злочинів. Що ж стосується України, то таке положення відсутнє, законодавець вказує лише на конкретну санкцію статті, яка передбачає позбавлення волі.

4.3. *Характеризуючи ознаки особи підозрюваного (обвинуваченого).*

Розглянута особливість законодавства Республіки Молдова дозволяє встановити виключення щодо застосування домашнього арешту відносно підозрюваних (обвинувачених) в особливо тяжких злочинах, але ними можуть бути тільки особи у віці понад 60 років, інваліди I групи, вагітні жінки, а також жінки, які мають на утриманні дітей у віці до 8 років [10, с. 169].

Наведений перелік відмінностей правового регулювання домашнього арешту не є виключним, вони стосуються й інших особливостей порядку застосування, зміни та скасування домашнього арешту, в законодавстві різних країн. Так, наприклад, в КПК Азербайджану, Білорусії, Казахстану, Киргизії, Молдови, Таджикистану всі додаткові обмеження, що можуть бути покладені на особу, містяться в нормі статті, що регулює домашній арешт [10, с. 62]. На відміну від КПК України, в якому наведено уніфікований перелік обов'язків, що можуть бути обрані й для інших запобіжних заходів (окрім тримання під вартою).

Отже, узагальнюючі суттєві (істотні) ознаки такого запобіжного заходу як домашній арешт, доходимо висновку, що домашній арешт – це запобіжний захід, який застосовується для досягнення завдань кримінального провадження за рішенням слідчого судді, суду до особи, яка підозрюється або обвинувачується у скоєнні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі, і полягає в забороні залишення житла цілодобово або у певний період доби з можливим покладенням на неї ряду додаткових, індивідуально визначених зобов'язань [176, с. 136].

Висновки до розділу 1

1. Перші ознаки запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту містяться в проекті зводу законів Гетьманщини XVIII ст. «Права, за якими судиться малоросійський народ». Зокрема, в п. 1 арт. 1 глави XXIV «Про злодіїв і покарання їх, також про інші злочинні діяння» зазначено: «Якщо б чийогось слугу або людину, або підданого у будинку пана його, або де-небудь в іншому місці було спіймано з речовими доказами, а за таку крадіжку злодій не підлягає смертній карі, такого злодія потрібно відвести до його пана, а коли того не буде – до прикажчика, і пан або прикажчик повинен віддати злодія не пізніше ніж через два тижні до суду, а до суду має утримувати злодія під своїм арештом».

2. Генезис домашнього арешту дозволяє зробити висновок, що даний запобіжний захід знаходить своє відображення на різних етапах розвитку суспільства, залежно від історичних право-державотворчих процесів. Це пояснюється, насамперед, розвитком суспільних відносин та безсистемним реформуванням національного законодавства, у зв'язку з впливом законодавства інших країн на різних етапах становлення української державності. При цьому, підкреслимо, що основоположним кримінальним процесуальним законом незалежної України, став КПК 2012 року. У ньому інститут домашнього арешту набув значного розвитку, завдяки чому українське кримінальне судочинство набуло можливості забезпечувати належну поведінку особи в умовах «помірної» ізоляції.

3. Сутність домашнього арешту полягає в обмеженні свободи пересування підозрюваного, обвинуваченого, шляхом встановлення заборони залишати житло цілодобово або у певний період доби та виконанні інших додатково покладених обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України.

4. За змістом, відповідно національного законодавства, домашній арешт характеризується наступними ознаками: 1) суворість обмеження прав і свобод; 2) режим обмеження прав і свобод; 3) форма кримінального провадження; 4) статус особи, щодо якої він застосовується; 5) класифікація злочину за критерієм виду покарання; 6) статус суб'єктів, що його застосовують; 7) обмеження, встановлені

відносно підозрюваного (обвинуваченого); 8) строк дії ухвали слідчого судді, суду; 9) суб'єкт, на якого покладено обов'язок контролю встановлених обмежень.

5. Обсяг домашнього арешту (кількість об'єктів, які охоплюють це поняття), визначається критеріями відмінності норм законодавства інших країн, що регламентують його застосування, до яких відносяться: 1) цільове призначення; 2) правові наслідки врахування терміну перебування в строк покарання; 3) рівень суворості обмежень; 4) сукупність обставин, що враховуються при обранні (4.1. кваліфікація злочину; 4.2. ступінь тяжкості злочину; 4.3. характеризуючі ознаки особи підозрюваного, обвинуваченого).

6. Узагальнюючі суттєві (істотні) ознаки такого запобіжного заходу як домашній арешт, доходимо висновку, що домашній арешт – це запобіжний захід, який застосовується для досягнення завдань кримінального провадження за рішенням слідчого судді, суду до особи, яка підозрюється або обвинувачується у скоєнні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі, і полягає в забороні залишення житла цілодобово або у певний період доби з можливим покладенням на неї ряду додаткових, індивідуально визначених зобов'язань.

7. Пропонується внести зміни до КПК України.

Внести зміни до ч. 5 ст. 176 КПК України, виклавши її у такій редакції:

«5. Запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання, особистої поруки, застави, домашнього арешту не можуть бути застосовані до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114-¹, 258-258-⁵, 260, 261 Кримінального кодексу України».

Внести зміни до ч. 1 ст. 299 КПК України, виклавши її у такій редакції:

«1. Під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді застави, домашнього арешту або тримання під вартою».

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ЗАСТОСУВАННЯ ТА ПРОДОВЖЕННЯ (СКАСУВАННЯ) ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1. Умови обрання домашнього арешту в кримінальному провадженні

Запобіжні заходи належать до тих кримінальних процесуальних інститутів, які застосовуються при здійсненні більшості кримінальних проваджень, і таким способом обмежуються конституційні права підозрюваного та обвинуваченого [23, с. 221]. Застосування незаконних заходів або процесуального примусу всупереч закону є грубим порушенням законності, найгіршим проявом сваволі [112, с. 58].

Запорукою обґрунтованості застосування запобіжних заходів є чітке визначення в КПК України мети та підстав їх застосування, а також вказівок щодо необхідності врахування обставин в їхній сукупності під час обрання конкретного з них. Для забезпечення законності обмеження прав підозрюваного, обвинуваченого при застосуванні запобіжних заходів повинні бути дотримані умови їх обрання.

Перш ніж перейти до розгляду окреслених категорій, вважаємо за необхідне, окремо приділити увагу роз'ясненню термінів «обрання запобіжного заходу» та «застосування запобіжного заходу», у зв'язку з тим, що їх значення не міститься в положеннях КПК України.

Л.Д. Удалова та О.Ю. Хабло слушно зазначають, що: «Ці поняття необхідно розрізняти, адже «обрання запобіжного заходу» включає в себе прийняття рішення про запобіжний захід. У той час як застосування запобіжного заходу – це процесуальна дія, яка здійснюється з моменту прийняття рішення про обрання запобіжного заходу до її зміни чи скасування» [52, с. 170]. Інакше кажучи, «обрання» – це рішення про вибір конкретного запобіжного заходу, а «застосування» – подальші дії, щодо належного процесуального оформлення такого вибору. Таким чином, «обрання» передуює «застосуванню».

Як ми вже зазначали, законність застосування запобіжного заходу, зокрема домашнього арешту, тісно пов'язана з додержанням умов його обрання. Так, Т.В. Данченко звертає увагу на те, що: «вимога законності при обранні запобіжних заходів має особливе значення, оскільки примус суб'єктів до виконання процесуальних обов'язків, до виконання закону не може бути реалізовано будь-якими, у тому числі незаконними, засобами» [26, с. 93].

Потрібно зауважити, що умови законності прямо не вказані в КПК України. Разом з тим, у процесуальній літературі вони переважно розглядаються в контексті застосування запобіжних заходів, однак й тут серед вчених немає єдиної думки в їх розумінні, що створює підґрунтя для дискусії.

Так, О.Г. Шило та О.І. Тіщенко розглядають умови застосування запобіжних заходів, як перелік вимог кримінального процесуального закону, дотримання яких сприяє прийняттю рішення в цілому, без урахування конкретного виду запобіжного заходу. До цих умов автори відносять наступне:

- 1) прийняття рішення про їх застосування виключно після внесення відомостей до ЄРДР;
- 2) застосування запобіжних заходів на підставі ухвали слідчого судді, суду;
- 3) наявність підстав для обрання запобіжного заходу, які знайшли своє відображення в описово-мотивувальній частині ухвали слідчого судді, суду про його застосування;
- 4) виконання вимог закону щодо порядку постановлення рішення (ініціювання розгляду даного питання клопотанням слідчого, погодженим із прокурором, чи прокурора; забезпечення справедливої судової процедури, зокрема, щодо особистої участі підозрюваного, обвинуваченого в судовому розгляді, реалізації його права на захист тощо);
- 5) дотримання передбаченого законом строку запобіжного заходу і порядку його продовження;
- 6) відсутність службового імунітету підозрюваного, обвинуваченого [59, с. 301].

Більш детально це питання розкриває Т.В. Лукашкіна, яка зазначає, що: «...умови застосування запобіжного заходу – це обставини, які дозволяють поставити та вирішити питання про застосування запобіжного заходу взагалі, а також запобіжного заходу певного виду» [71, с. 685].

По суті перелік таких умов, на думку В.І. Фаринника, відносяться наступні:

- 1) вони можуть застосовуватись лише в межах кримінального провадження;
- 2) застосовуються лише до належних суб'єктів (підозрюваного, обвинуваченого);
- 3) запобіжні заходи по ступеню обмеження прав та законних інтересів мають бути в кореляційному зв'язку з тяжкістю вчиненого злочину;
- 4) до особи може бути застосовано лише один з передбачених запобіжних заходів. При цьому перелік обов'язків виконання яких покладається на особу у разі його застосування, законом не обмежується і визначається в кожному конкретному випадку [167, с. 138–139].

Аналізуючи запропоновані умови, ми дійшли висновку, що, по-перше, частина з них характеризує сам процес застосування, а інша – початковий етап обрання запобіжного заходу, тобто період прийняття рішення про обрання його виду. По-друге, відсутність одного з цих типів умов, не дозволяє вести мову про законність застосування будь-якого запобіжного заходу в цілому або не дозволяє обрати конкретний вид запобіжного заходу. По-третє, вони знаходять своє відображення в нормах КПК України та обставинах, що містяться в матеріалах кримінального провадження (наприклад вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого). По-четверте, виступають як сукупність певних вимог.

З урахуванням викладених нами суджень та враховуючи наявні в юридичній літературі думки науковців, вважаємо за можливе, визначити умови обрання домашнього арешту, які полягають у сукупності процесуальних вимог та обставин, що надають можливість законно обрати цей запобіжний захід.

Дотримуючись вже наявної в науковій літературі теорії поділу умов обрання запобіжного заходу на загальні та спеціальні, наводимо власні умови обрання домашнього арешту, виходячи з нашого розуміння вказаного запобіжного заходу.

Так, загальними умовами обрання домашнього арешту слід вважати сукупність процесуальних вимог та обставин, які стосуються всіх запобіжних заходів та дозволяють прийняти рішення про його законне обрання. До них ми відносимо:

1. *Обираються лише під час кримінального провадження.* Ця умова є однією з основних гарантій недоторканості особи, націлена на її захист від неправомірного застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Слід враховувати, що в КПК України, в порівнянні з попереднім КПК України 1960 року, зазнав істотних змін інститут приватного обвинувачення, в результаті чого значно розширено перелік кримінальних правопорушень в яких потерпілий може ініціювати як початок, так і завершення кримінального провадження. Однак, на прийняття рішення про обрання запобіжного заходу, зокрема домашнього арешту, порядок початку (внесення відомостей до ЄРДР) та завершення кримінального провадження він не впливає.

2. *Перебування особи, щодо якої обирається запобіжний захід, в процесуальному статусі підозрюваного, обвинуваченого.* Наявність кримінального провадження ще не є тим фактом, який обумовлює обрання запобіжного заходу. Для його реалізації необхідна ще одна умова, яка з'являється під час кримінального провадження, а саме наявність особи з відповідним процесуальним статусом, який дозволяє обирати відносно неї конкретний вид запобіжного заходу.

Відповідно до ст. 181 КПК України домашній арешт обирається до осіб з процесуальним статусом підозрюваного або обвинуваченого. Однак, аналіз інших положень закону дає нам підстави стверджувати, що цей процесуальний статус єдиний для обрання всіх запобіжних заходів.

3. *Необхідність врахування обставин, зазначених в ст. 178 КПК України.* Ще однією загальною умовою, яка стосується обрання того чи іншого запобіжного заходу, є те, що слідчий суддя, суд на основі матеріалів, наданих сторонами кримінального провадження, повинен урахувати й інші обставини, які визначені законодавцем. За своєю сутністю ці обставини означають (характеризують) або наявне кримінальне провадження, або особу, яка підозрюється, обвинувачується у його вчиненні. Крім того, слід враховувати роз'яснення Вищого спеціалізованого

суду з розгляду цивільних і кримінальних справ про те, що перелік обставин, зазначених ст. 178 КПК України, не є вичерпним та підлягає розширеному тлумаченню з огляду на фактичні обставини, встановлені у кримінальному провадженні [103].

Обставинами обрання домашнього арешту, що означають (характеризують) наявне кримінальне провадження ті обставини, що прямо передбачені положенням закону (п.п. 1, 2, 11 ч. 1 ст. 178 КПК України), а також допоміжні (прямо не передбачені положенням закону) обставини, до яких ми відносимо:

1) *вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 178 КПК України)*. Пред'явлення стороною обвинувачення письмового повідомлення про підозру ще не є запорукою позитивного розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу. Така підозра повинна підтверджуватись наявними в кримінальному провадженні фактичними даними, отриманими у передбаченому КПК України порядку.

З цього приводу В.О. Попелюшко слушно стверджує, що їх наявність повинна бути у такій сукупності, неупереджена оцінка яких надасть достатні підстави слідчому судді, суду переконатись у тому, що особа таки могла вчинити правопорушення. Вчений також зазначає, що Європейський суд з прав людини такий ступінь переконаності суддів означає терміном «розумна підозра» у вчиненні кримінального правопорушення [95, с. 4].

Отже, якщо слідчий або прокурор пред'являє в суді повідомлення про підозру, яке не підкріплене іншими доказами у кримінальному провадженні, а підозрюваний, обвинувачений заперечує факт вчинення ним кримінального правопорушення, слідчий суддя, суд повинен відмовити в застосуванні домашнього арешту.

Разом з тим, у разі його застосування, слід враховувати положення ст. 198 КПК України, відповідно з яким, висловлені висновки в ухвалі слідчого судді, суду, щодо будь-яких обставин, які стосуються самої підозри, обвинувачення, не мають преюдиціального значення (не приймаються без доведення) для суду під час судового розгляду або для слідчого чи прокурора під час цього або іншого кримінальних проваджень.

2) *тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується (п. 2 ч. 1 ст. 178 КПК України)*[60]. Наведене положення обумовлює необхідність перевірки й кваліфікації правопорушення, адже законодавець вимагає від слідчого судді, суду враховувати ступінь тяжкості діяння, що притаманне кожному вчиненому в реальності злочину. Згадана обставина дозволяє обрати вид запобіжного заходу відносно підозрюваного, обвинуваченого з урахуванням індивідуалізації кожного кримінального провадження.

Нами попередньо досліджувались статистичні показники застосування домашнього арешту в Одеській області, де за 9 місяців 2015 року на відповідний облік було поставлено 732 особи, і результат дозволяє стверджувати, що домашній арешт здебільшого обирався щодо осіб, котрі підозрюються, обвинувачуються у вчиненні тяжких злочинів, що становить 60,7% від їх загальної кількості, відносно злочинів середньої тяжкості становить 30%, особливо тяжких злочинів – 9% та злочинів невеликої тяжкості – 0,3 % відповідно [175, с. 111].

Наразі існують різні погляди науковців стосовно особливостей урахування названої обставини під час обрання домашнього арешту. На думку А.Ф. Безрукавої, він не повинен обиратися до осіб, які підозрюються, обвинувачуються у вчиненні таких злочинів: умисне вбивство (ст. 115 КК), умисне тяжке тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 121 КК), зґвалтування (ст. 152 КК), розбій (ст. 187 КК), бандитизм (ст. 257 КК), терористичний акт (ст. 258 КК) [10, с. 58]. Підставою для цього є наступне: якщо особа вчинила особливо тяжкий злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад 10 років, то розуміння цих наслідків може спонукати підозрюваного, обвинуваченого до спроб ухилитися від нього шляхом втечі з місця виконання домашнього арешту.

На нашу думку, погодитися в повному обсязі з висловленою нею точкою зору не має достатніх підстав. Запропонована А.Ф. Безрукавою класифікація злочинів, щодо не можливості обрання домашнього арешту в конкретно наведених нею прикладах є недоцільною, оскільки не у всіх випадках діяння передбачене за ст.ст.

121, 152, 187, 258 КК України (окрім ст.ст. 115, 257 КК) кваліфікується як особливо тяжкий злочин. Наприклад, вчинення кримінального правопорушення передбаченого ч. 1 ст. 152 КК України (вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (згвалтування) кваліфікується як злочин середньої тяжкості (карається покаранням у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 5 років).

Однак, слід підтримати думку А.Ф. Безрукавої частині наявності аргументованих ризиків порушити встановлені обмеження домашнього арешту тими особами, які підозрюються, обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі понад 10 років. Вважаємо, що відносно таких осіб повинен застосовуватися більш жорсткий запобіжний захід. На нашу думку, це стосується й інших запобіжних заходів (окрім тримання під вартою). Тому пропонуємо доповнити положення ст. 178 КПК України частиною другою та викласти у такій редакції: «Запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання, особистої поруки, застави, домашнього арешту не можуть бути обрані до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у скоєнні злочину, за вчинення якого законом передбачено позбавлення волі на десять або більше років».

Разом з тим, як слушно стверджує В.О. Попелюшко, тяжкість покарання в такому випадку повинна визначатися «не механічно», як середньоарифметична в межах санкції статті, а як конкретний вид та розмір покарання, з огляду на санкцію статті (статей), з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання за умови визнання його вироком суду винним у вчиненні інкримінованого йому діяння [95, с. 405–406].

3) розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини (п. 11 ч. 1 ст. 178 КПК

України)[60]. Охорона прав та законних інтересів учасників кримінального провадження є одним із завдань кримінального провадження. Відповідно відшкодування завданих кримінальним правопорушенням майнових збитків потерпілому є одним із обов'язків слідчого, прокурора та суду. Таке відшкодування визначається главою 9 КПК України та встановлює різні способи його реалізації. Наприклад, при наявності судового рішення за результатами розгляду цивільного позову відшкодування шкоди здійснюється підозрюваним, обвинуваченим. Законодавець аргументовано зобов'язує слідчого суддю, суд враховувати зазначену обставину при вирішенні питання про обрання міри запобіжного заходу, оскільки розмір майнової шкоди може стати додатковим стимулом для підозрюваного, обвинуваченого, щоб уникнути відповідальності при наявності потенційних ризиків.

У цьому випадку такий розмір оцінюється з урахуванням заявленого цивільного позову, відповідних документів, а також показань учасників кримінального провадження тощо.

4) допоміжні обставини. Перелік обставин наведених у положенні закону значно розширено порівняно з КПК України 1960 року, та, як нами вже попередньо наголошувалося, він не є вичерпним та потребує розширеного тлумачення, що досягається завдяки врахуванню інших обставин, які виокремлюють те чи інше кримінальне провадження. Так, вага наявних доказів вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення, як обставина, що передбачена положенням закону (п. 1 ч. 1 ст. 178 КПК України), визначається за допомогою обтяжуючих та пом'якшуючих обставин (ст.ст. 66, 67 КК України), та з урахуванням ступеня суспільної небезпеки злочину.

Для того, щоб оцінити тяжкість покарання, що загрожує підозрюваному, обвинуваченому (п. 2 ч. 1 ст. 178 КПК України) варто керуватись класифікацією злочинів залежно від ступеню тяжкості (ст. 12 КК України), а також брати до уваги обставини, які відповідно до чинного законодавства впливають на кримінальну відповідальність, а саме: кримінальна відповідальність за незакінчений злочин (ст. 16 КК України), добровільна відмова при незакінченому злочині (ст. 17 КК України), кримінальна відповідальність співучасників (ст.ст. 29, 30 КК України),

добровільна відмова співучасників (ст. 31 КК України), правові наслідки повторності, сукупності та рецидиву (ст. 35 КК України).

Також слідчий суддя, суд може не враховувати розмір майнової шкоди (п. 11 ч. 1 ст. 178 КПК України) у зв'язку з тим, що підозрюваним, обвинуваченим вжиті заходи з відшкодування завданої потерпілому шкоди, яка в цьому випадку буде допоміжною обставиною.

Не менш важливим при обранні домашнього арешту є врахування іншого типу обставин, що означають (характеризують) самого підозрюваного, обвинуваченого, до яких належать обставини зазначені п.п. 3-10 ч. 1 ст. 178 КПК України, а також інші (не передбачені положенням закону) обставини. Розглянемо їх більш детально.

1) Вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого (п. 3 ч. 1 ст. 178 КПК України). Домашній арешт може обиратися до осіб різної вікової категорії. Так, проведеним аналізом ухвал про застосування домашнього арешту нами встановлено, що вказаний запобіжний захід обирався до осіб похилого віку в 9% випадках, неповнолітніх – 12%, осіб вікової категорії від 18 до 60 років – 79% [Додаток Б].

На відміну від законодавства України, іншим чином врегульовано це питання в КПК Республіки Молдова. Так, в положенні статті, що безпосередньо регулює домашній арешт (ст. 188) зазначено, що він застосовується до підозрюваного, обвинуваченого при наявності умов, які дозволяють обрати запобіжний захід у вигляді арешту (мається на увазі попередній арешт) але коли при цьому повна ізоляція особи недоцільна в силу віку, стану здоров'я, сімейного стану та інших обставин [160].

За таких умов, вік та стан здоров'я, як обставина, що враховується при обранні запобіжного заходу стосується тільки домашнього арешту, на відміну від законодавства України, де вона є уніфікованою, тобто такою, що враховується під час обрання інших видів заходів. Разом з тим, КПК Республіки Молдови порушує самотійність домашнього арешту та розглядає його як додаток до більш суворого попереднього арешту, що на наш погляд є неприпустимим. У зв'язку з викладеним, ми вважаємо за не доцільне внесення змін до КПК України в цій частині. Однак, слідчим суддям, суддям у процесі обрання запобіжного заходу не слід нехтувати

дотриманням вимог встановлених положень, адже це може стати підставою для скасування ухваленого рішення.

Так, Апеляційний суд міста Києва, ухвалою від 22 березня 2016 року скасував ухвалу слідчого судді Шевченківського районного суду міста Києва від 24 лютого 2016 року, якою визнано наявність підстав для подальшого тримання під вартою підозрюваного ОСОБА_2. Підставою для цього стало те, що слідчий суддя не врахував вік та стан здоров'я ОСОБА_2, зокрема ряд хронічних захворювань, що потребують постійного нагляду спеціалізованих медичних фахівців. Того ж дня колегія суддів постановила нову ухвалу про застосування до ОСОБА_2 запобіжного заходу у виді домашнього арешту [142].

Слід нагадати положення ст. 10 КПК України, яке не допускає будь-яку дискримінацію та виключають будь-які привілеї чи обмеження у процесуальних правах за будь-якими ознаками. Водночас у ч. 2 цієї ж статті КПК зазначено, що у випадках і порядку, передбачених цим Кодексом, певні категорії осіб (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами тощо) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями захисту їх прав та інтересів [60].

Таким чином, при наданні цим категоріям учасників кримінального провадження додаткових гарантій у випадках і порядку, передбачених КПК, принцип рівності перед законом і судом не має порушуватись. Однією з основних додаткових гарантій забезпечення прав певних категорій вразливих груп населення є обов'язкова участь захисника у кримінальних провадженнях[97, с. 113].

Рішенням Пленуму Верховного Суду України «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві» чітко зазначається, що під особами, які через свої фізичні або психічні вади не можуть самі реалізувати право на захист, необхідно розуміти, зокрема, осіб з істотними дефектами мови, зору, слуху тощо а також осіб, які хоча і визнані осудними, але мають психічні вади, що перешкоджають самостійно захищатися від обвинувачення. Захисник допускається до участі у справі щодо такої особи з моменту, коли було встановлено наявність у неї зазначених вад[104].

Європейський суд з прав людини неодноразово нагадував українській владі про обов'язок забезпечити право затриманої особи на адвоката з самого початку кримінального переслідування, оскільки реалізація цього права є фундаментальною гарантією проти неналежного поводження. Так, зокрема, ЄСПЛ зазначив, що : «Суд вважає ранній доступ до адвоката процесуальною гарантією права не давати свідчень проти самого себе і фундаментальною гарантією проти жорсткого поводження, відзначаючи особливу вразливість обвинуваченого на ранньому етапі процесу, коли він знаходиться у стані стресу і зіштовхується зі складними кримінальними процедурами...» [38].

Підкреслюючи важливість доступу адвоката на початковому етапі затримання, особливу конфіденційного побачення адвоката з затриманим, Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність Ради Європи звертає увагу на те, що ефективність системи юридичної допомоги має бути забезпечена протягом усього кримінального провадження [36, с. 50].

Окремо проаналізуємо практику ЄСПЛ стосовно встановлення порушення ст. 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканість) є доволі значною в загальній практиці Суду, в тому числі щодо України. Судом, як правило, присуджується компенсація моральної шкоди.

У значній кількості рішень, винесених судом проти України, питання стосувалися щодо утримання заявників під вартою з метою кримінального переслідування, причому, поширеним було визнано порушення одразу кількох її пунктів. Втім, середня стандартна сума компенсації моральної шкоди дорівнює 3000-6000 євро залежно від серйозності встановленого порушення [36, с. 167].

З огляду на викладене, слід підтримати точку зору О.П. Кучинської про те, що: «...позитивним було б застосування домашнього арешту відносно неповнолітніх, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні злочинів. Адже ні для кого не є таємницею, що їхнє перебування в ізоляторі тимчасового тримання чи в слідчому ізоляторі не тільки не має виховного впливу, а навпаки – калічить ще не сформовану дитячу психіку. А це може призвести, і призводить, до того, що неповнолітні, один раз випадково «спіткнувшись», стають на шлях злочинної діяльності» [66, с. 18–19].

На нашу думку домашній арешт у цьому випадку буде альтернативою тримання під вартою, що забезпечить перебування неповнолітнього у звичайних умовах (бути зі своєю родиною, навчатися, спілкуватися з однолітками тощо). Також доцільно було б застосовувати домашній арешт, замість тримання під вартою, до осіб, які потребують додаткової підтримки та особливої уваги, а саме: осіб похилого віку, вагітних жінок, осіб, що страждають фізичними вадами (інвалідів) та важкохворих.

2) *сукупність відомостей, що характеризують підозрюваного, обвинуваченого як члена суспільства (п.п. 4-7 ч. 1 ст. 178 КПК України).* При обранні домашнього арешту слід враховувати сімейний стан підозрюваного, обвинуваченого, стан здоров'я членів його родини, кількість та вік дітей (п. 4 ч. 1 ст. 178 КПК України). При цьому має значення й наявність батьківської родини, оскільки у особи можуть бути члени сім'ї, які потребують його догляду. Якщо ж є відомості, що підозрюваний, обвинувачений ігнорує родину, відчужений від неї, то таку обставину слід розглядати як відсутність родини. Разом з цим, відповідно до правової позиції ЄСПЛ, сама по собі відсутність сім'ї не є обставиною для відмови від застосування запобіжного заходу. Зокрема, у рішенні «Сулаоя проти Естонії» від 15 лютого 2005 року вказано, що відсутність у особи сім'ї не є доказом того, що вона схильна до вчинення нових злочинів [130].

Позитивну оцінку при обранні запобіжного заходу може справити наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання (п. 5 ч. 1 ст. 178 КПК України). На сьогодні серед науковців не має єдиного погляду щодо доцільності застосування домашнього арешту щодо зазначеної категорії осіб. Так, Ф.Н. Багаутдінов стверджує, що його застосування є недоцільним, адже на думку вченого це може призвести до втрати особою свого робочого місця [7, с. 16]. А.Ф. Безрукава вважає таке твердження дискусійним, так як, по-перше, підозрюваному, обвинуваченому може бути заборонено залишати житло в певний період доби, що в такому випадку не є перешкодою для здійснення трудової діяльності. По-друге, якщо слідчий суддя, суд прийняв рішення про цілодобову

заборону, то він переконаний в недоцільності дозволяти особі залишати житло взагалі, в тому числі для здійснення своєї трудової діяльності [10, с. 81].

Ми не поділяємо думку Ф.Н. Багаутдінова та більш схильні до точки зору А.Ф. Безрукавої, оскільки проведеним нами аналізом ухвал застосування домашнього арешту встановлено, що в 85% випадків підозрюваному, обвинуваченому забороняється залишати житло у певний період доби, що свідчить про достатність часу для здійснення не лише трудової діяльності, а й навчання. Крім того, нами попередньо зазначалось, що у випадку встановлення цілодобової заборони залишати житло – 15% вивчених ухвал, таке навчання може бути дистанційним, а робота – на дому [Додатко Б].

Таким чином наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання не є перешкодою для обрання домашнього арешту. Разом з тим, відсутність постійного місця роботи не є доказом того, що особа зникне, про що зазначено у рішенні ЄСПЛ «Пшевечерський проти Російської Федерації» від 24 травня 2007 року [97, с. 131].

Важливе значення при обранні домашнього арешту має репутація підозрюваного, обвинуваченого (п. 6 ч. 1 ст. 178 КПК України).

Л.Д. Удалова та О.Ю. Хабло стверджують, що: «...необхідно брати до уваги надані характеристики підозрюваному, обвинуваченому з місця роботи, навчання, проживання, дані, що свідчать про перебування підозрюваного, обвинуваченого на обліку у наркологічному, психіатричному диспансері» [52, с. 169].

Також слід мати на увазі, що репутація створюється конкретними вчинками та діями, про події з біографії особи, наприклад, участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, участь в операції Об'єднаних сил (антитерористичної операції) на Донбасі, миротворчих місіях ООН, наявність державних нагород та відзнак, премій та різних роду заохочень, відсутність дисциплінарних стягнень та ін.

Разом з тим, слід зауважити, що у науковому середовищі не має єдиного погляду щодо обрання домашнього арешту до так званих привілейованих осіб. Так, В.Л. Трунов та Л.К. Трунова зазначають, що: «...в зарубіжних країнах у відношенні

високопоставлених державних діячів застосовується, в основному, запобіжний захід у вигляді домашнього арешту» [152, с. 258].

К.Т. Балтабаєв пропонує підтримати вказану ініціативу в кримінальному судочинстві Республіки Казахстан, при цьому, розглядаючи обставини обрання домашнього арешту відносно привілейованих осіб, автор розрізняє осіб пов'язаних з посадовим та громадським становищем. Під дефініцією «посадове становище» автор розуміє посаду особи в структурі та ієрархії органів державної влади та управління у зв'язку з виконанням нею функцій представництва влади та державного органу. А «громадське становище» повинно визначатися місцем особистості в суспільному та політичному житті держави в силу виконання нею певних суспільних та політичних функцій [8, с. 15–16]. Ю.Г. Овчинніков вважає, що домашній арешт слід активно обирати відносно посадових осіб у кримінальному судочинстві Російської Федерації [87, с. 67–68]. Названі автори, мають на увазі, що між триманням під ватрою та домашнім арештом слід надавати перевагу менш суровому запобіжному заходу в силу особливого статусу підозрюваного, обвинуваченого.

Повертаючись до національного судочинства слід відзначити, що наведене є досить актуальним й для нашої країни. Так, показовим прикладом обрання домашнього арешту є кримінальне провадження розпочате восени 2015 року відносно лідера політичної партії «Укруп» громадянина К. Йому було оголошено підозру у вчиненні декількох злочинів, зокрема, викраденні людини та розкраданні коштів[18].

З цього приводу А.Ф. Безрукава слушно стверджує, що зайняття особою особливого громадського чи державного становища: «...не має бути обставиною, що враховується при обранні запобіжного заходу відповідно до ст. 178 КПК, оскільки ст. 129 Конституції України та ст. 7 КПК передбачають рівність усіх перед законом і судом» [10, с. 80].

Ми погоджуємось з даною точкою зору та вважаємо, що обрання менш суворого запобіжного заходу відносно осіб, перелік яких наведено ст. 480 КПК України, лише в силу особливого статусу – неприпустиме. Разом з тим, слід враховувати положення ст. 482 КПК України, яким передбачено, що при обранні

домашнього арешту відносно судді або народного депутата необхідна обов'язкова згода Верховної Ради України.

19 червня 2018 року Конституційний Суд України надав висновок у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України) (реєстр. № 7203) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Відповідно до якого Конституційний Суд України вважає, що проект закону, яким пропонується викласти статтю 80 Конституції України у новій редакції, не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина та є таким, що не суперечить вимогам частини першої статті 157 Конституції України. Окрім цього, він вважає за доцільне звернути увагу на те, що, ухвалюючи рішення щодо скасування депутатської недоторканності, необхідно враховувати стан політичної та правової системи України – її здатність у разі повної відсутності інституту депутатської недоторканності забезпечити безперешкодне та ефективне здійснення народними депутатами України своїх повноважень, функціонування парламенту, а також реалізацію конституційного принципу поділу державної влади[16].

Підлягає врахуванню також і майновий стан підозрюваного, обвинуваченого (п. 7 ч. 1 ст. 178 КПК України). Однак, більше значення ця обставина має при обранні запобіжного заходу у вигляді застави, а не домашнього арешту. Також це має значення для подальшого вирішення питання про відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди.

Сукупність відомостей, що характеризують кримінальне минуле підозрюваного, обвинуваченого (п.п. 8-10 ч. 1 ст. 178 КПК України). Сукупність наведених обставин враховується при обранні домашнього арешту, лише якщо особа раніше вже притягувалась до кримінальної відповідальності. Так, при наявності судимості у підозрюваного, обвинуваченого (п. 8 ч. 1 ст. 178 КПК України) береться до уваги проміжок часу між інкримінованим йому злочином та часом перебування на волі після звільнення, що свідчить про його небажання стати

на шлях виправлення, схильність до вчинення нових злочинів та суспільну небезпеку.

Аналізом ухвал про застосування запобіжного заходу щодо осіб з кримінальним минулим нами встановлено, що на практиці слідчі судді, суди в 94% випадках обирають найбільш суворий його вид – тримання під вартою[Додаток Б].

Разом з тим, існують випадки обрання й домашнього арешту, з урахуванням інших обставин у їх сукупності, що передбачені ст. 178 КПК України. Так, Новоукраїнський районний суд Кіровоградської області, ухвалою від 25 липня 2016 року обрав домашній арешт відносно неповнолітнього підозрюваного ОСОБА_4, за ознаками ч. 3 ст. 186 КК України, раніше судимого за ч. 3 ст. 185 КК України до 3 років позбавлення волі, який звільнений від відбування покарання з іспитовим строком 1 рік. В ухвалі слідчий суддя зазначив, що підозрюваний ОСОБА_4 продовжив вчиняти злочини як до набрання вироком законної сили, так і під час іспитового строку. Вказане свідчить про те, що на шлях виправлення ОСОБА_4 не став та продовжив здійснювати крадіжки, що прямо вказує на злочинний спосіб життя останнього, небажання ставати на шлях виправлення, та можливість продовжувати свою злочинну діяльність з метою досягнення матеріальних благ [135].

Ця обставина враховується судом тоді, коли є не знята та не погашена в установленому законом порядку судимість у підозрюваного, обвинуваченого. В іншому випадку така інформація має бути врахована судом при загальній характеристиці підозрюваного, обвинуваченого.

Не менш важливою обставиною, яка підлягає врахуванню під час обрання домашнього арешту, якщо особа раніше вже притягувалась до кримінальної відповідальності є дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше (п. 9 ч. 1 ст. 178 КПК України). Позитивну оцінку при обранні вказаного запобіжного заходу може справити дотримання підозрюваним, обвинуваченим раніше встановлених обмежень як у цьому кримінальному провадженні, так і в ін. Негативну оцінку справлятимуть дані про їх недотримання, зміна запобіжного заходу на більш жорсткий тощо.

Обставиною цієї категорії є також наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення (п. 10 ч. 1 ст. 178 КПК України), що так само як і за наявності судимості у підозрюваного, обвинуваченого, само собою виключає можливість обрання більш м'яких запобіжних заходів. Разом з тим, нами встановлено, що слідчі судді, суди в переважній більшості таких випадків надають перевагу запобіжному заходу у вигляді тримання під вартою. При цьому, частка обрання домашнього арешту за умов наявності повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення складає близько 10% від загальної кількості запобіжних заходів обраних з урахуванням цієї обставини [Додаток Б].

Обставини, що означають (характеризують) самого підозрюваного, обвинуваченого при обранні домашнього арешту також не є вичерпними. Зокрема, слідчий суддя, суд може врахувати те, що особа сприяла розкриттю кримінального правопорушення [52, с. 169].

Ю.Д. Москалюк наводить власний перелік обставин, які на її думку повинні враховуватись при обранні домашнього арешту, а саме: 1) відомості про поведінку підозрюваного у суспільстві; 2) наявність судимості; 3) можливість вчинення антигромадських діянь, у тому числі й таких, що не тягнуть кримінальної відповідальності; 4) асоціальний спосіб життя, характеристики за місцем роботи або навчання, проживання; 5) трудова діяльність; 6) характер вчинених злочинних дій і поведінка після вчинення злочину [83, с. 71].

Завершуючи розгляд обставин, що враховуються при обранні домашнього арешту, слід звернути увагу, як організована ця система в США. Так, аналіз обрання даного запобіжного заходу в цій країні дозволяє дійти наступних висновків, що, по-перше, домашній арешт не застосовується до суспільно небезпечних осіб (для визначення ступеня суспільної небезпеки досліджується його досвід кримінальних правопорушень, схильність до насильства, фізичне і психічне здоров'я, його потреби), одночасно з тим, така особа повинна бути небезпечною не лише для суспільства, але й для членів своєї родини. Домашній арешт не застосовується до осіб, що вчинили тяжкі злочини, а також рецидивістів, що не підпадають під дію

згаданої раніше програми. По-друге, необхідна особиста згода особи на застосування відносно нього цього заходу. Правопорушник повинен за власною ініціативою підписати угоду та ознайомитися з правилами організації домашнього арешту. Важливе місце при прийнятті рішення про застосування арешту відіграє наявність у особи постійного місця проживання і телефону. Причому члени сім'ї «домашнього арештанта» повинні проявити повне розуміння та співпрацю зі службами, що координують здійснення домашнього арешту, оскільки вони будуть відчувати деякі тимчасові незручності, пов'язані з обмеженням користування телефоном [87, с. 69].

Спеціальними умовами обрання домашнього арешту слід вважати сукупність процесуальних вимог та обставин, які стосуються лише названого запобіжного заходу та дозволяють прийняти рішення про його законне обрання. До них ми відносимо:

1. *Наявність житла у підозрюваного, обвинуваченого.* Дана умова є визначальною для обрання домашнього арешту. Отже, постає цілком справедливе питання, що слід розуміти під «житлом особи»?

Судова палата у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ звертає увагу, що: «вжите законодавцем у ч. 5 ст. 181 КПК України словосполучення «житло цієї особи» охоплює випадки, коли підозрюваний, обвинувачений:

- 1) є власником (співвласником) такого житла;
- 2) зареєстрований у такому житлі;
- 3) постійно або тимчасово проживає у такому житлі без реєстрації тощо» [103].

О.Г. Шило та О.І. Тіщенко досліджуючи тему житла особи підданої домашньому арешту пропонують розуміти його у відповідності з ч. 2 ст. 233 КПК України, згідно з якою, це: «...будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за

законом»[178, с. 315]. На наш погляд, таке розуміння житла є дещо обмеженим, до того ж розгляд в ньому приміщень, які спеціально призначені для утримання осіб взагалі не має ніякого відношення до домашнього арешту, скоріш за все тут мається на увазі інший запобіжний захід, наприклад, тримання під вартою.

В.О. Попелюшко, зазначає:, що під житлом треба розуміти:

а) будинок приватної власності з усіма приміщеннями, в яких постійно чи тимчасово проживає підозрюваний, обвинувачений, включаючи приміщення, не призначені для проживання, але які є складовою будинку;

б) будь-яке житлове приміщення, незалежно від форми власності, яке належить до житлового фонду і використовується підозрюваним, обвинуваченим для постійного або тимчасового проживання (будинок, квартира в будинку будь-якої форми власності, окрема кімната в квартирі з необхідними для проживання приміщеннями тощо);

в) будь-яке інше приміщення або забудова, у яких постійно чи тимчасово проживає підозрюваний, обвинувачений, які не належать до житлового фонду, але пристосовані для постійного або тимчасового проживання [95, с. 4–5].

Поняття житла також наводиться в Інструкції, що регламентує виконання органами Національної поліції ухвал про обрання домашнього арешту, відповідно до якої, житло – будь-яке приміщення, яке знаходиться в постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також усі складові частини такого приміщення [105].

Оскільки в Україні значна кількість осіб, підданих домашньому арешту, не мають свого власного житла, законодавець передбачив можливість використовувати для цього наймане житло, при цьому орендодавець має буди заздалегідь повідомлений про основну мету оренди житла. У зв'язку з чим, судова палата у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України наголошує, що: «...правильною слід вважати практику тих слідчих суддів, які застосовують цей запобіжний захід у згаданих випадках, з'ясувавши при цьому думку власника житла (якщо він відомий)...» [103].

Крім цього, в юридичній науці існує думка щодо надання такої згоди родичами підозрюваного, обвинуваченого, адже без сумніву, що вони відчуватимуть певний дискомфорт, наприклад, при здійсненні перевірки уповноваженими на те органами Національної поліції, які можуть завітати у будь-який час доби до їх спільного житла.

На підставі висунутих суджень, вважаємо досить доречною пропозицію К.Т. Балтабаєва про те, що: «...при наданні обвинуваченому (підозрюваному) житла родичами або знайомими для органу, що веде провадження у справі, необхідно нотаріально завірену письмову згоду, а також згоду спільно проживаючих із ним повнолітніх осіб» [8].

Розвиваючи питання місця відбування домашнього арешту наведемо думку М.Й. Вільгушинського, що «...нашому законодавцю варто врахувати деякі положення інших держав, що не передбачені КПК України». Так, він пропонує запозичити положення про те, що: «...з урахуванням стану здоров'я підозрюваного або обвинуваченого місцем його утримання під домашнім арештом може бути визначено лікувальну установу» [17].

2. *Відповідність злочину у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа.* Для обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту потрібно дотримуватись певних вимог щодо вчиненого злочину. Варто звернути увагу на те, що таке законодавче обмеження застосування домашнього арешту пояснюється його досить суворим характером, а тому й обмеження прав і свобод особи, щодо якої він обирається має бути пропорційним тяжкості вчиненого злочину [175, с. 111].

Першу вимогу в даному контексті законодавець виклав у положенні статті, що регулює домашній арешт, так, відповідно до ч. 2 ст. 181 КПК України, цей запобіжний захід може бути обрано виключно до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, санкцією якого передбачено покарання у виді позбавлення волі.

Таким чином, домашній арешт фактично може обиратися за вчинення злочину будь-якого ступеню тяжкості, однак за умови, що санкція вчиненого злочину передбачає позбавлення волі.

Крім цього, наприклад у КПК Азербайджанської Республіки такий критерій встановлений щодо злочинів, санкція яких передбачає позбавлення волі понад двох років, а КПК РФ – понад трьох років. [159].

Разом з тим, 14% респондентів вважають, що домашній арешт може обиратися до підозрюваних, обвинувачених у вчиненні злочинів невеликої тяжкості, 38% – середньої тяжкості, 17% тяжких та 2% – особливо тяжких злочинів[Додаток Б]. Отримані дані в черговий раз підтверджують вище запропоновану нами заборону обирати домашній арешт до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні особливо тяжких злочинів. Ми вважаємо, що домашній арешт доцільно було б обирати до осіб, які підозрюються, обвинувачуються у вчиненні злочинів, санкція яких передбачає покарання у вигляді позбавлення волі до 10 років.

Зауважимо, що санкція статті не є єдиним обмеженням щодо застосування домашнього арешту. Так, відповідно до ст. 299 КПК України, не допускається його застосовування під час досудового розслідування кримінальних проступків, а відповідно до ч. 5 ст. 176 КПК України, його заборонено застосовувати відносно осіб, яких підозрюють (обвинувачують) у вчиненні окремих злочинів проти основ національної або громадської безпеки (109-114¹, 258-258⁵, 260, 261 КК України).

Розглянуті нами в цьому підрозділі умови обрання домашнього арешту, а також інші обставини, що враховуються при його обранні (ст. 178 КПК України) не дають слідчому судді, суду права на його обрання, адже також повинні бути одночасно враховані його мета (ч. 1 ст. 177 КПК України) та підстави (ч. 2 ст. 177 КПК України), які будуть розглянуті нами далі.

2.2. Мета та підстави застосування домашнього арешту в кримінальному провадженні

При вирішенні питання про обрання конкретного запобіжного заходу, зокрема домашнього арешту, враховуються загальні та спеціальні умови його обрання. Проте, будь-який запобіжний захід може бути застосований лише за наявності ситуації, яка обумовлює необхідність його застосування.

Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ, наголосив, що слідчий суддя, суд має зважати, що слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу за відсутності для цього підстав, передбачених ст. 177 КПК України. Тому в разі розгляду відповідного клопотання, не підкріпленого визначеними у КПК України метою та підставами, останнє має бути відхилено [103]. Наведене свідчить про вирішальну роль означених категорій при застосуванні запобіжного заходу, зокрема домашнього арешту.

Розгляд цього питання також зумовлений тим, що мета та підстави застосування запобіжних заходів сформульовані законодавцем уніфіковано стосовно будь-яких його видів, що зумовлює подальше дослідження мети та підстав, що враховуються виключно при застосуванні домашнього арешту.

Вважаємо, що буде логічно вірно, в першу чергу розглянути мету застосування домашнього арешту, а вже потім перейти до підстав його застосування.

Якщо звернутись до етимологічного визначення терміну «мета», то відповідно до словника української мови – це те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; ціль [149]. Свого часу В.Т. Томін справедливо стверджував, що: «В будь-якій галузі людської діяльності мета є первинною і не має жодних підстав робити виключення для кримінально-процесуальної діяльності» [151, с. 96]. Таким чином, мета виступає в якості визначальної ланки в умовному ланцюгу: мета – засіб – результат.

М.С. Строгович зазначає, що оскільки запобіжні заходи обмежують свободу обвинуваченого і суттєво зачіпають його інтереси, обраний запобіжний захід відносно обвинуваченого повинен співвідноситися з тим покаранням, яке може бути призначене обвинуваченому згідно статті кримінального кодексу, за якою кваліфікується інкримінуєме діяння обвинуваченого [143, с. 273].

Відповідно до ч. 1 ст. 177 КПК України мета застосування будь-якого запобіжного заходу подвійна: з одного боку – забезпечити виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а з іншого – запобігти спробам (ризикам):

- 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;
- 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
- 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
- 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;
- 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому обвинувачується [60].

Таким чином, метою застосування запобіжних заходів є забезпечення належної процесуальної поведінки підозрюваного, обвинуваченого [52, с. 168]. Безумовно, наведене слід враховувати при визначенні мети й домашнього арешту.

Однак, у юридичній науці поширена думка, що домашній арешт, окрім загальної мети, переслідує ще й спеціальну.

Зокрема, К.Т. Балтабаєв стверджує, що: «спеціальна мета домашнього арешту проявляється в можливості не ізоляції обвинуваченого від суспільства з попереднім обмеженням його свободи пересування та особистої недоторканості у відповідності з інтересами органів, що провадять кримінальний процес» [8, с. 6].

К.С. Абдирахманов виходить з більш ширшого діапазону призначення домашнього арешту та стверджує, що: «його мета полягає в забезпеченні належної поведінки обвинуваченого (підозрюваного) шляхом встановлення необхідних для цього заборон та обмежень його прав та свобод з обов'язковим збереженням за ним права проживання в житлі, що пристосоване для постійного або тимчасового проживання» [1, с. 108–109].

Отже, мету домашнього арешту можна розглядати як поліструктурне явище, що складається з загальних цілей застосування притаманних для всіх запобіжних заходів та спеціальної мети, що характерна виключно для цього запобіжного заходу.

Разом з цим, не можна залишити поза увагою точку зору І.Є. Криницького, який окрім названих складових компонентів мети домашнього арешту виділяє ще два їх різновиди, а саме:

- 1) цілей, що є спільними для домашнього арешту та тримання під вартою;
- 2) цілей, загальних для домашнього арешту та всіх запобіжних заходів, що не пов'язані з триманням під вартою [63, с. 269].

На нашу думку, запропонована точка зору цього вченого є досить дискусійною. По-перше, запропоновані цілі є допоміжними, вони враховуються лише за наявності певних умов, що унеможлиблює їх постійне використання при визначенні мети домашнього арешту. По-друге, вони виділяють домашній арешт від інших запобіжних заходів, що за своїм змістом притаманне спеціальній меті домашнього арешту. Ми впевнені, що запропонована І.Є. Криницьким чотирьох компонентна система визначення домашнього арешту має певні вади.

Однак, слід підтримати думку вченого в частині можливого використання названих цілей для встановлення мети домашнього арешту, яку на нашу думку, слід віднести до спеціальної мети названого запобіжного заходу.

Аргументовано можна стверджувати, що загальною метою домашнього арешту виражається в забезпеченні належної поведінки підозрюваного обвинуваченого шляхом встановлення обмежень. Спеціальна мета домашнього арешту полягає в ізоляції підозрюваного, обвинуваченого у житлі та унеможливлення його контактів із зовнішнім середовищем.

Визначення мети застосування такого запобіжного заходу, як домашній арешт, тісно пов'язано із встановленням підстав для його застосування, ігнорування яких може зробити таке застосування необґрунтованим. На підтримку озвученої позиції можна навести точку зору Є.Д. Лук'янчикова, який слушно стверджує, що: «...під час досудового розслідування прийняті слідчим процесуальні рішення повинні базуватися на відповідних підставах» [70, с. 55].

При визначенні підстав застосування запобіжних заходів законодавець також запроваджує комплексний підхід для всіх їх видів. Відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК України вони включають такі складові:

1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення;

2) наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті.

Ю.М. Грошевий та О.Г. Шило стверджують, що: «Лише наявність цих двох складових надає достатні підстави слідчому, прокурору ініціювати вирішення слідчим суддею, судом питання про застосування запобіжного заходу...» [23, с. 222].

Етимологічно термін «підстава» визначається як те головне, на чому базується, ґрунтується що-небудь; те, чим пояснюються, виправдовуються вчинки, поведінка і таке інше кого-небудь [110]. В юриспруденції під підставною розуміють сукупність передбачених правом обставин, умов, фактів і передумов, що забезпечують настання юридичних наслідків [180, с. 552]. Однак на нашу думку, таке визначення повністю не відповідає предмету нашого дослідження. Так, відповідно до запропонованого визначення, підстави застосування домашнього арешту, окрім інших складових, включають в себе умови його обрання. Ми не погоджуємося з таким визначенням.

Як ми вже зазначали, умови обрання домашнього арешту є сукупність процесуальних вимог та обставин, дотримання яких є необхідним для його законного обрання. У свою чергу підстави виступають фактичним приводом його застосування. Поділяючи підстави та умови не можна стверджувати про їх самостійність та незалежність однієї від іншої.

В.В. Рожнова справедливо зазначає щодо їх взаємозв'язку для настання необхідного наслідку [112, с. 101]. М.О. Парнюк дещо деталізує такий зв'язок: «Підстава може бути переведена в існування лише у відповідності з умовами. Поєднуючись з умовами, підстава набуває зовнішньої безпосередності і момент буття. Підстава співвідноситься з умовами як зі своєю суттєвою передумовою. А тому підстава обумовлена» [90, с. 209].

Тому, навряд чи можна погодитись із запропонованим законодавцем визначенням підстав застосування запобіжного заходу, в частині віднесення до її складу наявності обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення. Таке визначення формує невірне уявлення, що закон зобов'язує застосовувати запобіжний захід кожному підозрюваному, обвинуваченому, що само по собі є неприпустимим.

Т.В. Лукашкіна пропонує наявність обґрунтованої підозри розглядати як загальну умову застосування запобіжного заходу [71, с. 684]. На нашу думку, із запропонованою точкою зору важко не погодитись.

Водночас, деякі науковці визначають спеціальні підстави застосування запобіжного заходу, які притаманні конкретному його виду [31; 10, с. 30; 87, с. 59]. Зокрема, на думку А.Ф. Безрукавої, підставою застосування домашнього арешту є наявність фактичних даних, які підтверджують, що особа підозрюється, обвинувачується у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі [10, с. 30]. Таке визначення лише підкреслює, що застосування домашнього арешту, можливе тільки у зв'язку з окремим видом кримінального провадження. У зв'язку з чим, повинно розглядатись як спеціальна умова обрання домашнього арешту, а не як підстава його застосування.

Крім того, як слушно зазначають Ю.М. Грошевий та О.Г. Шило: «...для застосування конкретного виду запобіжних заходів також слід урахувувати правило, що закріплено ч. 3 ст. 176 КПК України, – слідчий суддя, суд відмовляє у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини, є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів, передбачених ч. 1 ст. 176 КПК України, не може запобігти доведеним під час розгляду ризику чи ризикам [23, с. 222]. Ми поділяємо наведену думку та вважаємо її такою, що може бути використана як теоретична основа для подальшого детального аналізу підстав для відмови слідчого судді, суду у застосуванні запобіжного заходу.

На підставі аналізу законодавства та теоретичних положень доходимо висновку, що підставами застосування домашнього арешту є сукупність відомостей, які містяться у відповідному процесуальному рішенні (клопотанні, ухвалі) та вказують на:

- 1) наявність ризиків, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити дії визначені у ч. 1 ст. 177 КПК України;
- 2) доведеність, що жоден більш м'який запобіжний захід не може запобігти наявним ризикам (ризикам).

Загальним для наведених відомостей, які ураховуються слідчим суддею, судом при вирішенні питання про застосування домашнього арешту є дотримання вимог закону стосовно змісту постановленого рішення. Відповідно з ч. 1 ст. 370 КПК України таке рішення повинно відповідати загальним для них правовим властивостям – бути законним, обґрунтованим і вмотивованим [60].

Розглянемо детальніше кожен групу відомостей.

Відомості *першої групи* повинні свідчити про наявність двох складових, а саме: визначеним законодавцем переліком дій та пов'язаних з їх вчиненням ризиків під час розгляду питання про необхідність застосування домашнього арешту.

Щодо ризиків, то в теорії управління під ними розуміють можливість ненастання результату, на досягнення якого спрямовується певне рішення. Такий ризик стає реальним через невизначеність ситуації, у якій приймається рішення. Сама невизначеність зумовлюється наявністю нестійких чинників, пов'язаних, головним чином, із поведінкою людей, яку неможливо достеменно передбачити [88, с. 23].

Ризик, передусім, характеризує негативну (протиправну) поведінку підозрюваного та обвинуваченого, через яку ставиться під загрозу належне виконання завдань кримінального провадження.

Отже, враховуючи наявні теоретичні положення, ризик – це передусім певна небезпека, яку слід уникати.

У кримінальному провадженні під такою небезпекою мається на увазі вчинення суб'єктом дій, у формах, передбачених п.п. 1-5 ч. 1 ст. 177 КПК України, які, як

нами попередньо зазначалось, уніфіковані для всіх запобіжних заходів та докладно висвітлені в юридичній літературі, тому не є предметом розгляду в даному дисертаційному дослідженні.

Необхідно враховувати, що наявність відомостей цієї групи носить прогностичний характер, який виражається в імовірній, а не дійсній, негативній поведінці підозрюваного, обвинуваченого. Не вимагає підтвердження, що наведене створює труднощі при доказуванні необхідності застосування запобіжного заходу, у тому числі домашнього арешту. Це безпосередньо пов'язано з тим, що майже неможливо отримати достовірну інформацію про майбутні протиправні наміри підозрюваного, обвинуваченого.

Крім того, під час вирішення питання про застосування запобіжного заходу, законодавець встановлює критерій достатності таких відомостей, який має оціночний характер. Саме так слід розуміти положення ч. 2 ст. 177 КПК України, в частині, що стосується наявності ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що особа може здійснити негативну поведінку.

В юридичній літературі існує декілька поглядів вчених та практиків щодо відомостей, які мають можуть бути використані як доказ майбутньої протиправної поведінки підозрюваного, обвинуваченого.

Л.Д. Удалова та О.Ю. Хабло стверджують, що застосування запобіжного заходу може здійснюватись лише на підставі достовірно доведеної протиправної поведінки особи, а саме: «...про намір переховуватися від органів досудового розслідування чи суду можуть свідчити дані про придбання проїзних документів, зняття з різного роду реєстраційних обліків, раптове звільнення з роботи чи оформлення закордонного паспорту, розпродаж майна, висловлювання намірів виїхати. Про можливість вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити те, у вчиненні якого особа підозрюється, може свідчити інформація про підготовку до вчинення кримінального правопорушення, придбання певних предметів, наявність попередніх судимостей та зв'язків з антигромадськими елементами» [52, с. 168].

У рішенні ЄСПЛ «Ткачов проти України» від 13 грудня 2007 року вказано, що повторювання формальних підстав для взяття під варту, без будь-якої спроби

продемонструвати яким чином вони застосовуються відносно справи заявника, не може бути розцінено як «відповідні» та «достатні» підстави застосування запобіжного заходу [131]. До того ж ЄСПЛ в багатьох своїх рішеннях вказував, що національне законодавство щодо позбавлення людини свободи повинно відповідати Європейській Конвенції з прав людини, інакше затримання буде законним однак не правомірним з точки зору Конвенції.

Очевидно, обґрунтованість застосування запобіжного заходу фактичними даними, що містять відомості про можливу протиправну поведінку підозрюваного, обвинуваченого є досить вираженою, адже таке рішення відповідає критеріям не лише законності, а й правомірності, що створює ідеал для його застосування.

А.Ф. Безрукава також звертає увагу на негативну практику застосування домашнього арешту та зазначає, що в 82% вивчених клопотань про його обрання, ризики лише перераховуються та не зазначається жоден аргумент для їх підтвердження. Науковець наводить конкретні приклади такого обґрунтування: «з метою попередження можливості підозрюваного переховуватися від органів досудового розслідування та суду; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, що свідчить про неможливість запобігання цим ризиками шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів, вважаю, що необхідно застосувати до підозрюваного запобіжний захід у вигляді домашнього арешту» [10, с. 39]. Така ініціатива слідчих, при внесенні відповідних клопотань про застосування домашнього арешту, на нашу думку, пояснюється бажанням перестрахувати себе від можливої протиправної поведінки підозрюваного, обвинуваченого.

Іншої точки зору в розумінні відомостей, що можуть бути використані як доказ майбутньої протиправної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, притримуються Ю.М. Грошевий та О.Г. Шило, які вважають, що для застосування запобіжного заходу достатньо навіть ймовірних знань про майбутню неналежну поведінку, яка прогнозується у сукупності з обставинами, що визначені ст. 178 КПК України. Така комплексна доведеність необхідності застосування запобіжного

заходу, на думку вчених, ґрунтується на знанні, яке відповідає якості «обґрунтованої ймовірності» [23, с. 224].

Ймовірність протиправної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, яка прогнозується у свідомості слідчого, прокурора виходячи з його попереднього життєвого та професійного досвіду не має нічого спільного із свавільним суб'єктивним розсудом. Ймовірність відображає певні існуючі в реальному світі закономірності явищ, причинно-наслідкові зв'язки. Тому ймовірність є цілком прийнятною для процесуальних рішень, якщо вона спирається на певні факти, які мають достовірний характер» [67, с. 153].

Поняття обґрунтованої ймовірності, що запропоноване, можливо використовувати й при доказуванні ризиків, за яких необхідно застосовувати домашній арешт. При цьому, в ухвалі про його застосування слідчий суддя, суд повинен зазначити посилання на відомості, що обґрунтовують обставини, які свідчать про існування ризиків протиправної поведінки. Такі відомості мають бути підтверджені матеріалами кримінального провадження, зокрема – показаннями інших учасників кримінального провадження, документами, речовими доказами. На нашу думку, такий комплексний підхід ще раз підтверджує взаємозв'язок підстав та умов обрання окресленого запобіжного заходу.

Відомості *другої групи* повинні доводити, що жоден більш м'який запобіжний захід не може запобігти доведеним ризикам (ризиком). Встановивши наявність можливої протиправної поведінки в діях підозрюваного, обвинуваченого, постає питання, який саме запобіжний захід максимально може забезпечити виконання завдань кримінального провадження, з одночасним мінімальним обмеженням прав й свобод особи? Розв'язання цього питання можливе за умови застосування запобіжного заходу, точніше обставинами, що враховуються при його обранні.

Ініціюючи питання про застосування будь-якого запобіжного заходу слідчий, прокурор зазначає в клопотанні відомості (обставини), які означають (характеризують) наявне кримінальне провадження або самого підозрюваного, обвинуваченого, сукупна оцінка яких свідчить про недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів.

Проведеним аналізом клопотань про обрання домашнього арешту нами встановлено, що на практиці слідчі, прокурори в 55% вивчених клопотань взагалі не зазначають таких відомостей, обмежуючись лише цитуванням положення про те, що: «до особи неможливо застосувати більш м'який запобіжний захід»[Додаток Б]. Не потребує підтвердження, що таке нехтування норм кримінального процесуального закону викликає обґрунтовані оскарження з боку підозрюваного, обвинуваченого та його захисту. Одним із таких прикладів є рішення Апеляційного суду міста Києва від 3 листопада 2014 року про скасування ухвали слідчого судді Голосіївського районного суду міста Києва від 22 жовтня 2014 року, якою відносно підозрюваного ОСОБА_3 застосовано домашній арешт. Підставою для цього стало не відповідність клопотання слідчого встановленим вимогам, оскільки не містить викладу обставин, на підставі яких слідчий дійшов висновку про наявність одного чи кількох ризиків, а також взагалі не зазначено обґрунтування неможливості запобігання цим ризикам шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів. Того ж дня колегія суддів постановила нову ухвалу про застосування до ОСОБА_3 запобіжного заходу у виді особистого зобов'язання [133].

Таким чином, відповідно до загальних правил, передбачених ч. 3 ст. 176 КПК України, слідчий суддя, суд зобов'язаний відмовити у застосуванні домашнього арешту, якщо слідчий, прокурор не надасть відомості, що застава, особиста порука або особисте зобов'язання є занадто м'якими і не зможуть забезпечити досягнення загальної мети, з якою застосовуються запобіжні заходи.

О.Н. Агакерімов відносить відомості цієї групи до спеціальної підстави обрання домашнього арешту, які поряд із загальними підставами, дозволяють обрати саме цей запобіжний захід [4, с. 9]. На нашу думку, дана точка зору є дискусійною.

Розглянувши підстави застосування домашнього арешту ми доходимо висновку, що вони єдині й для інших запобіжних заходів, так як законодавцем уніфіковані для всіх його видів, наявність підстав дозволяє зробити аргументований висновок про необхідність їх застосування. Інша річ умови обрання домашнього арешту, сукупність яких дозволяє прийняти рішення про обрання саме цього запобіжного заходу.

2.3. Процесуальний порядок і особливості застосування та продовження (скасування) домашнього арешту в кримінальному провадженні

Порядок застосування та продовження (скасування) домашнього арешту є уніфікованим законодавцем для всіх видів заходів забезпечення кримінального провадження, з певними особливостями, що притаманні лише названому запобіжному заходу.

Нами попередньо розглядалось питання щодо необхідності законодавчого роз'яснення термінів «обрання» та «застосування» запобіжного заходу для уникнення подальших непорозумінь на практиці. Аналіз нормативних актів регулюючих наведені питання дає підстави стверджувати, що ці терміни ототожнюються, що, на наш погляд, не припустимо. Зокрема, в статті 181 КПК України, яка розкриває зміст домашнього арешту, законодавець одночасно використовує обидва терміни в контексті виконання процесуального рішення. Однак, в інструкції, що регулює порядок виконання органами Національної поліції ухвал про домашній арешт йде мова лише про його обрання [105]. За таких обставин досить складно визначити де закінчуються межі «обрання» та починається «застосування» запобіжного заходу.

На сьогодні в юридичній науці існує виключна думка, що під обранням запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту розуміють сукупність дій, що встановлюють підстави обрання запобіжного заходу, та порядок винесення рішення про домашній арешт. А застосування – це безпосередній порядок нагляду за виконанням домашнього арешту [87, с. 94]. Згадану позицію поділяють й інші науковці, які займались дослідженням запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту [2;10;83].

Застосування на відміну від обрання повинно бути оформлено процесуальним рішенням у відповідності з КПК України, тому стверджувати, що порядок винесення рішення про домашній арешт відноситься до його обрання немає достатніх підстав. Таким чином, предметом дослідження в цьому підрозділі є сукупність дій слідчого, прокурора, слідчого судді та суду з приводу винесення

процесуального рішення про застосування та продовження (скасування) домашнього арешту. Враховуючи, що вони (дії) мають особливості в залежності від стадії кримінального провадження, вважаємо за доцільне розглядати окреслені питання самостійно, як на стадіях досудового розслідування так і судового розгляду.

2.3.1. Процесуальний порядок застосування та продовження (скасування) домашнього арешту на стадії досудового розслідування

Найважливішою гарантією забезпечення права на свободу та особисту недоторканість у сфері кримінального судочинства, у тому числі у його досудовому провадженні, виступає судовий порядок прийняття рішення про його обмеження, який складається із сукупності процесуальних дій, що у своїй логічній послідовності надають можливість суду прийняти законне, обґрунтоване та справедливе рішення [177, с. 142].

Процесуальний порядок застосування цього запобіжного заходу на стадії досудового розслідування складається з:

- 1. Встановлення сукупності відомостей, що свідчать про наявність підстав та умов для складання та направлення клопотання про застосування домашнього арешту.*

Під час досудового розслідування, слідчий, прокурор шляхом вивчення матеріалів кримінального провадження, приходять висновку про необхідність застосування щодо підозрюваного запобіжного заходу. Одночасно з встановленням підстав для його застосування, слідчий, досліджує загальні та спеціальні умови обрання конкретного виду запобіжного заходу. Тільки після дослідження означених категорій у їх сукупності слідчий може обґрунтовано сформулювати внутрішнє переконання про необхідність застосування щодо підозрюваного домашнього арешту, в конкретному випадку і на певному етапі досудового розслідування. Як нами раніше наголошувалося таке обґрунтування повинно бути підтверджено доказами, що містяться в матеріалах кримінального провадження.

Прийнявши рішення про необхідність обрання щодо підозрюваного запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, слідчий або прокурор складає клопотання про застосування запобіжного заходу (ст. 184 КПК України). Кримінальний процесуальний закон встановлює чіткі вимоги до його форми та змісту стосовно будь-якого виду запобіжного заходу. Користуючись передбаченою законодавством аналогією, розглянемо основні елементи, притаманні процесуальному оформленню прийнятого рішення про необхідність застосування домашнього арешту.

В.О. Попелюшко слушно зазначає, що: «Клопотання має складатися з трьох взаємопов'язаних частин: вступної, описово-мотивувальної та резолютивної, а також з додатків» [95, с. 4]. Поділяючи запропоновану точку зору вченого, вважаємо її такою, що можливо використати в нашому дослідженні.

У вступній частині клопотання про застосування домашнього арешту зазначається місцевий суд, до якого воно подається, назва органу та дані службової особи (посада, звання, прізвище та ініціали), що ініціює застосування названого запобіжного заходу. Також у вступній частині клопотання слід вказати місце та дату його винесення, а також номер кримінального провадження.

Слід звернути увагу на те, що під час досудового розслідування складене слідчим клопотання про застосування домашнього арешту обов'язково повинно бути погоджено прокурором, яке засвідчується його підписом та печаткою органу прокуратури.

Описово-мотивувальна частина клопотання, в свою чергу, повинна складатися з трьох елементів, а саме:

- 1) умов обрання домашнього арешту. Коротко описується фабула підозри у вчиненні кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) КК України, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі. Наводяться обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні цього злочину, з посиланням на матеріали, що підтверджують ці обставини (п.п 1-3 ч. 1 ст. 184 КПК України).

2) підстав застосування домашнього арешту. По-перше, робляться посилання на один або кілька ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України з одночасним викладом обставин, на підставі яких слідчий, прокурор дійшов висновку про їх наявність. Законодавець встановлює правило обов'язкового посилання на матеріали кримінального провадження при підтвердженні цих обставин. По-друге, обґрунтовується неможливість запобігти зазначеним вище ризикам або ризику шляхом застосування запобіжних заходів у вигляді застави, особистої поруки або особистого зобов'язання (п.п. 4-6 ч. 1 ст. 184 КПК України).

3) обґрунтування необхідності встановлення конкретних заборон та покладення додаткових обов'язків (п. 7 ч. 1 ст. 184 КПК України).

У результативній частині клопотання вказується вид запобіжного заходу, тобто домашній арешт, застосування якого слідчий, прокурор порушує перед слідчим суддею з зазначенням конкретних процесуальних обов'язків. Далі зазначається ім'я, по батькові підозрюваного та його місце проживання, наявність якого має бути встановлено заздалегідь. Клопотання має бути підписане посадовою особою, що його склала.

Також в результативній частині клопотання зазначаються види копій процесуальних документів, що додаються до нього (з зазначенням кількості аркушів) та перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час судового розгляду щодо домашнього арешту. Окрім свідків, можуть бути викликані й інші особи, від яких залежить можливість обрання домашнього арешту: особи, які проживають разом з підозрюваним, обвинуваченим, особи, у яких він орендує житло або особи, які надають йому житло на інших підставах для виконання домашнього арешту, тощо [10, с. 71].

Кримінальний процесуальний закон зобов'язує посадову особу, що ініціює застосування домашнього арешту, надати підозрюваному копії клопотання та матеріалів, що додаються до нього, для забезпечення його належної підготовки до захисту під час судового розгляду. Таке повідомлення робиться заздалегідь, але не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання, про що має бути

відповідне підтвердження. Законодавець не встановлює форму та зміст такого підтвердження.

З цього приводу А.Ф. Безрукава пропонує додатково складати протокол вручення копії клопотання про обрання домашнього арешту та копії матеріалів справи, що обґрунтовують його застосування, із зазначенням часу їх отримання підозрюваним [10, с. 71]. Вважаємо, що запропонований вид повідомлення є не виправданим, адже додаткове складання будь-яких процесуальних документів призведе до додаткового навантаження на слідчого, прокурора, що в свою чергу тільки ускладнить порядок застосування запобіжного заходу.

На нашу думку, для підтвердження, що підозрюваному надано копії названих процесуальних документів, необхідно резолютивну частину клопотання про застосування домашнього арешту доповнити наступним реченням: «Копію клопотання та доданих до нього матеріалів на __ арк. отримав, що підтверджується підписом особи».

До процесуально оформленого рішення про необхідність застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту повинні, крім названих підтверджень та переліку свідків, також додаватися копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання (п. 1 ч. 3 ст. 184 КПК України). Кримінальний процесуальний закон не встановлює вичерпний перелік таких документів. Проведеним аналізом матеріалів про необхідність застосування домашнього арешту, що направляються з відповідним клопотанням для розгляду у судовому засіданні, нами встановлено, що на практиці слідчі, прокурори додають до клопотання наступні додатки:

- 1) витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження про злочин, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі, у рамках якого подається клопотання, а також інші матеріали, які дають підстави підозрювати особу у вчиненні цього кримінального правопорушення, отримані шляхом збирання доказів у встановленому законом порядку (копії протоколів допиту свідків, потерпілого, пред'явлення на впізнання, тощо).

2) копії матеріалів, що обґрунтовують доводи: а) про наявність у клопотанні ризику або ризиків, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України; б) та неможливості запобігти вказаним ризикам шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів. До перших відносяться показання, документи та речові докази, що свідчать, про придбання проїзних документів, зняття з різного роду реєстраційних обліків, раптове звільнення з роботи чи оформлення закордонного паспорту, розпродаж майна, висловлювання намірів виїхати. Матеріали другої категорії тісно пов'язані з урахуванням обставин, що характеризують (означують) наявне кримінальне провадження або самого підозрюваного: надані характеристики підозрюваному з місця роботи, навчання, проживання; медичний висновок про наявність у підозрюваного тяжкої хвороби, інвалідності чи нездатності самостійно пересуватися, тощо.

3) копії матеріалів, на основі яких слідчий, прокурор робить висновок про необхідність покладення відносно підозрюваного конкретних процесуальних обмежень (заборон та обов'язків).

В 63% вивчених матеріалів про необхідність застосування домашнього арешту слідчі, прокурори не підтверджують наведені доводи, в таких випадках службові особи обмежуються записом в результативній частині клопотання, з зазначенням аргументів для встановлення конкретних обмежень. Як правило такими документами є довідки з місця роботи або навчання, медичний висновок про наявність у підозрюваного тяжкої хвороби, інвалідності чи нездатності самостійно пересуватися, довідки про доходи, склад та вік членів сім'ї [Додаток Б].

4) документи або їх копії, що підтверджують наявність у підозрюваного житла: довідка адресного бюро; копія паспорту громадянина України, в якому зазначено місце проживання; договір оренди нерухомого майна та ін.

Враховуючи суть домашнього арешту, подання документів або їх копій, що підтверджують наявність у підозрюваного житла є обов'язковою вимогою, адже за його відсутності взагалі неможливо говорити про застосування названого запобіжного заходу. Таким чином, доходимо висновку, що обов'язковими додатками до клопотання про застосування домашнього арешту, окрім копій

матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання (додатки визначені нами в п.п. 1-3) є також документи або їх копії, що підтверджують можливість його застосування (додаток п. 4). У зв'язку з цим, на нашу думку, необхідно внести зміни до п. 1 ч. 3 ст. 184 КПК України та викласти у такій редакції: *«1) копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання, а також документи або їх копії, що підтверджують можливість застосування запобіжного заходу».*

Дотримання слідчим, прокурором вимог щодо форми та змісту клопотання про застосування домашнього арешту, а також обов'язкових додатків до нього, якими обґрунтовується необхідність та можливість його застосування, є запорукою задоволення клопотання слідчим суддею.

Застосування запобіжного заходу, в тому числі домашнього арешту, до кожної особи потребує внесення окремого клопотання (ч. 4 ст. 184 КПК України). Це дає змогу індивідуалізувати застосування домашнього арешту з урахуванням специфіки кримінального провадження і особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, оскільки його застосування пов'язане з суттєвим обмеженням або позбавленням прав особи.

2. Порядок підготовки та розгляду клопотання про застосування домашнього арешту.

Належним чином складене клопотання про застосування домашнього арешту разом з додатками до нього подається на розгляд слідчому судді місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування. Закон вимагає, щоб його розгляд здійснювався невідкладно, тобто першочергово, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту надходження клопотання до суду.

З урахуванням характеру клопотання та особливостей обставин, які в ньому обґрунтовуються слідчий суддя призначає дату судового засідання та для забезпечення судового розгляду здійснює заходи забезпечення прибуття учасників досудового розслідування, в тому числі підозрюваного. Законодавець передбачає три їх різновиди, що мають різний характер правообмежень і підстави застосування.

Першим процесуальним інструментом забезпечення такого прибуття є судовий виклик особи, щодо якої надійшло клопотання про застосування домашнього арешту, що здійснюється за правилами передбаченими ст.ст. 134-139 КПК України.

У разі неприбуття підозрюваного за викликом без поважних причин слідчий суддя має право постановити ухвалу про привід. Названий захід забезпечення кримінального провадження полягає у примусовому супроводженні підозрюваного до місця його виклику в зазначений у ухвалі час у супроводі посадової особи, яка його виконує. У разі неможливості його здійснення, на посадову особу покладається обов'язок до початку судового засідання повернути ухвалу до суду з письмовим поясненням причин невиконання.

За таких обставин слідчий суддя приймає рішення про застосування більш суворого примусового заходу – дозволу на затримання з метою приводу. При цьому його застосування обумовлено неможливістю забезпечити прибуття підозрюваного на судові засідання першими двома заходами (судовим викликом та приводом).

Крім того, при потребі слідчого, прокурора допитати свідків або інших осіб, від яких залежить можливість обрання домашнього арешту, слідчим суддею здійснюється судовий виклик названих осіб.

Судовий розгляд клопотання про застосування домашнього арешту під час досудового розслідування відбувається у змагальному порядку за участю прокурора, підозрюваного та його захисника. Закон не передбачає обов'язкової участі останнього під час судового розгляду, що в будь-якому випадку не звільняє слідчого суддю від обов'язку роз'яснити підозрюваному право на його залучення до початку засідання.

Участь прокурора під час розгляду клопотання є обов'язковою. Саме на нього покладається обов'язок обґрунтування необхідності та правомірності застосування домашнього арешту шляхом наведення відповідних доказів того, що інші (більш м'які) запобіжні заходи можуть не забезпечити мети їх застосування, що визначена ч. 1 ст. 177 КПК України.

На сьогодні науковці та практики не мають єдиного точки зору щодо вирішення питання про необхідність особистої присутності підозрюваного під час розгляду

відповідного клопотання. О.Г. Шило та О.І. Тіщенко стверджують, що: «його участь є обов'язковою, адже має на меті забезпечення йому можливості постати перед судом і надати особисті пояснення щодо предмета судового розгляду та у такий спосіб здійснити захист прав і законних інтересів» [22, с. 307].

Натомість на думку А.Ф. Безрукавої потрібно передбачити можливість участі особи, щодо якої розглядається клопотання про застосування домашнього арешту, в режимі відеоконференції. Автор підтверджує наведене тим, що в випадку, коли підозрюваний не може безпосередньо прийняти участь у судовому засіданні за станом здоров'я чи з інших поважних причин, зтягуються строки досудового розслідування [10, с. 74]. Ми погоджуємось з думкою А.Ф. Безрукавої та також вважаємо можливим участь підозрюваного в режимі відеоконференції, зокрема, для попередження зтягування розгляду питання про застосування запобіжного заходу.

Встановивши присутність вищезазначених осіб, слідчий суддя оголошує, яке клопотання підлягає розгляду та роз'яснює підозрюваному його права, передбачені ч. 2 ст. 193 КПК України[60]. В подальшому за клопотанням сторони захисту чи обвинувачення або за власною ініціативою слідчий суддя має право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які наявні докази.

Під час розгляду слідчим суддею клопотання про застосування домашнього арешту секретарем обов'язково ведеться журнал судового засідання, в порядку передбаченому ст. 108 КПК України[60]. Разом з тим, закон не вимагає обов'язкового застосування технічних засобів фіксування (за допомогою звукозаписувального технічного засобу) на стадії досудового розслідування. Відповідно до роз'яснення Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, фіксування судового розгляду клопотання щодо застосування запобіжного заходу, на стадії досудового розслідування кримінального провадження, здійснюється у разі наявності клопотання про таке фіксування [103].

Однак, закон не зобов'язує слідчого суддю роз'яснити підозрюваному його право заявити клопотання про фіксацію судового засідання технічними засобами перед початком засідання. Тому, на нашу думку, слід доповнити положення ч. 2 ст. 193 КПК України пунктом вісім та викласти у такій редакції: *«заявляти клопотання*

про застосування технічних засобів фіксування під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу».

Обов'язком слідчого судді під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу є встановлення того, доводять чи не доводять надані прокурором докази, три групи обставин, зокрема, обставин, які свідчать про:

- 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним кримінального правопорушення;
- 2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК, і на які вказує у клопотанні слідчий, прокурор;
- 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні [61, с. 436].

3. Прийняття рішення про застосування домашнього арешту з одночасним роз'ясненням права оскарження прийнятого рішення.

За результатами розгляду клопотання, залежно від доведення прокурором вищевказаних обставин, слідчий суддя постановляє:

- 1) ухвалу про застосування домашнього арешту;
- 2) ухвалу про відмову в застосуванні запобіжного заходу (ч. 2 ст. 194 КПК України);
- 3) ухвалу про застосування більш м'якого запобіжного заходу (ч. 4 ст. 194 КПК України).

КПК України встановлює загальний для всіх запобіжних заходів перелік підстав, з яких слідчий суддя може відмовити в задоволенні заявленого клопотання. Однією з таких підстав є встановлення в судовому засіданні того, що один із більш м'яких запобіжних заходів, цілком зможе запобігти наявним ризикам або ризику.

Таким чином, слідчий суддя приймає рішення про застосування домашнього арешту у двох випадках, а саме:

- 1) при розгляді клопотання про застосування домашнього арешту, якщо прокурором буде доведено наявність підстав та умов достатніх у їх сукупності для застосування названого запобіжного заходу;

2) при розгляді клопотання про тримання під вартою, якщо прокурором буде доведено наявність підстав та умов для його застосування, але не доведено, що жоден більш м'який запобіжний захід не може запобігти доведеним ризикам (ризiku).

Разом з тим, залишається не врегульованою ситуація, коли слідчий суддя за наслідками розгляду клопотання дійде висновку, що заявлений у ньому вид запобіжного заходу є занадто м'яким і не зможе запобігти майбутньої протиправної поведінки підозрюваного. За таких обставин слідчому судді залишається лише вимушено застосувати до підозрюваного запобіжний захід, про який йдеться в поданому клопотанні, оскільки визначення його виду відноситься не до компетенції слідчого судді, а компетенції слідчого та прокурора, під час складання відповідного клопотання.

Враховуючи, що на практиці вищенаведені ситуації трапляються вкрай рідко, оскільки за результатами проведеного нами анкетування, 82% респондентів надають перевагу триманню під вартою, як найбільш ефективному запобіжному заходу [Додаток А], однак виключити її настання повністю у нас немає підстав. У зв'язку з цим, на нашу думку, слід законодавчо передбачити у виключних випадках (при встановленні слідчим суддею під час розгляду клопотання того, що заявлений у ньому вид запобіжного заходу є занадто м'яким) можливість застосувати більш тяжкий запобіжний захід, який він буде достатній для виконання завдань кримінального судочинства.

Рішення про застосування домашнього арешту приймається шляхом винесення ухвали, яка має відповідати вимогам, визначеним ст. 196 КПК України, зокрема, слідчий суддя зобов'язаний зазначити дату закінчення її дії, яка відповідно до ч. 6 ст. 181 КПК України не може перевищувати двох місяців; точну адресу житла, яку підозрюваному забороняється залишати; та конкретні обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК України, у випадку їх покладення (із зазначенням строку їх дії, однак теж не більше двох місяців).

Слідчий суддя зобов'язаний роз'яснити порядок оскарження прийнятого рішення та вручити підозрюваному копію ухвали негайно після її оголошення.

Діюче правове регулювання механізму застосування домашнього арешту є важливою запорукою прийняття законного, обґрунтованого і вмотивованого рішення слідчим суддею. Водночас навіть найменші прогалини цього механізму негативно позначаються на правозастосовній діяльності та рівні дотримання прав і свобод людини і громадянина в кримінальному судочинстві.

Так, 7 лютого 2014 року Вищим Спеціалізованим судом з розгляду цивільних і кримінальних справ було узагальнено практику розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, та наведені порушення норм КПК при їх застосуванні, що в подальшому стало підставою для скасування судових рішень. Серед них були такі:

- 1) недоведеність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним кримінального правопорушення;
- 2) недоведеність наявності ризиків, передбачених у ст. 177 КПК України;
- 3) в ухвалях слідчих суддів не зазначається адреса житла, яке забороняється залишати підозрюваному;
- 4) в ухвалях слідчих суддів не визначається період, у який підозрюваному забороняється залишати житло;
- 5) в ухвалях слідчих суддів, у порушення ч. 4 ст. 196 КПК України, не визначається дата закінчення її дії.

Досліджуючи правову регламентацію застосування домашнього арешту нами встановлено, що єдиним способом усунення наведених недоліків під час досудового розслідування є процедура їх оскарження в апеляційному порядку. Відповідно до ч. 1 ст. 309 КПК України на даній стадії кримінального провадження можуть бути оскаржені ухвали слідчого судді про: 1) застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні; 2) продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні [60]. Скарги подаються безпосередньо до суду апеляційної інстанції протягом п'яти днів.

Проведений нами аналіз рішень апеляційних судів при оскарженні названих ухвал дає підстави стверджувати, що скарги подаються як стороною захисту – 83% вивчених ухвал, так і стороною обвинувачення – 17% відповідно [Додаток Б].

Водночас необхідно відзначити особливість оскарження судового рішення під час досудового розслідування. Так, відповідно до ч. 2 ст. 400 КПК України, подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді зупиняє набрання нею законної сили, але не зупиняє її виконання. Тому, подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді про застосування або продовження строку домашнього арешту не позбавляє підозрюваного виконувати покладені відносно нього обов'язки та заборони, а працівників Національної поліції здійснювати нагляд за їх додержанням, аж до прийняття апеляційним судом рішення, що скасовує відповідну ухвалу.

Продовження (скасування) строку тримання під домашнім арештом на стадії досудового розслідування.

Нами вище зазначалось, що строк дії ухвали про тримання особи під домашнім арештом не може перевищувати двох місяців. Однак, якщо в цілях досудового розслідування є подальша необхідність в названому запобіжному заході цей строк може бути продовжений, але не більше шести місяців, що прямо зазначено в ч. 6 ст. 181 КПК України. Положенням цієї ж статті передбачено, що продовження строку тримання під домашнім арештом здійснюється в порядку продовження тримання під вартою, передбаченого ст. 199 КПК України.

Встановлений КПК України строк дії запобіжного заходу з граничним терміном його продовження є позитивною зміною в порівнянні з КПК України 1960 року. Так, науковці свого часу критикували відсутність чітко встановлених строків дії запобіжних заходів обґрунтовуючи це тим, що такий порядок не сприяє правовій захищеності осіб, оскільки при продовженні строків досудового слідства автоматично продовжувалася й дія запобіжного заходу [52, с. 174].

Разом з тим, є підстави стверджувати, що чітко встановлений строк дії домашнього арешту з граничним терміном його продовження також позитивно впливає на строк досудового розслідування, оскільки продовження домашнього арешту здійснюється у судовому засіданні слідчим суддею на підставі клопотання

відповідної посадової особи у її присутності. Так, відповідно з проведенням нами аналізом судових рішень про домашній арешт, його продовження здійснювалось в 68% від загальної кількості рішень про застосування названого запобіжного заходу. Таким чином, у 32% випадках досудове розслідування закінчилось в межах двох місяців[Додаток Б].

Говорячи про посадових осіб, до компетенції яких відноситься ініціювання продовження дії домашнього арешту, потрібно підтримати точку зору А.Ф. Безрукавої, в частині наявної неузгодженості ч. 6 ст. 181 та ст. 199 КПК України, які визначають суб'єктів подання відповідного клопотання. Науковець звертає увагу, що: «...в ч. 6 ст. 181 КПК зазначено, що клопотання про продовження строку тримання особи під домашнім арештом може бути подане прокурором. Ніякий інший суб'єкт не вказаний. В той же час в ч. 1 ст. 199 КПК передбачено, що клопотання про продовження строку тримання під вартою (а отже, і домашнього арешту) має право подати прокурор або слідчий за погодженням з прокурором [10, с. 133]. На думку А.Ф. Безрукавої, яку ми беззаперечно підтримаємо, таке протиріччя не припустиме, в зв'язку з чим науковець пропонує узгодити названі положення внесенням відповідних коректив в ч. 6 ст. 181 КПК України, що закріпить право подавати клопотання про продовження строку домашнього арешту не лише прокурором, але й слідчим з наступним погодженням з прокурором [10, с. 134].

Законодавець встановлює не лише строк дії тримання під домашнім арештом, а й строк дії одного або кількох обов'язків у разі покладення їх разом з названим запобіжним заходом. Відповідно до ч. 6 ст. 194 КПК України вони (обов'язки) можуть бути покладені відносно особи також на строк не більше двох місяців. Разом з тим, КПК України передбачає можливість їх продовження в такому ж порядку, що встановлений для продовження строку тримання під вартою, за відповідним клопотанням прокурора. Таким чином, порядок продовження строку дії обов'язків ідентичний порядку продовження строку дії тримання під домашнім арештом, і, як засвідчує здійснений нами аналіз судових рішень, продовжуються одночасно з названим запобіжним заходом.

В той же час законодавець знов допускає невідповідність суб'єктів подання клопотання, подібну вищенаведеній, тепер в положеннях ч. 6 ст. 194 та ст. 199 КПК України, яку на нашу думку потрібно виправити. В зв'язку з цим, пропонуємо в ч. 6 ст. 194 КПК внести поправку та викласти речення щодо суб'єкта подання клопотання про продовження строку дії обов'язків у такій редакції: *«...У разі необхідності цей строк може бути продовжений за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або самим прокурором в порядку, передбаченому статтею 199 цього Кодексу...»*.

Складене клопотання про продовження строку дії домашнього арешту, разом з продовженням строку дії покладених відносно підозрюваного обов'язків (або без них), подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування. Направлення клопотання здійснюється посадовою особою, що його склала в термін не пізніше п'яти днів до закінчення дії попередньої ухвали (ч. 1 ст. 199 КПК України). Якщо ж таке клопотання подане пізніше, воно вважається поданим із порушенням процесуальних строків. Слідчий суддя, суд у такому випадку, приймаючи клопотання до розгляду, зобов'язаний порушити питання про відповідальність слідчого, прокурора, який порушив процесуальний строк, перед органами, які уповноважені притягати його до дисциплінарної відповідальності (наприклад, перед прокурором вищого рівня) [103].

Клопотання про продовження строку тримання під домашнім арештом повинно містити ті ж відомості, що й клопотання про його застосування (ст. 184 КПК України), а також: 1) виклад обставин, які свідчать про те, що заявлений ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання під домашнім арештом; 2) виклад обставин, які перешкоджають завершенню досудового розслідування до закінчення дії попередньої ухвали про застосування домашнього арешту.

Розгляд клопотання про продовження строку дії тримання підозрюваного під домашнім арештом проводиться в порядку, передбаченому для розгляду клопотання про його застосування, однак тягар доведення перед слідчим суддею обставин, що виправдовують подальше продовження строку дії названого запобіжного засобу,

окрім прокурора, може бути покладено також на слідчого. Якщо ж посадова особа не впорається з цим тягарем, слідчий суддя зобов'язаний відмовити у продовженні строку тримання під домашнім арештом.

На нашу думку, окрім відмови, слідчий суддя може змінити запобіжний захід заявлений у клопотанні на більш м'який або пом'якшити діючий (наприклад змінити при домашньому арешті цілодобову заборону залишати житло на заборону залишати житло у певний період доби), в залежності від рівня не доведення прокурором, слідчим обставин, що виправдовують подальше продовження домашнього арешту.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ також звертав увагу на такий прорахунок у практичній діяльності, а саме: «Слідчому судді, суду при розгляді відповідного клопотання слід ретельно перевіряти достовірність підстав для його задоволення, оскільки одним із найбільш частих порушень прав людини, визнаних ЄСПЛ у справах проти України, є необґрунтоване ухвалення судами рішень про продовження строку тримання підозрюваного, обвинуваченого під вартою, а також те, що можливість застосування запобіжних заходів, альтернативних триманню під вартою, у багатьох випадках навіть не розглядалася» [103].

З урахуванням висловленого пропонуємо внести зміни в ч. 5 ст. 199 КПК України та викласти у такій редакції: *«Слідчий суддя зобов'язаний відмовити у продовженні строку тримання під вартою, якщо прокурор, слідчий не доведе, що обставини, зазначені у частині третій цієї статті, виправдовують подальше тримання підозрюваного, обвинуваченого під вартою, або змінити запобіжний захід заявлений у клопотанні на більш м'який чи пом'якшити діючий, якщо прокурор, слідчий доведуть вказані вище обставини не в повному обсязі».*

За результатами судового розгляду копія ухвали про продовження строку тримання під домашнім арештом вручається підозрюваному негайно після її оголошення, що забезпечує йому можливість ознайомитись із судовим рішенням та його обґрунтуванням. У разі незгоди підозрюваного з прийнятим слідчим суддею

рішенням, закон передбачає можливість оскаржити його в апеляційному порядку, що передбачено п. 5 ч. 1 ст. 309 КПК України.

Після закінчення строку дії ухвали про застосування домашнього арешту (не більше двох місяців) або ухвали про продовження названого запобіжного заходу (скупний строк не більше шести місяців) вона (ухвала) скасовується автоматично та домашній арешт припиняє свою дію. Крім того ст. 203 КПК України передбачено негайне припинення дії будь-якого запобіжного заходу (а отже і домашнього арешту), застосованого або продовженого на стадії досудового розслідування, в момент набрання законної сили рішення про закриття кримінального провадження відповідно до вимог ст.ст. 284, 288 КПК України. Однак, закінчення досудового розслідування та передача обвинувального акту до суду не є підставою для скасування раніше постановленої ухвали слідчого судді про застосування або продовження домашнього арешту.

2.3.2. Особливості застосування та продовження (скасування) домашнього арешту на стадії судового розгляду

Перш ніж розпочати розгляд питання щодо порядку застосування та продовження домашнього арешту на стадії судового розгляду, проаналізуємо рішення Конституційного Суду України від 23 листопада 2017 року № 1-р/2017 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення ч. 3 ст. 315 Кримінального процесуального кодексу України[111].

У згаданому рішенні зазначено, що продовження судом під час підготовчого судового засідання застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо запобіжних заходів у виді домашнього арешту та тримання під вартою за відсутності клопотань прокурора порушує принцип рівності усіх учасників судового процесу, а також принцип незалежності та безсторонності суду, оскільки суд стає на сторону обвинувачення у визначенні наявності ризиків за статтею 177 Кодексу, які впливають на необхідність продовження домашнього арешту або тримання під

вартою на стадії судового провадження у суді першої інстанції. Коли суддя за відсутності клопотань сторін (прокурора) ініціює питання продовження тримання обвинуваченого під вартою або домашнім арештом, він виходить за межі судової функції і фактично стає на сторону обвинувачення, що є порушенням принципів незалежності і безсторонності судової влади.

Враховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що положення третього речення частини третьої статті 315 Кодексу не відповідає статті 55, частині першій статті 126 та пункту 1 частини другої статті 129 Конституції України і визнав таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України[111].

Кримінальний процесуальний закон не встановлює чіткого порядку застосування запобіжних заходів у стадії судового розгляду на відміну від вищерозглянутої стадії досудового розслідування. Однак, у судовому провадженні на підставі ст. 333 КПК України, що містить бланкетну норму, застосовується цей же порядок з урахуванням особливостей, передбачених стосовно провадження в суді першої інстанції [59, с. 302].

Таким чином, доходимо висновку, що процесуальний порядок застосування домашнього арешту у стадії судового розгляду подібний розглянутому нами порядку його застосування при досудовому розслідуванні, з урахуванням окремих особливостей. Здійснений нами аналіз норм КПК України дозволяє стверджувати, що такі особливості присутні на кожному з етапів його застосування. Розглянемо їх детальніше.

1. Встановлення сукупності відомостей, що свідчать про наявність підстав та умов для складання та направлення клопотання про застосування домашнього арешту.

Перша особливість застосування домашнього арешту у стадії судового розгляду пов'язана з процесуальним статусом суб'єкту щодо якого він застосовується. За загальним правилом, у стадії судового розгляду, застосування домашнього арешту можливе виключно щодо обвинуваченого. Поняття обвинуваченого як учасника

кримінального провадження КПК України пов'язує з наявністю обвинувального акта, складеного слідчим і затвердженого прокурором або складеного самим прокурором [61, с. 137].

Друга особливість в цій стадії кримінального провадження пов'язана з суб'єктом якого наділено правом ініціювати питання про застосування щодо обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. Так, відповідно до ч. 4 ст. 176 КПК України під час судового провадження ініціатором застосування запобіжних заходів є виключно прокурор. Однак, відповідно до ч. 1 ст. 331 КПК України таке ж право надано сторонам обвинувачення або захисту. Таким чином, законодавцем допущено невідповідність змісту вказаних положень.

В.О. Попелюшко також зазначає, що: «...стосовно ініціаторів застосування запобіжних чинний КПК України нині непослідовний...» [95, с. 4]. Для вирішення цієї неузгодженості вчений пропонує: «...керуватися останніми нормами процесуального закону як спеціальними і такими, що розширюють права особи в кримінальному провадженні» [95, с. 4]. Ми погоджуємось з думкою вченого, вважаємо її доцільною та такою, що забезпечить рівні права всіх учасників кримінального провадження.

У зв'язку з цим, пропонуємо внести зміни в ч. 4 ст. 176 КПК України та викласти речення щодо ініціаторів клопотання про застосування запобіжних заходів у такій редакції: «Запобіжні заходи застосовуються: під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або за клопотання прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням сторін кримінального провадження». У такому випадку норма ч. 4 ст. 176 КПК України буде узгодженою з ч. 1 ст. 331 КПК України.

Таким чином, доходимо висновку, що ініціатором застосування домашнього арешту у стадії судового розгляду можуть бути прокурор, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач та його представник.

Вимоги до змісту клопотання складеного у стадії судового розгляду аналогічні вимогам до клопотання складеного у стадії досудового розслідування та регламентуються ст. 184 КПК України. Як слушно стверджують О.Г. Шило та О.І.

Тіщенко: «Нормативний характер вимог означає обов'язковість їх дотримання будь-яким суб'єктом ініціювання вирішення питання про застосування запобіжного заходу і сприяє єдності правозастосовної практики» [22, с. 302]. Аналогічним чином вирішується питання додатків до клопотання про застосування домашнього арешту, які складаються з:

- 1) копій матеріалів, якими сторона кримінального провадження обґрунтовує доводи клопотання;
- 2) переліку свідків, яких ініціатор клопотання вважає за необхідне допитати під час судового розгляду щодо домашнього арешту;
- 3) підтвердження того, що обвинуваченому надані копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування домашнього арешту.

2. Порядок підготовки та розгляду клопотання про застосування домашнього арешту.

Клопотання про застосування домашнього арешту в стадії судового розгляду подається на розгляд суду першої інстанції, у межах територіальної юрисдикції якого вчинено кримінальне правопорушення. У разі якщо місце його вчинення невстановлене, судовий розгляд клопотання здійснюється судом, у межах територіальної юрисдикції якого закінчено досудове розслідування (ч. 1 ст. 32 КПК України).

Особливість даного етапу застосування домашнього арешту полягає в тому, що розгляд відповідного клопотання здійснюється не слідчим суддею, як це передбачено в стадії досудового розслідування, а суддею одноособово, або колегією суддів, або судом присяжних. Склад суду встановлюється відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства з урахуванням тяжкості злочину, розміру покарання, яке може бути призначено, а в установлених законом випадках – і від згоди обвинуваченого на судовий розгляд тим чи іншим складом.

Важливою гарантією незалежності суддів в кримінальному провадженні, зокрема, під час застосування домашнього арешту в суді, є запровадження автоматизованої системи документообігу, що покликана без втручання голови суду забезпечити об'єктивний та неупереджений розподіл кримінальних справ між суддями, шляхом

призначення суддів чи колегії суддів для судового розгляду та визначення присяжних, з числа осіб, які внесені до списку присяжних.

Стосовно питань пов'язаних із датою призначення, строками проведення судового розгляду та забезпечення прибуття його учасників для розгляду питання про застосування домашнього арешту, закон встановлює уніфікований порядок як для судового розгляду та і для досудового розслідування. У КПК України цей порядок визначений в положеннях розділу II Заходи забезпечення кримінального провадження. При вирішенні вищенаведених питань у стадії судового розгляду потрібно враховувати статус учасників кримінального провадження.

Разом з тим, закон встановлює різний порядок застосування технічних засобів фіксування у наведених стадіях кримінального провадження при розгляді клопотання про застосування домашнього арешту. Так, відповідно до ст. 107 КПК України у стадії досудового розслідування, як нами попередньо зазначалось, закон не вимагає обов'язкового застосування технічних засобів фіксування, на відміну від стадії судового розгляду, в якій дана вимога є обов'язковою. Незастосування технічних засобів фіксування в цій стадії кримінального провадження, тягне за собою недійсність прийнятого рішення стосовно домашнього арешту.

3. Прийняття рішення про застосування домашнього арешту з одночасним роз'ясненням права оскарження прийнятого рішення.

Рішення про застосування домашнього арешту під час судового розгляду, коли розгляд питання здійснювався колегіально судом, приймається всією колегією суддів.

Цікаве питання виникає при здійсненні розгляду даного питання судом присяжних, а саме: чи приймають присяжні участь в прийнятті цього рішення?

В науковій літературі зустрічається думка, що в суді присяжних питання про обрання, зміну чи скасування запобіжного заходу вирішує головуючий одноособово. На наш погляд, погодитись в повному обсязі з точкою зору вченого не має достатніх підстав.

Дійсно, в ч. 3 ст. 331 КПК України є положення про одноособове прийняття рішень головуючим під час здійснення судового провадження судом присяжних,

однак, стосується воно лише питань, про які йде мова в цій частині, а саме: доцільності продовження (скасування) та зміни запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Разом з тим, відповідно до ч. 3 ст. 383 КПК України, усі інші питання, крім вищеназваних, судді і присяжні вирішують спільно. Враховуючи, що ст. 331 КПК України складається не тільки з ч. 3, а й ч. 1 та ч. 2. КПК України. На основі здійсненого аналізу норм КПК України, ми доходимо висновку, що рішення про застосування домашнього арешту в суді присяжних повинно прийматись в нарадчій кімнаті, в тому числі з урахуванням думки присяжних.

Законодавець встановлює однакові вимоги до форми та змісту процесуального рішення про застосування домашнього арешту як у стадії досудового розслідування так і у стадії судового розгляду. Зокрема, ухвала має містити дату закінчення її дії, точну адресу житла, яку обвинуваченому забороняється залишати та конкретні обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК України, у випадку їх покладення (з зазначенням строку їх дії). Також суд зобов'язаний роз'яснити обвинуваченому порядок оскарження прийнятого рішення та вручити йому копію ухвали негайно після її оголошення.

У зв'язку з тим, що оскарження ухвали про застосування домашнього арешту на стадії судового розгляду має свої особливості, в порівнянні з досудовим розслідуванням, розглянемо дане питання детальніше.

Оскарження ухвали суду про застосування домашнього арешту в КПК України окремо не визначено. Однак, як слушно зазначає Г.І. Сисоєнко: «...заперечення на таку ухвалу можуть бути включені до апеляційної скарги на вирок чи інше судове рішення, яким закінчилось провадження у суді першої інстанції» [61, с. 697]. Таким чином, оскарження обвинуваченим ухвали про застосування домашнього арешту можливе лише після закінчення в суді першої інстанції, тоді, коли фактично закінчується або закінчився строк дії названого запобіжного заходу.

А.Ф. Безрукава справедливо зазначає, що за таких умов дане положення немає сенсу та пропонує обов'язково передбачити обвинуваченому право на оскарження

одразу після оголошення відповідної ухвали, так як це передбачено на стадії досудового розслідування [10, с. 131].

За результатами аналізу судової практики виявлено неоднозначне вирішення цього питання судами першої інстанції. Так, в 96% вивчених ухвалах про застосування домашнього арешту на стадії судового розгляду вказується про те, що такі ухвали апеляційному оскарженню не підлягають. Проте існує судова практика (4% вивчених ухвал), відповідно до якої в результативній частині ухвали про застосування домашнього арешту суд все ж зазначає про можливість її апеляційного оскарження.[Додаток Б].

Так, Залізничний районний суд міста Львова, ухвалою від 28 квітня 2014 року застосував домашній арешт відносно неповнолітнього обвинуваченого ОСОБА_3 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК України. В результативній частині ухвали суд зазначив таке: «На ухвалу може бути подана апеляція до апеляційного суду Львівської області через Залізничний суд м. Львова протягом семи днів з дня її оголошення» [136].

Необхідно відзначити особливість оскарження ухвали суду постановленої у стадії судового розгляду. Відповідно до ч. 1 ст. 400 КПК України, подання апеляційної скарги на ухвалу суду зупиняє набрання нею законної сили, а також зупиняє її виконання, на відміну від рішення постановленого на стадії досудового розслідування, в якому не передбачено зупинення її виконання. Отже, подання апеляційної скарги на ухвалу суду про застосування домашнього арешту надасть обвинуваченому законну можливість не виконувати покладені відносно нього обов'язки та заборони. Разом з тим, працівники Національної поліції будуть позбавлені можливості здійснювати нагляд за їх додержанням, що може призвести до негативних наслідків, зокрема втечу обвинуваченого.

За таких умов, судова практика, відповідно до якої в ухвалах про застосування домашнього арешту, постановлених на стадії судового розгляду, суд зазначає про можливість її апеляційного оскарження є неприпустимою, адже суперечить завданням кримінального провадження та меті домашнього арешту зокрема.

Розглянемо особливості продовження (скасування) домашнього арешту на стадії судового розгляду.

Строк тримання під домашнім арештом може бути продовжено не лише під час досудового розслідування, а також під час судового розгляду кримінального провадження. КПК України не передбачає окремого порядку його продовження на стадії судового розгляду. Відповідно до його положень порядок продовження домашнього арешту, як і розглянутий вище порядок застосування, уніфікований для обох стадій кримінального провадження, з урахуванням окремих особливостей.

Нами вже розглядався порядок продовження (скасування) строку тримання під домашнім арештом у стадії досудового розслідування, де було встановлено, що відповідно до ч. 6 ст. 181 КПК України, він здійснюється за правилами продовження строку тримання під вартою на стадії досудового розслідування.

З урахування викладеного доходимо висновку, що строк продовження тримання під домашнім арештом на стадії судового розгляду здійснюється за правилами продовження тримання під вартою на стадії судового розгляду кримінального провадження. Отже, положення ч. 3 ст. 331 КПК щодо продовження тримання особи під вартою поширюються і на порядок продовження строку тримання під домашнім арештом [10, с. 136].

Таким чином, незалежно від наявності клопотань про продовження домашнього арешту, суд зобов'язаний розглянути питання доцільності його продовження до спливу двохмісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта (або клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру) чи з дня застосування домашнього арешту щодо обвинуваченого. В положенні ч. 3 ст. 331 КПК України також міститься відомості про те, що строк дії відповідної ухвали не може перевищувати двох місяців.

Разом з тим, сукупний строк тримання обвинуваченого під домашнім арештом на стадії судового розгляду законодавцем не встановлений. Він може бути продовжений в рамках проведення всього строку судового розгляду кримінального провадження, якщо в ньому є подальша необхідність. При цьому, слід враховувати

положення ч. 1 ст. 318 КПК України, відповідно з яким судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку.

Д.П. Письменний аргументовано зазначає, що така невизначеність сприяє порушенню конституційних прав обвинуваченого, в зв'язку з чим: «ст. 318 КПК України необхідно доповнити окремою новою частиною, у якій слід указати, що розгляд справи в суді першої інстанції не може перевищувати, як правило, дванадцяти місяців з моменту вручення офіційного повідомлення особі про обвинувачення її у вчиненні кримінального злочину» [93, с. 46].

Здійснений нами аналіз судової практики засвідчує, що основними причинами недотримання судами розумних строків у кримінальних провадженнях щодо обвинувачених, які тримаються під домашнім арештом понад шість місяців є:

- 1) неприбуття свідків і потерпілих та невиконання ухвал про їх примусовий привід;
- 2) неявка захисника, прокурора, перекладача;
- 3) тривалий час проведення експертизи;
- 4) складність кримінального провадження (наявність багатоепізодних проваджень та велика кількість його учасників);
- 5) неякісне досудове розслідування, що в подальшому змушують суд призначати повторні експертизи;
- 6) неналежна організація роботи суду (необґрунтоване відкладення судових засідань та здійснення тривалих перерв). [Додаток Б].

З огляду на висловлене, пропозиція Д.П. Письменного, щодо встановлення граничного строку розгляду кримінального провадження в суді, виглядає вкрай актуальною. Вона забезпечить своєчасність судового розгляду, подібну встановленої на стадії досудового розслідування, що зокрема, позитивно вплине на недопустимість наявних прорахунків судової практики під час продовження тримання обвинуваченого під домашнім арештом та посилить відповідальність суб'єктів, закріплених за вказаним напрямом роботи.

Продовження дії домашнього арешту на стадії судового розгляду ініціюється за клопотання сторін кримінального провадження або самим судом в порядку

здійснення судового контролю, передбаченого ч. 3 ст. 331 КПК України. Закон передбачає обов'язкову присутність сторін кримінального провадження при розгляді питання про доцільність продовження дії домашнього арешту. Недотримання вказаних вимог є грубим порушенням КПК України та підставою для скасування відповідного судового рішення. Практика показує, що суди не повністю виконують вимоги закону у цьому питанні.

Так, Старобешівський районний суд Донецької області, ухвалою від 19 травня 2014 року, переніс дату судового розгляду в зв'язку з відсутністю обвинуваченого ОСОБА_1 на судовому засіданні. Враховуючи, що строк дії попередньої ухвали про тримання під домашнім арештом закінчувався, суд продовжив його дію до 19 червня 2014 року, чим грубо порушив норми КПК України [134].

Одним із шляхів виправлення неоднозначного застосування норм права, як вважають 98% опитаних адвокатів, є підвищення фахового рівня. Зокрема, адвокати повинні підвищити рівень професіоналізму та підготовки під час участі у справі в суді, і 96% опитаних вказали на необхідність підвищення фахового рівня слідчих суддів. Опитані наголосили на необхідності проведенні спільних навчань із суддями та прокурорами: 96% адвокатів погоджуються, що адвокати повинні проходити спільні навчання із суддями, 95% – із прокурорами, за умови, що тематика цих програм буде можливою для застосування у цьому форматі навчання [101, с.15].

Як зазначається в Help посібнику з питань методології освітньої програми в сфері прав людини для представників юридичних професій: «...підготовка має також зосереджуватися на певних навичках, наприклад виявлення проблем у сфері прав людини і застосуванні стандартів у сфері прав людини до реальних ситуацій. Оскільки захист прав людини відбувається на національному рівні, навчання європейських стандартів у сфері прав людини повинно включати в себе й обговорення національних питань. Таким чином, практичний аспект є важливою особливістю організації професійної підготовки...» [96, с. 5].

Ми погоджуємося з тим, що діяльність людей у різноманітних галузях суспільного життя врегульована численними нормами та усталеними стандартами. Певні вимоги до різних сфер людської діяльності дають змогу не тільки визначити

рівень відповідності тієї чи іншої професійної активності вимогам, що висуваються до неї, а й визначити ступінь відповідальності особи при порушенні загальних вимог до результатів чи процесу спеціалізованої діяльності. Крім того, наявність чітких стандартів фахової активності та напрацювання визначеної процедури виконання певних видів робіт є необхідним підґрунтям для навчання тієї чи іншої спеціальності молодих фахівців[183, с. 164–165].

Отже, на стадії судового розгляду ухвала про застосування або продовження домашнього арешту, відповідно до ст. 203 КПК України, негайно скасовується у таких випадках: 1) закінчення строку її дії; 2) закриття кримінального провадження; 3) та ухвалення виправдувального вироку. В останньому випадку, у результативній частині вироку зазначається рішення щодо заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі рішення про названий запобіжний захід до набрання вироком законної сили (абз. 3 п.1 ч. 4 ст. 374 КПК України).

Виходячи з положень ст. 203 КПК України, доходимо висновку, що визнання особи винуватою не є підставою для скасування домашнього арешту. У такому випадку суд вправі застосувати або продовжити строк тримання під домашнім арештом щодо обвинуваченого до набрання цим вироком законної сили, з метою забезпечення виконання остаточного судового рішення. При цьому, якщо за наслідками апеляційного оскарження суд апеляційної інстанції скасовує вирок, призначаючи новий розгляд справи, він повинен вирішити питання щодо доцільності подальшого продовження домашнього арешту.

Висновки до розділу 2

1. Під *обранням домашнього арешту* слід розуміти прийняття рішення про вибір саме цього запобіжного заходу. Під *застосуванням домашнього арешту* – процесуальну дію, яка здійснюється з моменту прийняття рішення про обрання названого запобіжного заходу до його зміни чи скасування. Інакше кажучи, «обрання» – це рішення про вибір конкретного запобіжного заходу, а

«застосування» – подальші дії, щодо належного процесуального оформлення такого вибору.

2. *Умови обрання домашнього арешту* полягають в сукупності процесуальних вимог та обставин, що надають можливість законно обрати цей запобіжний захід. Вони поділяються на загальні та спеціальні.

Загальними умовами обрання домашнього арешту слід вважати сукупність процесуальних вимог та обставин, які стосуються всіх запобіжних заходів та дозволяють прийняти рішення про його законне обрання. До них відносять: 1) обираються лише під час кримінального провадження; 2) перебування особи, щодо якої обирається запобіжний захід, в процесуальному статусі підозрюваного, обвинуваченого; 3) необхідність врахування обставин обрання домашнього арешту, що означають (характеризують) наявне кримінальне провадження та обставин, що означають (характеризують) самого підозрюваного, обвинуваченого.

Обставинами обрання домашнього арешту, що означають (характеризують) наявне кримінальне провадження є ті обставини, що прямо передбачені положенням закону (п.п. 1, 2, 11 ч. 1 ст. 178 КПК України), а також допоміжні (прямо не передбачені положенням закону) обставини: 1) вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується; 3) розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини; 4) допоміжні обставини (ступінь суспільної небезпечності злочину)[60].

До обставин, що означають (характеризують) самого підозрюваного, обвинуваченого належать обставини зазначені п.п. 3-10 ч. 1 ст. 178 КПК України, а також інші (не передбачені положенням закону) обставини: 1) вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого; 2) сукупність відомостей, що характеризують підозрюваного, обвинуваченого як члена суспільства; 3) сукупність відомостей, що

характеризують кримінальне минуле підозрюваного, обвинуваченого; 4) допоміжні обставини.

Спеціальними умовами обрання домашнього арешту слід вважати сукупність процесуальних вимог та обставин, які стосуються лише названого запобіжного заходу та дозволяють прийняти рішення про його законне обрання. До них відносяться: 1) наявність житла у підозрюваного, обвинуваченого; 2) відповідність злочину у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа.

3. *Мета застосування домашнього арешту* – це поліструктурне явище, що складається з загальної та спеціальної частини. Загальна мета домашнього арешту проявляється в забезпеченні належної поведінки підозрюваного обвинуваченого шляхом встановлення обмежень. Спеціальна мета домашнього арешту полягає в ізоляції підозрюваного, обвинуваченого у житлі та в зведенні до мінімуму його контактів із зовнішнім середовищем.

4. *Підставами застосування домашнього арешту* є сукупність відомостей, які містяться у відповідному процесуальному рішенні (клопотанні, ухвалі) та вказують на: 1) наявність ризиків, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити дії визначені у ч. 1 ст. 177 КПК України; 2) доведеність, що жоден більш м'який запобіжний захід не може запобігти наявним ризикам (ризик). Підстави застосування єдині й для інших запобіжних заходів та дозволяють зробити аргументований висновок про необхідність їх застосування.

В ухвалі про застосування домашнього арешту слідчий суддя, суд повинен зазначити посилення на відомості, що обґрунтовують обставини, які свідчать про існування ризиків протиправної поведінки. Такі відомості мають бути підтверджені матеріалами кримінального провадження, зокрема – показаннями інших учасників кримінального провадження, документами, речовими доказами.

5. *Процесуальний порядок застосування домашнього арешту* в кримінальному провадженні складається з наступних етапів: 1) встановлення сукупності відомостей, що свідчать про наявність підстав та умов для складання та направлення клопотання про застосування домашнього арешту; 2) порядку підготовки та розгляду клопотання про застосування домашнього арешту; 3) прийняття рішення

про застосування домашнього арешту з одночасним роз'ясненням права оскарження прийнятого рішення.

Вони єдині як для стадії досудового розслідування, так і для стадії судового розгляду, однак мають певні особливості на кожному з етапів його застосування, а саме щодо: 1) суб'єкту відносно якого він застосовується – підозрюваного або обвинуваченого; 2) суб'єкта, якого наділено правом ініціювати питання про застосування запобіжного заходу – слідчого, прокурора або сторін кримінального провадження; 3) суб'єкта, якого наділено правом розглядати клопотання про застосування домашнього арешту – слідчим суддею або суддею одноособово чи колегією суддів; 4) порядку оскарження прийнятого рішення, яке на стадії досудового розслідування можливе одразу після її оголошення на відміну від рішення постановленого на стадії судового розгляду, в якому оскарження можливе тільки після розгляду кримінального провадження.

6. *Ухвала про застосування або продовження домашнього арешту негайно припиняє свою дію після:* 1) закінчення строку дії ухвали про застосування домашнього арешту (не більше двох місяців) або ухвали про продовження названого запобіжного заходу (скупний строк не більше шести місяців); 2) закриття кримінального провадження; 3) ухвалення виправдувального вироку. При цьому, визнання особи винуватою не є підставою для скасування домашнього арешту. В такому випадку суд вправі застосувати або продовжити строк тримання під домашнім арештом щодо обвинуваченого до набрання цим вирокom законної сили, з метою забезпечення виконання остаточного судового рішення.

Крім того, закінчення досудового розслідування та передача обвинувального акту до суду не є підставою для скасування раніше постановленої ухвали слідчого судді про застосування або продовження домашнього арешту.

7. Пропонується внести зміни до КПК України.

Внести зміни до ч. 4 ст. 176 КПК України, виклавши її у такій редакції:

«4. Запобіжні заходи застосовуються: під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або за

клопотання прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням сторін кримінального провадження».

Доповнити ст. 178 КПК України частиною другою та викласти у такій редакції:

«2. Запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання, особистої поруки, застави, домашнього арешту не можуть бути обрані до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання десять або більше 10 років позбавлення волі».

Внести зміни до п. 1 ч. 3 ст. 184 КПК України, виклавши її у такій редакції:

«1) копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання, а також документи або їх копії, що підтверджують можливість застосування запобіжного заходу».

Доповнити ч. 2 ст. 193 КПК України пунктом вісім та викласти у такій редакції:

«8) заявляти клопотання про застосування технічних засобів фіксування під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу».

Внести зміни до ч. 6 ст. 194 КПК України, виклавши її у такій редакції:

«6. Обов'язки, передбачені частиною п'ятою цієї статті, можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого на строк не більше двох місяців. У разі необхідності цей строк може бути продовжений за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або самим прокурором в порядку, передбаченому статтею 199 цього Кодексу. Після закінчення строку, в тому числі продовженого, на який на підозрюваного, обвинуваченого були покладені відповідні обов'язки, ухвала про застосування запобіжного заходу в цій частині припиняє свою дію і обов'язки скасовуються».

Внести зміни до ч. 5 ст. 199 КПК України, виклавши її у такій редакції:

«5. Слідчий суддя зобов'язаний відмовити у продовженні строку тримання під вартою, якщо прокурор, слідчий не доведе, що обставини, зазначені у частині третій цієї статті, виправдовують подальше тримання підозрюваного, обвинуваченого під вартою, або змінити запобіжний захід заявлений у клопотанні на більш м'який чи пом'якшити діючий, якщо прокурор, слідчий доведуть вказані вище обставини не в повному обсязі».

РОЗДІЛ 3

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РІШЕННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ

3.1. Обмеження, встановлені відносно підозрюваного, обвинуваченого під час застосування домашнього арешту та відповідальність за їх невиконання

Розглянуті вище елементи процесуальної характеристики дозволяють стверджувати, що мета запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту досягається покладенням на підозрюваного чи обвинуваченого конкретних меж дозволеної поведінки. Однак, постають доречні питання: яка правова природа останніх? Яка їх структура та в чому вони полягають? Яка відповідальність передбачена законодавцем у разі їх порушення? Розв'язанню окреслених питань буде присвячений цей підрозділ.

При застосуванні домашнього арешту відносно підозрюваного, обвинуваченого законодавець чітко передбачив два види меж дозволеної поведінки, які відповідно до ч. 1 ст. 181 та ч. 5 ст. 194 КПК України складаються з «заборон» та «зобов'язань».

Свого часу, ще до вступу в дію діючого КПК України, І.Г. Глобенко стверджував, що співвідношення таких понять, як «обмеження» і «заборона», у кримінально-процесуальній науці не визначено [18, с. 138]. Досліджуючи це питання у своїх роботах А.Ф. Безрукава слушно стверджує, що: «... за значенням вони тісно пов'язані, оскільки законодавець не дає чіткого розмежування між ними» [10, с. 61].

Більш оригінальної думки з цього приводу Є.В. Салтиков, який вважає, що: «...стосовно домашнього арешту сутність обмежень і заборон максимально наближені один до одного, або навіть зливаються в один термін, причому не якийсь третій, а, відповідно з логікою законодавця, заборони стають частиною обмежень» [118, с. 113]. Поділяючи думку автора, вважаємо за доцільне рахувати зобов'язання іншою складовою таких обмежень. Прикладом такого вдалого поєднання можна

навести раніше діючий Закон України «Про міліцію», відповідно до положень якого, п. п. в) ч. 15 ст. 11 було передбачено, що: «працівники міліції мають право в будь-який час доби безперешкодно входити до житла чи до іншого володіння особи, яка перебуває під домашнім арештом... з метою перевірки виконання встановлених судом обмежень» [10, с. 62].

Аналізуючи Закон України «Про Національну поліцію» потрібно зауважити, що законодавець не вніс норму, що стосується повноважень поліції при здійсненні контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом. У зазначеному законі відповідно до ст. 24 мова йде лише про виконання інших (додаткових) повноважень, які можуть бути покладені на поліцію виключно законом[107].Звертаючись до джерела, яке містить згадку про такі повноваження, з'ясовано, що законодавець говорить лише про зобов'язання встановлені відносно підозрюваного, обвинуваченого, при цьому залишається поза увагою заборона на залишення житла.

У зв'язку з цим, для уникнення непорозумінь при здійсненні контролю за дотриманням підозрюваним, обвинуваченим меж дозволеної поведінки та полегшення її розуміння, пропонуємо ч. 5 ст. 181 КПК України викласти у такій редакції: *«Працівники органу Національної поліції з метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право з'являтися в житло цієї особи, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї обмежень, використовувати електронні засоби контролю».*

З урахуванням висловлених нами суджень, до обмежень, встановлених відносно підозрюваного обвинуваченого під час домашнього арешту, належать:

1. Заборона:

- залишати житло цілодобово або у певний період доби;

2. Зобов'язання:

- 2.1. Прибути за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади;

2.2. Виконувати один або декілька обов'язків, передбачених п.п. 1-9 ч. 5 ст. 194 КПК України.

Таким чином, відносно особи, щодо якої застосовано домашній арешт, встановлюється основна заборона та декілька зобов'язань, що включають в себе виконання покладених обов'язків.

Проаналізуємо більш детально, в чому можуть полягати обмеження для осіб, щодо яких обрано домашній арешт.

1. Заборона залишати житло цілодобово або у певний період доби.

В.О. Попелюшко справедливо стверджує, що через дану заборону реалізується обмеження свободи пересування підозрюваного, обвинуваченого [95, с. 4–5]. Іншими словами особа, відносно якої застосовано домашній арешт, не вільна у пересуванні поза межами житла.

На даний час залишається не визначеним питання вибору слідчим суддею, судом режиму ізоляції підозрюваного, обвинуваченого в межах житла.

Так, в самій нормі, що регулює домашній арешт, зазначено, що особі забороняється залишати житло чи то цілодобово, чи то на певний період доби (наприклад з 21 до 6 години). Однак, механізм вибору такої заборони, на наш погляд, потребує значних доопрацювань.

На прорахунки в цьому питанні вказує і А.Ф. Безрукава, яка зазначає, що: «з коментованої статті не зрозуміло, які фактори впливають на вибір повної чи часткової заборони, тому слідчий, прокурор у своєму клопотанні про застосування домашнього арешту повинен вказати її вид, який він вважає найбільш доцільним та обґрунтувати свої міркування доказами» [10, с. 62].

Л.Д. Удалова та О.Ю. Хабло пов'язують вирішення цього питання на основі обрання того чи іншого запобіжного заходу, а саме: «вибір режиму обмеження визначається з врахуванням ризиків, визначених в ст. 177 КПК та обставин, перерахованих у ст. 178 КПК» [52, с. 179].

У попередньому розділі нами вже проводилося порівняння рівня суворості обмежень на прикладі інших країн, зокрема США, законодавство якої передбачає

три рівня суворості домашнього арешту, кожен з яких містить право залишати житло за настанням певної ситуації.

Наведена градація форм обмеження свободи видається нам досить вдалою, оскільки дозволяє встановлювати щодо конкретної особи чіткий рівень суворості, з врахуванням наявних ризиків та обставин кримінального провадження. До того ж розширення рівнів суворості надасть особам, що перебувають під домашнім арештом, можливість виходу за межі житла у визначений час, наприклад, для відвідування учбового закладу, медичної установи, роботи, тощо.

На підставі викладених нами суджень, враховуючи думки провідних вчених, а також досвід інших країн у цьому питанні, з метою налагодження механізму вибору слідчим суддею, судом режиму ізоляції підозрюваного, обвинуваченого в межах житла, а також гуманізації перебування останніх під час домашнього арешту, пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 181 КПК України реченням такого змісту: «Режим ізоляції в межах житла визначається з врахуванням ризиків, визначених в статті 177 та обставин, перерахованих у статті 178 цього Кодексу, на підставі яких слідчий суддя, суд може встановити відносно підозрюваного, обвинуваченого один з трьох рівнів суворості відбування домашнього арешту:

- 1) м'який – не залишати межі житла в певний час доби;
- 2) середній – постійно перебувати в межах житла за винятком заздалегідь обумовленого періоду відвідування навчання, роботи або медичної установи;
- 3) суворий – цілодобово перебувати у житлі.

На тих же підставах пропонуємо ч. 3 ст. 196 КПК України викласти у такій редакції: «В ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту зазначається рівень суворості його відбування, а також точна адреса житла, яке підозрюваному, обвинуваченому забороняється залишати».

Одночасно з цим, слід мати на увазі, що заборона залишати житло, в залежності від рівня суворості його відбування, не звільняє від виконання додатково покладених зобов'язань, про які мова піде нижче.

2. Зобов'язання.

Продовжуючи порівняння нормативно-правового забезпечення домашнього арешту в Україні та інших країнах, слід зазначити, що питання юридичних заходів його реалізації (забезпечення) є чи не найбільш відмінним. Так, аналізуючи кримінальне процесуальне законодавство країн, з максимально наближеною структурою до нашого, ці відмінності, окрім розглянутої заборони залишати житло, стосуються наступних критеріїв.

По-перше, в порядку встановлення додатково покладених зобов'язань (обмежень). Так, згідно законодавства України, зобов'язання покладені на особу, щодо якої встановлено домашній арешт, мають комплексний характер і визначені законодавцем уніфіковано стосовно всіх запобіжних заходів, окрім тримання під вартою.

У КПК Італійської Республіки (ст. 284) передбачено, що, накладаючи домашній арешт як запобіжний захід, суддя вимагає від обвинуваченого не залишати свій будинок, інший приватний будинок або «громадське місце догляду та допомоги». При необхідності суддя накладає заборони і обмеження на право обвинуваченого спілкуватися з людьми, крім тих, які проживають спільно з ним. Якщо обвинувачений не може забезпечити свої основні потреби в умовах домашнього арешту, суд має право дозволити йому залишати місце домашнього арешту протягом часу, необхідного для забезпечення цих потреб або для заняття трудовою діяльністю. Прокурор або поліція за власною ініціативою в будь-який час можуть перевірити, чи виконуються вимоги обвинуваченим (ст. 284 КПК). У разі порушення вимог, що стосуються заборони не залишати свій будинок, суд відповідно до КПК (ст. 275) скасовує цей захід і замінює його на утримання під вартою у в'язниці [35, с.5].

Аналізуючи законодавство інших країн з цього питання, зауважимо, це питання діаметрально протилежно регламентується в КПК Литовської Республіки, Азербайджану, Білорусії, Казахстану, Киргизії, Молдови та Таджикистану, в яких додатково покладені зобов'язання (обмеження) містяться в самій статті, що визначає зміст домашнього арешту.

По-друге, за видами додатково встановлених зобов'язань (обмежень). Так, проведеним аналізом законодавства країн, в яких дозволено застосування домашнього арешту, окрім заборони залишати житло, використовуються заходи забезпечення (реалізації) цього запобіжного заходу, які полягають з заборони та (або) обмеженні:

- спілкування з певними особами (Литовська Республіка, Азербайджан, Білорусія, Казахстан, Киргизія, Молдова, Таджикистан);
- відправлення та отримання поштово-телеграфної кореспонденції (Азербайджан, Білорусія, Казахстан, Киргизія, Молдова, Таджикистан);
- використання засобів зв'язку (телефонних переговорів) (Азербайджан, Білорусія, Казахстан, Молдова, Таджикистан);
- приймати будь-кого у своєму житлі (Азербайджан, Білорусія, Казахстан, Молдова, Таджикистан);
- виїжджати за межі адміністративної території без дозволу слідчого, суду або органу, у провадженні якого перебуває кримінальна справа (Киргизія);

Крім того, на особу можуть бути покладі обов'язки:

- носити електронні засоби контролю та обслуговувати їх роботу (Азербайджан, Білорусія, Казахстан, Молдова, Таджикистан);
- відповідати на контрольні телефонні дзвінки або інші сигнали контролю, дзвонити по телефону або особисто прибути в певний час до органу кримінального переслідування або суду (Азербайджан, Білорусія, Казахстан, Молдова, Таджикистан);

Слід зазначити, що в розглянутих країнах, так само як і в Україні зокрема, на підозрюваного, обвинуваченого може бути покладено одне або кілька зобов'язань (обмежень) одночасно, залежно від обставин кримінального провадження.

По-третє, залежно від можливості покладення інших заходів забезпечення (реалізації) домашнього арешту. Згідно кримінального процесуального законодавства України перелік покладених зобов'язань на підозрюваного, обвинуваченого чітко визначений змістом статті 194 КПК України. Покладення слідчим суддею, судом інших заходів (не визначених КПК, заборонено. На відміну

від КПК Азербайджану, Білорусії, Казахстану та Таджикистану, в яких допускається ініціатива компетентних органів, щодо покладення таких заходів, що забезпечують, на їх думку, належну поведінку та ізоляцію особи при застосуванні названого запобіжного заходу.

В.О. Светочев з даного приводу вважає, що: «...така ініціатива носить досить суперечливий характер, так як домашній арешт пов'язаний з істотним обмеженням конституційних прав людини, тому перелік покладених на особу обмежень повинен бути суворо визначений не тільки з метою однаковості правозастосування, але й з метою підвищення контролю за дотримання прав підозрюваного, обвинуваченого...» [119, с. 48–49].

На вичерпність переліку зобов'язань під час застосування запобіжних заходів, зокрема домашнього арешту, свідчить положення Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, стосовно заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила), затверджених резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 року № 45/110, відповідно до яких конкретні обмеження для обвинуваченого, підозрюваного повинні формулюватися в практичній та чіткій формі, а їх кількість повинна бути по можливості зведена до мінімуму (п. 2.6; п. 12.2) [80].

Враховуючи наведене, вважаємо не виправданим ініціативу покладення інших зобов'язань на підозрюваного, обвинуваченого, які не передбачені відповідним переліком, у зв'язку з можливим безпідставним обмеження прав і свобод такої особи. В свою чергу, зобов'язання, наведені в ст. 194 КПК України, забезпечують відповідність українського судочинства до норм міжнародних стандартів у цій частині, зміст яких розглянемо нижче.

2.1. Прибути за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади.

Зобов'язання прибути за кожною вимогою до суду або іншого визначеного органу, на наш погляд, слід розглядати як одне з пріоритетних для забезпечення завдань кримінального провадження.

Д.О. Савицький, з цього приводу, справедливо стверджує, що: «можливість проведення більшості процесуальних дій безпосередньо залежить від своєчасної явки учасників кримінального провадження» [115, с. 158]. Наведена думка повною мірою стосується й підозрюваного, обвинуваченого підданого домашньому арешту, адже без прибуття цієї особи до суду або до іншого компетентного органу не можливо з'ясувати всі обставини, що мають значення для прийняття в подальшому справедливого рішення по суті.

Саме виходячи з такої логіки законодавця, прибуття такої особи до суду або іншого визначеного органу державної влади за викликом, є не правом, а її процесуальним обов'язком, який відповідно до ч. 5. ст. 194 КПК України, покладатися на підозрюваного, обвинуваченого при застосування всіх запобіжних заходів, окрім тримання під вартою.

Слід звернути увагу на те, що законодавець передбачив можливість зобов'язати підозрюваного, обвинуваченого прибути крім суду до інших визначених органів державної влади, до яких відносяться органи досудового розслідування, прокуратура, судово-медична експертиза, тощо. Відповідний орган визначається з урахуванням необхідних процесуальних дій, які потрібно провести, в залежності від стадії кримінального провадження. Крім того, його вид, зазначається в ухвалі про застосування домашнього арешту. Однак, на практиці, майже у всіх ухвалях в межах цього зобов'язання зазначаються лише суди: в 99% вивчених справ про домашній арешт відомості про будь-які інші органи державної влади відсутні [Додаток Б].

Характерною відмінністю цього зобов'язання є те, що воно покладається одночасно з застосуванням запобіжного заходу, на відміну від встановлення інших обов'язків, передбачених нормою цієї ж статті, необхідність покладення яких повинна бути доведена прокурором, виходячи з матеріалів кримінального провадження.

Разом з тим, в ухвалях про застосування домашнього арешту, існує негативна практика поєднання слідчими суддями, судом, цього зобов'язання та обов'язку прибути до визначеної службової особи із встановленою періодичністю, адже

зрозумілим є той факт, що суд не є службовою особою, а слідчий, прокурор та слідчий суддя не є державним органом.

Так, ухвалою Печерського районного суду м. Києва від 21 січня 2016 року змінено міру запобіжного заходу з тримання під вартою на домашній арешт, відносно обвинуваченого ОСОБА_3., за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 186 КК України, з одночасним покладенням обов'язку перебувати по першому виклику до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду на визначений час [140].

2.2. Виконувати один або декілька обов'язків, передбачених п.п. 1-9 ч. 5 ст. 194 КПК України.

Крім розглянутого вище зобов'язання на підозрюваного, обвинуваченого під час застосування домашнього арешту може бути покладено зобов'язання виконувати один або кілька обов'язків, а саме:

- 1) перебувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;
- 2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;
- 3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;
- 4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;
- 5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;
- 6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;
- 7) докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання;
- 8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;
- 9) носити електронний засіб контролю[60].

Перелік цих обов'язків є вичерпним, їх застосування здійснюється вибірково, з урахуванням матеріалів кримінального провадження. Крім того, прокурор повинен

довести необхідність їх покладення. Таким чином, зобов'язання особи виконувати один або декілька покладених обов'язків застосовується вибірково, на відміну від зобов'язання прибути за кожною вимогою до суду або іншого визначеного органу державної влади, яке покладається на особу одночасно з застосуванням відносно неї домашнього арешту.

Розглянемо детальніше кожен із наведених обов'язків.

Згідно з п. 1 ч. 5 ст. 194 КПК України на підозрюваного, обвинуваченого під час домашнього арешту може бути покладено обов'язок прибути до визначеної службової особи із встановленою періодичністю. Такий обов'язок покладається на особу в зв'язку з реалізацією завдань кримінального провадження, зокрема, проведення процесуальних дій [60].

У разі неявки підозрюваного, обвинуваченого до визначеної в ухвалі службової особи, слід врахувати наявність поважних причин або повідомлення про причини неприбуття. При цьому, як слушно зазначає В.О. Попелюшко, в таких випадках: «...підозрюваний, обвинувачений повинен письмово повідомляти про це слідчого, прокурора, суд, у провадженні якого перебуває справа...» [95, с. 4].

На практиці слідчі судді, судді суду покладають цей обов'язок відносно підозрюваних, обвинувачених в 55% вивчених ухвал про застосування домашнього арешту. При цьому майже у всіх випадках покладення цього обов'язку слідчий суддя, суд не вказує, періодичність такої явки. Лише в 3% ухвал про застосування домашнього арешту, в межах цього обов'язку, зазначається конкретний день та час явки підозрюваного, обвинуваченого до службової особи [Додаток Б].

На поверхневий підхід при покладанні цього обов'язку також свідчить той факт, що в більшості вивчених ухвалях про обрання домашнього арешту не вказується конкретна службова особа, до якої має прибути підозрюваний, обвинувачений. Лише в 25 % вивчених ухвал зазначається її посада (слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд), в залежності від стадії розслідування кримінального провадження [Додаток Б].

З цього приводу А.Ф. Безрукава пропонує: «...в клопотанні про обрання домашнього арешту та в ухвалі про його застосування обов'язково має вказуватися

конкретна службова особа із зазначенням її імені та місця роботи, а також періодичність, з якою підозрюваний, обвинувачений має до неї з'являтися» [10, с. 66]. Ми погоджуємось із запропонованою думкою автора, адже цілком логічним є той факт, що конкретизація службової особи та періодичності з якою підозрюваний, обвинувачений має з'явитися до неї посилить мету такого виклику та попередить можливу неявку з боку останнього.

Згідно з п. 2 ч. 5 ст. 194 КПК України на підозрюваного, обвинуваченого під час відбування домашнього арешту може бути покладено обов'язок не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду [60]. Вказаний обов'язок за своїм характером схожий із основною заборонаю домашнього арешту – заборонаю залишати житло. А.П. Слободзян зазначає, що «...він покладається у випадках, коли обставини, які є предметом обґрунтування сторін кримінального провадження свідчать про те, що мета застосування запобіжного заходу може бути досягнута при обмеженні права підозрюваного, обвинуваченого відлучатися з місця його постійного проживання або тимчасового перебування» [124, с. 206].

Однак, слід зазначити, що обов'язок не відлучатися із населеного пункту є більш ширшим за своїм змістом, а ніж заборона залишати житло, яке географічно знаходиться в цьому місті, селищі, тощо. Його потреба з'являється в тому випадку, коли відносно підозрюваного, обвинуваченого встановлено заборону залишати житло лише у певний період доби. За таких умов особа, яка знаходиться під домашнім арештом, залишається в соціумі, зі збереженням можливості працювати, навчатися, здійснювати покупки, однак в межах території визначеної ухвалою слідчого судді, суду.

Що стосується питання отримання дозволу на залишення підозрюваним, обвинуваченим населеного пункту, в якому він зареєстрований (проживає/перебуває), то законодавець не передбачив конкретних їх випадків. На даний час у юридичній науці сформувався думка, що отримання такого дозволу пов'язано з настанням виключних випадків. На думку А.П. Слободзяна, такими випадками можуть бути: смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких

осіб, або серйозна загроза їхньому життю; стан здоров'я самого підозрюваного чи обвинуваченого і неможливість надання медичної допомоги в населеному пункті, де він зареєстрований чи проживає; у зв'язку із професійною діяльністю [124, с. 206]. Подібнудумку стосовно цього питання висловлює і А.М. Мартинців [75, с. 129].

На наш погляд отримання дозволу пов'язано не з настанням виключних випадків, а виникненням необхідності у підозрюваного, обвинуваченого на залишення населеного пункту, наприклад, відвідування рідних, приятелів тощо.

В.О. Попелюшко звертає увагу, що: «...у разі необхідності відлучитися із населеного пункту, місця проживання...підозрюваний, обвинувачений повинен письмово повідомити про це слідчого, прокурора, суд, у провадженні якого перебуває справа...та отримати на це їх письмовий дозвіл» [95, с. 5].

А.Ф. Безрукава задається питанням, до кого саме повинен звертатись підозрюваний, обвинувачений на отримання такого дозволу? [10, с. 66]. На нашу думку, отримання згоди у однієї посадової особи, автоматично виключає необхідність отримувати її у решти. Видається, що слушним при цьому було б надання дозволу в залежності від стадії кримінального провадження, а саме: слідчим або прокурором – на стадії досудового розслідування, та прокурором або судом – на стадії судового розгляду.

Згідно з п. 3 ч. 5 ст. 194 КПК України на підозрюваного, обвинуваченого під час домашнього арешту може бути покладено обов'язок повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи[60]. Цей обов'язок полягає у формі повідомлення органу, у провадженні якого перебуває справа, з додаванням до нього документів про нове місце проживання або роботи. Разом з тим, підозрюваний, обвинувачений не повинен отримувати письмовий дозвіл від слідчого, прокурора, суду, як це передбачено при покладенні обов'язку не відлучатися із населеного пункту. На практиці слідчі судді, суди покладають цей обов'язок відносно підозрюваних, обвинувачених в 40% вивчених ухвал про застосування домашнього арешту. В межах цього обов'язку в 70% випадків слідчий суддя, суд покладає обов'язок одночасно повідомляти про зміну місця проживання

та роботи, в 20% – тільки про зміну місця проживання та 10% – про зміну роботи [Додаток Б].

Згідно з п. 4 ч. 5 ст. 194 КПК України на підозрюваного, обвинуваченого під час домашнього арешту може бути покладено обов'язок утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом. Під спілкуванням слід розуміти складний багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, що породжується потребами у спільній діяльності і включає обмін інформацією, сприймання й розуміння іншої людини, вироблення єдиної стратегії взаємодії; взаємодія суб'єктів, спрямована на зміни у стані, поведінці та особистісно-сміслових особливостях партнера [181, с. 135].

При покладенні цього обов'язку в ухвалі суду зазначаються причини, з яких підозрюваний, обвинувачений повинен утримуватись від спілкування з конкретними особами (із зазначенням повних анкетних даних та їх місця проживання). Найчастіше за все такими особами є інші учасники кримінального провадження, а саме: потерпілий, свідок або інший підозрюваний, обвинувачений у цій справі. Слід погодитись з думкою В.О. Попелюшко, що: «...покладення обов'язку утримуватися від спілкування з адвокатом, своїм захисником та законним представником взагалі неприпустиме, оскільки таке спілкування є одним із гарантованих законом прав на захист» [95, с. 4].

М.Й. Вільгушинський та Ю.А. Ліхолетова з цього приводу зазначають, що: «...підозрюваному, обвинуваченому може бути заборонено спілкуватися з журналістами, робити заяви через ЗМІ, щоб не допустити перешкоджання провадженню у справі» [17, с. 10]. Таке формулювання, як слушно звертає увагу А.Ф. Безрукава, суперечить діючому законодавству, так як: «...в ухвалі про його застосування повинні зазначатися конкретні особи, з якими заборонено спілкуватися, а не категорія осіб...» [10, с. 68]. Враховуючи викладене, важко не погодитись з автором в частині необхідності редагування обов'язку.

Згідно з п. 5 ч. 5 ст. 194 КПК України на підозрюваного, обвинуваченого під час домашнього арешту може бути покладено обов'язок не відвідувати місця,

визначені слідчим суддею або судом[60]. За змістом цієї статті такі місця мають загальну характеристику та повинні стосуватись або особи підозрюваного, обвинуваченого або події злочину, наприклад розважальні заклади, де здійснюється продаж алкогольних напоїв на розлив, місце злочину, місце проживання інших учасників кримінального провадження та ін.

Так, Суворовський районний суд міста Одеси, ухвалою від 28.04.2016 змінив обвинуваченому ОСОБА_4 запобіжний захід із тримання під вартою на домашній арешт, додатково поклав окрім інших обов'язків, не відвідувати розважальні заклади будь-якого типу [138].

У кожному конкретному випадку суд, у своїй ухвалі про застосування домашнього арешту, по можливості повинен конкретизувати таке місце та мотивувати необхідність покладення такого обов'язку. При необхідності відвідати заборонене для відвідування місце, як і в випадку з необхідністю відлучитися із населеного пункту, підозрюваний, обвинувачений повинен отримати на це письмовий дозвіл слідчого, прокурора, суду.

На практиці слідчі судді, суди покладають цей обов'язок відносно підозрюваних, обвинувачених в 10% вивчених ухвал про застосування домашнього арешту. В межах цього обов'язку в 95% випадків слідчий суддя, суд забороняє особі відвідувати місця, що мають загальну характеристику та лише у 5% ухвал зазначається конкретне місце, яке йому забороняється відвідувати.

Згідно з п. 6 ч. 5 ст. 194 КПК України на підозрюваного, обвинуваченого під час домашнього арешту може бути покладено обов'язок пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності.

Кримінально-правова сутність цього обов'язку полягає у тому, що особа, підозрюється або обвинувачується:

- 1) у вчиненні окремих злочинів пов'язаних із обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- 2) у вчиненні злочину в стані сп'яніння внаслідок вживання алкогольних чи наркотичних засобів;

3) у вчиненні інших злочинів, щодо якої є достовірні відомості про наявність наркотичної або алкогольної залежності (довідка про те, що особа перебуває на відповідному обліку в диспансері) та полягає у її обов'язку лікування від такої залежності шляхом застосування заходів медичного характеру[60].

Варто зазначити, що таке лікування передбачено ст. 49 Конституції України, згідно з якою, кожна людина має право на охорону здоров'я та медичну допомогу, а держава створює всі умови для такого обслуговування [54, ст. 49]. Так, Рівненський міський суд, ухвалою від 21.04.2015 застосував відносно обвинуваченого ОСОБА_1 у вчиненні злочинів, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, додатково поклавши обов'язок пройти курс лікування від наркотичної залежності. Підставою для цього стало те, що обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 317 КК України (організація або утримання місць для незаконного вживання...), вчинив інше кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 309 КК України (незаконне виробництво, виготовлення...) та самовільно залишив територію благодійної організації, де проходив курс лікування від наркозалежності, що свідчило про небажання останнього стати на шлях виправлення [139]. За результатом аналізу рішень слідчих суддів, суддівпокладають цей обов'язок відносно підозрюваних, обвинувачених в 2% вивчених ухвал про застосування домашнього арешту.

Згідно з п. 7 ч. 5 ст. 194 КПК України на підозрюваного, обвинуваченого під час домашнього арешту може бути покладено обов'язок докласти зусиль до пошуку роботи або навчання[60]. З цього приводу слушним є зауваження А.П. Слободзяна про те, що «...дуже важливо зайняти вільний час підозрюваного, обвинуваченого, оскільки зайнятість особи позитивно впливає на виправленість та можливість запобігання рецидиву злочину» [124, с. 207].

На практиці слідчі судді, суди найчастіше покладають цей обов'язок відносно підозрюваних, обвинувачених у скоєнні злочинів проти власності (ст. ст. 185, 186, 187 КК України).

Водночас, не зрозумілим залишається в який строк та які саме дії повинен вчиняти підозрюваний, обвинувачений для пошуку роботи або навчання, адже зміст обов'язку позбавлений будь-якої конкретики та є досить абстрактним. На це також звертає увагу А.М. Мартинців, який справедливо стверджує, що: «Така невизначеність може призводити до необґрунтованого накладення грошового стягнення за невиконання підозрюваним, обвинуваченим покладеного на нього обов'язку» [75, с. 131].

Згідно з п. 8 ч. 5 ст. 194 КПК України на підозрюваного, обвинуваченого під час домашнього арешту може бути покладено обов'язок здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну. Перелік таких документів визначено ч. 1 ст. 2 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», до яких відносяться: 1) паспорт громадянина України для виїзду за кордон; 2) проїзний документ дитини; 3) дипломатичний паспорт; 4) службовий паспорт; 5) посвідчення особи моряка [108].

Разом з цим, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 6 вищевказаного закону, громадянинові України може бути тимчасово відмовлено у виїзді за кордон у випадку, якщо стосовно нього у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, застосовано запобіжний захід, за умовами якого йому заборонено виїжджати за кордон, – до закінчення кримінального провадження або скасування відповідних обмежень [108].

Положення п. 8 ч. 5 ст. 194 КПК України містять загальні положення, без деталізації. Так, не зрозуміло до якого саме органу державної влади особа має здати на зберігання відповідний документ чи документи (паспорт, закордонний паспорт). В проаналізованих ухвалах в межах цього обов'язку зазначається наступне:

- 1) до територіального органу Національної поліції – 32%;
- 2) до місцевої прокуратури – 8%;
- 3) до суду, що здійснює провадження – 5%;
- 4) до органу державної влади (без зазначення, якого саме) – 55%. На наше переконання правильною є практика тих слідчих суддів, суддів, які вказують

конкретний орган державної влади, до якого особа повинна здати на зберігання свій документ для виїзду за межі держави, виходячи із стадії кримінального провадження. Загалом, цей обов'язок покладалася відносно підозрюваних, обвинувачених у 25% вивчених ухвал про застосування домашнього арешту [Додаток Б].

Згідно з п. 9 ч. 5 ст. 194 КПК України на підозрюваного, обвинуваченого під час домашнього арешту може бути покладено обов'язок носити електронний засіб контролю (далі – ЕЗК). Варто зазначити, що застосування ЕЗК, окрім обов'язку, одночасно є одним із способів контролю за виконанням підозрюваним, обвинуваченим обмежень домашнього арешту, зокрема обов'язків передбачених п.п. 1-8 ч. 5 ст. 194 КПК України, що буде нами розглянутий детальніше в окремому підрозділі цього дослідження.

Порядок застосування ЕЗК визначений у ст. 195 КПК України, а процедура їх застосування визначається додатково також «Порядком застосування електронних засобів контролю» затвердженим МВС України від 08.06.2017 № 480, застосування ЕЗК полягає в закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого електронного пристрою, який дає змогу відслідковувати та фіксувати його місцезнаходження [106]. Крім цього, не допускається застосування ЕЗК, які не пройшли відповідну сертифікацію згідно чинного законодавства, порушують звичний спосіб життя особи та становлять загрозу для життя та здоров'я особи.

Відмова від носіння засобу електронного контролю, умисне зняття, пошкодження або інше втручання в його роботу з метою ухилення від контролю, а рівно намагання вчинити зазначені дії є невиконанням обов'язків, покладених судом на підозрюваного, обвинуваченого при обранні запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі або у вигляді домашнього арешту [60].

Актуальним на даний час залишається питання щодо відповідальності підозрюваного, обвинуваченого за невиконання встановлених обмежень (заборон або зобов'язань) під час домашнього арешту, адже законодавцем чітко не визначено форму та зміст такої відповідальності. Що стосується відповідальності за невиконання покладених зобов'язань (обов'язків), то вона передбачена лише при невиконанні запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання, з можливістю

його зміни на інший, більш жорсткий і покладенні грошового стягнення від 0,25 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати, що прямо передбачено ч. 2 ст. 179 КПК України. Аналогічної норми за невиконання покладених зобов'язань (обов'язків) для домашнього арешту не передбачено.

Проте, існує виключення лише для одного такого обов'язку – носіння електронного засобу контролю, однак й те лише на підзаконному рівні. Так, в п. 3.4. положення, затвердженого наказом МВС України від 09.08.2012 № 696, зазначено, що втручання підозрюваного, обвинуваченого в роботу ЕЗК з метою ухилення від контролю є невиконанням обов'язків, покладених на нього судом при обранні домашнього арешту, і тягне за собою наслідки, передбачені ст. 179 КПК України.

Таким чином, якщо за порушення обов'язку носити ЕЗК встановлено відповідальність, хоч і сумнівну, як на наш погляд, адже вона не передбачена кримінальним процесуальним законодавством, то не зрозуміло, що робити при невиконанні підозрюваним, обвинуваченим інших обов'язків (п.п. 1-8 ч. 5 ст. 194 КПК України) додатково покладених під час домашнього арешту? Яка відповідальність передбачена за невиконання обмежень домашнього арешту в цілому? На це також звертає увагу А.Ф. Безрукава, яка стверджує, що відсутність такої норми в жодному нормативно-правовому акті є значною прогалиною в законодавстві [10, с. 116], з чим важко не погодитись.

Розглядаючи санкцію як невід'ємну властивість відповідальності варто зазначити, що існують різні погляди щодо її виду. Наприклад, П.В. Павлюк пропонує передбачити кримінальну відповідальність за втечу з-під домашнього арешту [89]. Погоджується з наведеним, А. Іванов, який пропонує прирівняти таку відповідальність по аналогії з втечею з-під варти [47].

Дійсно, відповідно до ст. 393 КК України передбачено відповідальність лише за втечу з місця позбавлення волі або з-під варти, до яких домашній арешт не відноситься, в зв'язку з чим підозрюваний, обвинувачений не може нести відповідальність за цією статтею. Однак, умисне невиконання умов домашнього арешту останнім можна кваліфікувати як вчинення злочину, що передбачений ст. 382 КК України, а саме невиконання судового рішення. Таким чином, умисне

протиправне залишення житла, яке особі заборонено залишати ухвалою слідчого судді, суду про застосування домашнього арешту є кримінально-караним злочином.

На нашу думку, кримінальна відповідальність за невиконання обмежень запобіжного заходу має застосовуватись лише у виключних випадках. Разом з цим, всі вони розташовані за зростанням рівня обмеження прав і свобод особи, що при необхідності надає можливість змінювати запобіжний захід на більш суворий. Таким виключним випадком буде як раз невиконання особою умов запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (втеча з-під вати), що в апріорі унеможлиблює зміну цього запобіжного заходу на будь-який інший, адже умовно, підозрюваним, обвинуваченим вичерпано весь запас таких кримінальних процесуальних санкцій. Однак, логічним є те, що дане положення не стосується всіх інших запобіжних заходів, зокрема домашнього арешту.

КПК України 1960 року, в ч. 4 ст. 165-1 було передбачено, що при оголошенні постанови про обрання запобіжних заходів, не пов'язаних з триманням під вартою, особа попереджається, що у разі порушення покладених на неї обов'язків та її неналежної поведінки до неї може бути застосовано більш суворий запобіжний захід [62]. Нами вже зазначалось, що в чинному законодавстві передбачено схожу норму відповідальності лише при невиконанні особистого зобов'язання. Однак, в судовій практиці не є рідкістю застосування такої кримінальної правової санкції стосовно невиконання інших запобіжних заходів, зокрема домашнього арешту. Так, Подільський районний суд м. Києва, ухвалою від 18.02.2016 змінив обвинуваченому ОСОБА_3 запобіжний захід у вигляді домашнього арешту на тримання під вартою, оскільки той не забезпечив належної процесуальної поведінки обвинуваченого. Підставою для цього стало те, що останній порушив обмеження домашнього арешту раніше покладені на нього ухвалою суду [141].

Наведений приклад свідчить про очевидну потребу правозастосовувача в якнайшвидшому усуненні розглянутої правової прогалини. Про це також зазначає А.Ф. Безрукава: «...в самій ст. 181 КПК України, яка регулює запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, повинна бути зазначена відповідальність за порушення підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та заборон» [10,

с. 116–117]. Ми погоджуємось з думкою автора, однак вважаємо, що внесення таких доповнень в ст. 181 КПК України призведе до необґрунтованого розширення змісту цієї статті, при цьому невирішеним залишиться питання аналогічної відповідальності при невиконанні інших запобіжних заходів.

З урахуванням вищевикладеного та з метою належного виконання підозрюваним, обвинуваченим встановлених обмежень під час застосування запобіжного заходу, пропонуємо ч. 5 ст. 196 КПК України викласти у такій редакції: «При оголошенні ухвали про застосування запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, підозрюваному, обвинуваченому письмово під розпис повідомляються встановлені відносно нього обмеження та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід. Копія ухвали про застосування запобіжного заходу вручається підозрюваному, обвинуваченому негайно після її оголошення, а також надсилається щодо осіб, які є державними виконавцями, Міністерству юстиції України, а щодо осіб, які є приватними виконавцями, – Міністерству юстиції України та Раді приватних виконавців України».

Поряд з цим, Ю.Г. Овчинніков пропонує законодавчо закріпити положення про запровадження й ще й матеріальної відповідальності за невиконання обмежень запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. [87, с. 149].

На нашу думку, запровадження матеріальної відповідальності навпаки може стимулювати підозрюваного, обвинуваченого для порушень встановлених відносно нього обмежень, адже за таких умов він зможе попросту від них відкупитись, розуміючи безкарність своїх дій, що в значній мірі перешкоджатиме виконанню завдань кримінального провадження. Означене стосується не лише запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, а й інших його видів, окрім тримання під вартою. У зв'язку із цим, пропонуємо виключити із ч. 2 ст. 179 КПК України дане положення.

3.2. Особливості обліку осіб щодо яких застосовано домашній арешт та контролю дотримання ними обмежень запобіжного заходу

Розглянуті нами вище обов'язки та заборони, які покладаються відносно осіб щодо яких обрано домашній арешт, є одним із елементів механізму його реалізації. Іншою невід'ємною складовою даного механізму є облік та контроль за виконанням даних обмежень.

Як зазначає В.М. Тертишник: «Домашній арешт може бути достатньо ефективним запобіжним заходом лише за належного забезпечення його виконання» [145, с. 409]. Без його виконання втрачається сенс обрання домашнього арешту як запобіжного заходу. Під виконанням домашнього арешту ми розуміємо порядок дій, направлений на здійснення: 1) обліку осіб, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту; 2) контролю за їх поведінкою, яка полягає в дотриманні покладених обмежень запобіжного заходу.

Одразу постають доречні питання: хто повинен здійснювати відповідний облік та контроль? Та яким чином? Розв'язанню даних питань буде присвячений цей підрозділ.

В науковій літературі питання виконання домашнього арешту є найбільш дискусійним. Це пов'язано з тим, що, по-перше, серед науковців не має єдиної точки зору щодо органу, який має здійснювати дані функції. По-друге, з визначенням кола посадових осіб, відповідальних за облік та контроль в середині органу.

О.П. Кучинська вважає, що контрольні та наглядові функції повинні здійснювати працівники державної виконавчої служби, в якому необхідно створити спеціальні підрозділи, які б здійснювали контроль за виконанням цього запобіжного заходу [66, с. 18].

З такою пропозицією не погоджується В.О. Миронова, «...вони не мають ні нормативних підстав, ні навіть технічних можливостей здійснювати контроль за особами, щодо яких обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту. Важко навіть уявити, що державні виконавці зможуть вжити необхідних заходів реагування у випадку залишення підозрюваним (обвинуваченим) місця проживання» [81, с. 96]. Аналогічної думки притримується Є.І. Макаренко [73, с. 238].

В.І. Фаринник пропонує, що нагляд за особами, до яких застосовано домашній арешт, повинні здійснювати працівники Державної пенітенціарної служби України (зараз Державна кримінально-виконавча служба України), в структурі якої необхідно створити спеціальні підрозділи для здійснення контролю за виконанням цього запобіжного заходу [169, с. 25].

Водночас, більшість науковців у своїх працях займають позицію, що облік осіб щодо яких застосовано домашній арешт та контроль дотримання ними обмежень, мають здійснювати виключно органи внутрішніх справ (на сьогодні – Національна поліція) [2;10;81;73;83;170]. Ми також підтримуємо дану точку зору, особливо враховуючи, що слідчі органів Національної поліції здійснюють досудове розслідування по більшості кримінальних провадженнях, відповідно, саме за їх ініціативи в основному і буде застосовуватися домашній арешт. За таких обставин, вважаємо, що більш ефективно буде взаємодія при здійсненні контролю між службовими особами одного органу, ніж між працівниками різних.

Відповідно до ч. 3 ст. 181 КПК України, облік та контроль за поведінкою осіб, які перебувають під домашнім арештом, покладено на орган Національної поліції за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого [60]. З тексту закону видно, що ухвала про застосування домашнього арешту направляється для виконання в той відділ поліції, що обслуговує територію на якій розташоване житло підозрюваного, обвинуваченого. І якщо законодавцем визначено територіальний орган, рівно як і перелік обмежень, яким піддається особа в ході виконання домашнього арешту, то навіть примірного переліку посадових осіб або структурних підрозділів, на яких покладається здійснення нагляду за дотримання встановлених обмежень, законодавцем в КПК України не наведено.

Разом з тим, орган Національної поліції керується в своїй діяльності Інструкцією про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, затвердженою наказом МВС України від 13.07.2016 № 654 [105]. Згідно з п. 3.1. цієї Інструкції, начальник органу Національної поліції

визначає підпорядкований структурний підрозділ виходячи з урахування особливостей кримінального провадження. Однак і цей нормативний документ не визначає перелік структурних підрозділів або конкретних посадових осіб, які повинні здійснювати контроль за поведінкою підозрюваних, обвинувачених.

А.Я. Хитра та А.В. Ратнова слушно зазначають, що: «Відносна невизначеність суб'єкта, який відповідає за виконання ухвали про обрання домашнього арешту, дає змогу «перекидати» такий контроль з одних осіб на інших, в такому разі неможливо притягнути особу до відповідальності за невиконання службових обов'язків» [170, с. 386].

Вважаємо, що невизначеність механізму контролю за поведінкою осіб, які перебувають під домашнім арештом у підсумку стає першопричиною його не обрання.

Досліджуючи практику застосування домашнього арешту на доктринальному рівні О.Н. Агакерімов пропонує в МВС України (з тексту вбачається, що на базі органу Національної поліції) створити спеціальну службу, яка буде займатись виключно питаннями, що стосуються домашнього арешту [2, с. 162].

На наш погляд, наведена точка зору заслуговує на підтримку, особливо при зростаючій кількості обрання домашнього арешту, однак, в умовах сьогодення, вбачається лише перспективним проектом. Це пов'язано з тим, що для її втілення знадобляться як додаткові ресурси так і додаткові кадри, але враховуючи фінансово-економічне становище нашої держави, а також скорочення чисельності особового складу, у зв'язку з створенням органів Національної поліції, це питання не на часі. У зв'язку з цим, вважаємо рішення, щодо створення спеціальної служби з виконання домашнього арешту потребує додаткового вивчення на предмет ефективності і економічної доцільності.

Натомість, ми пропонуємо встановити нормативно закріплений порядок, відповідно з яким, визначення посадових осіб відповідальних за виконання домашнього арешту відбувається з числа вже діючих працівників структурних підрозділів органу Національної поліції. На користь даної думки можна навести ряд аргументів. По-перше, як ми вже зазначали, буде забезпечено додаткову взаємодію

міжпрацівниками підрозділів органу Національної поліції. По-друге, під час перевірки виконання встановлених обмежень відбуватиметься додаткове спілкування між підозрюваним (обвинуваченим) та працівником того структурного підрозділу, що максимально наближений до сфери вчиненого кримінального правопорушення, що в свою чергу забезпечить додаткову профілактичну роботу. По-третє, запропонований порядок при визначенні підрозділу, яким буде здійснюватись контроль за виконанням обмежень, дозволить рівномірно залучати посадових осіб до такої перевірки, при цьому не перенавантажуючи один підрозділ.

Відповідно до проведеного нами аналізу порядку виконання ухвал слідчих суддів, суддів про застосування домашнього арешту, у 79% випадках контроль за виконання таких рішень доручався виключно дільничним офіцерам поліції, що може призвести до негативних показників у їх службовій діяльності за іншими напрямками роботи[Додаток Б].

Окремо наголосимо на доцільності розподілу виконання домашнього арешту між працівниками різних структурних підрозділів органу Національної поліції, що не вимагатиме додаткових фінансових ресурсів, а заощаджені гроші, наприклад, можна витратити на закупівлю додаткових електронних засобів контролю.

На наш погляд, визначення посадових осіб (підрозділу) відповідальної за виконання домашнього арешту повинно здійснюватись не лише з урахуванням особливостей кримінального провадження, а також з урахуванням форм встановленого контролю.

Ю.Г. Овчинніков досліджуючи питання нагляду за особами, щодо яких застосовано домашній арешт пропонує розділити форми контролю на два види: з застосуванням технічних засобів та без їх застосування [87,с. 128]. Ми підтримуємо наведену думку та вважаємо її такою, що може бути використана в нашому дослідженні.

Відповідно подальше визначення посадових осіб (підрозділу) відповідальних за виконання домашнього арешту буде здійснюватись нами в залежності від того, використовуються посадовими особами (підрозділу) електронні засоби контролю при виконанні ухвали або ні. Розглянемо кожен вид детальніше.

3.2.1. Облік осіб щодо яких застосовано домашній арешт та контроль дотримання ними обмежень без використання ЕЗК

На підставі викладених нами суджень пропонуємо начальникам органів Національної поліції наступний порядок із визначення посадових осіб (підрозділу) відповідальних за виконання домашнього арешту без використання ЕЗК:

1) Поставлення на облік та забезпечення контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого у скоєнні тяжкого або особливо тяжкого злочину доручати оперуповноваженим карного розшуку;

2) Поставлення на облік та забезпечення контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого у скоєнні злочину пов'язаного з незаконним обігом наркотичних речовин доручати оперуповноваженому, на якого покладено обов'язки по боротьбі з незаконним обігом наркотичних речовин (у разі відсутності, згідно штатного розподілу, самостійно визначати інший підрозділ);

3) Поставлення на облік та забезпечення контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого у скоєнні злочину невеликої або середньої тяжкості доручати дільничним офіцерам поліції;

4) Поставлення на облік та забезпечення контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого у скоєнні злочину економічної спрямованості доручати оперуповноваженому захисту економіки (у разі відсутності, згідно штатного розподілу, самостійно визначати інший підрозділ);

5) Поставлення на облік та забезпечення контролю за поведінкою неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, доручати працівникам ювенальної превенції.

На нашу думку запропонований порядок зменшить навантаження на конкретний підрозділ, що в свою чергу в повній мірі забезпечить виконання працівниками органів Національної поліції ухвал про застосування домашнього арешту та забезпечить дієвий контроль за поведінкою підозрюваних, обвинувачених.

Поряд з тим, в науковій літературі є пропозиція, що даний контроль також може бути покладений на слідчого, в провадженні якого перебуває справа. Л. Зайцева, Т. Савчук обґрунтовують це тим, що саме він найкраще знає особу до якої застосовано домашній арешт та обставини вчиненого нею злочину [40, с. 47].

А.Ф. Безрукава не погоджується з даною пропозицією та вважає, що додаткове покладення обов'язків на слідчого може призвести до гальмування процесу розкриття злочину. До того ж науковець доречно звертає увагу, що досудове розслідування, на відміну від виконання домашнього арешту, може здійснюватись не лише органом Національної поліції, а й іншими органами відповідно встановленої підслідності [10, с. 103]. За таких обставин, покладати контроль за виконанням домашнього арешту на слідчого, в провадженні якого перебуває справа є недоречним. Особливо, якщо враховувати той факт, що підозрюваний не завжди проживає на території обслуговування того ж відділу поліції, органом досудового розслідування якого здійснюється досудове слідство.

Після того, як начальник відділу поліції визначив посадову особу відповідальну за виконання домашнього арешту без використання ЕЗК вона повинна вчинити такі дії:

1. Невідкладно з'явитися за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого для роз'яснення сутності запобіжного заходу та фіксації факту виконання встановлених обмежень.

Під час першого відвідування житла підозрюваного, обвинуваченого йому роз'яснюються сутність домашнього арешту, заборон і обов'язків, які зазначені в ухвалі про застосування запобіжного заходу, та наслідки їх невиконання, про що складає протокол роз'яснення. Також працівник поліції повідомляє підозрюваного, обвинуваченого про необхідність інформування органу Національної поліції про наміри залишити житло в заборонений час, зокрема при отриманні виклику слідчого, прокурора, судового виклику; відлучення з дозволу слідчого, прокурора або суду; хворобу, виникнення стихійного лиха тощо. Одночасно працівник поліції фіксує факт початку виконання ним встановлених обмежень [105].

2. Негайно ставить на облік підозрюваного, обвинуваченого.

Облік осіб, щодо яких застосовано домашній арешт, ведеться в базі даних, що входять до єдиної інформаційної системи МВС України. Постановлення на облік підозрюваного, обвинуваченого здійснюється шляхом заповнення та внесення до комп'ютерного обліку електронної картки на особу, яка повинна містити такі відомості: час поставлення на облік підозрюваного, обвинуваченого; особисті дані особи (ПІБ, дата, місце народження, громадянство, серія, номер документа, що посвідчує особу, місце проживання або перебування); житло, яке забороняється залишати, номер телефону; назва суду, ПІБ судді, слідчого судді, який постановив ухвалу, дата, номер ухвали; назва органу досудового розслідування (суду), ПІБ, номер телефону слідчого, який здійснює досудове розслідування, або судді, яким здійснюється судове провадження; номер ЄРДР, стаття КК України, яка передбачає покарання за злочин, у вчиненні якого підозрюється або обвинувачується особа, коротка фабула справи; умови перебування під домашнім арештом, зміст покладених обов'язків; дата закінчення строку дії ухвали, відомості про продовження, зміну, скасування запобіжного заходу; посада, ПІБ працівника органу Національної поліції, яким здійснюється контроль; проведені перевірки виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених обов'язків, виявлені при цьому порушення та вжиті заходи реагування; відмітка про зняття з обліку [105].

3. Протягом доби забезпечує інформування слідчого або суду, якщо домашній арешт застосовано під час судового провадження, про постановлення на облік підозрюваного, обвинуваченого.

Лист-повідомлення про постановлення на облік повинно бути надіслано в письмовій формі, в ньому зазначається про службову необхідність негайного зворотного сповіщення про:

- 1) виклик особи або надання їй дозволу на виїзд із населеного пункту;
- 2) зміну запобіжного заходу, ухвалення виправдувального вироку чи закриття кримінального провадження.

4. Протягом доби оформлює та реєструє контрольно-наглядову справу, до якої долучає: примірник ухвали слідчого судді, суду; копію листа про повідомлення слідчого або суду, про поставлення особи на облік; протокол роз'яснення

підозрюваному, обвинуваченому обов'язків, покладених на нього ухвалою слідчого судді, суду; анкетний лист на підозрюваного, обвинуваченого; відомості про здійснення контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, рапорти про результати проведення перевірок поведінки особи з відмітками про внесення зазначеної в них інформації до комп'ютерного обліку; копії листів про повідомлення прокурора, слідчого або суду, якщо запобіжний захід застосовано під час судового провадження, про порушення підозрюваним, обвинуваченим покладених обов'язків; інші документи, що стосуються здійснення контрольних заходів і листування з цього питання[105].

5. Здійснювати контроль за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого.

Перевірка дотримання встановлених обмежень без використання ЕЗК відноситься до традиційних форм контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого та здійснюється шляхом:

– відвідування місця його проживання. Згідно до ч. 5 ст. 181 КПК України працівник поліції має право з'являтися в житло підозрюваного, обвинуваченого з дотриманням прав і свобод інших осіб, які мешкають разом з особою, що перебуває під домашнім арештом. Час перевірки залежить від режиму домашнього арешту, однак, за наявності інформації про порушення підозрюваним, обвинуваченим умов застосування запобіжного заходу може здійснюватися в нічний час.

Періодичність відвідування визначається начальником органу Національної поліції, що визначено абз. 3 пп. 7 п. 3.2. Інструкції з виконання домашнього арешту затвердженої наказом МВС України № 654. При цьому, якщо згідно з умовами застосованого запобіжного заходу підозрюваному, обвинуваченому заборонено залишати житло цілодобово, відвідування його місця проживання повинно здійснюватися не рідше одного разу на сім днів [105]. Разом з тим, максимальна кількість відвідувань не визначається жодним нормативним документом, який регулює порядок виконання домашнього арешту, що на нашу думку може мати негативний прояв у зловживанні даної форми контролю з боку працівників поліції.

Для вирішення цього питання пропонуємо доповнити Інструкцію з виконання домашнього арешту положенням про те, що кількість відвідувань місця проживання

підозрюваного, обвинуваченого не повинна перевищувати двох разів на добу, а загальний час одного відвідування складати не більше тридцяти хвилин.

За результатами кожного відвідування житла підозрюваного, обвинуваченого обов'язково складається рапорт, який після доповіді керівникові органу Національної поліції долучається до контрольно-наглядової справи;

– телефонних дзвінків. Дана форма контролю полягає в тому, що працівник поліції в будь-який час може здійснити дзвінок на стаціонарний телефон, який розташований в житлі підозрюваного, обвинуваченого, з метою перевірки знаходження останнього за місцем мешкання. Разом з тим, відсутність відповіді з боку підозрюваного, обвинуваченого є підставою для негайного відвідування місця його проживання.

Слід зазначити, що здійснення телефонних дзвінків має відбуватися виключно в односторонньому напрямку, а саме з телефону працівника, який здійснює нагляд, на стаціонарний телефон підозрюваного, обвинуваченого. В іншому випадку, покладення додаткового обов'язку на арештованого (не визначеного ч. 5 ст. 194 КПК України) самому телефонувати працівнику поліції буде порушувати його права;

–отримання пояснень.Контроль за виконанням підозрюваним, обвинуваченим встановлених обмежень також може здійснюватись шляхом отримання від сусідів і осіб, які проживають разом з ним, пояснень з приводу його поведінки. Слід зазначити, що дана форма контролю може бути реалізована виключно за згоди осіб, яких опитують. Тому, якщо сусід або член сім'ї підозрюваного, обвинуваченого відмовиться їх надавати, нічого не вдієш. Однак, якщо під час опитування надійде інформація про незадовільну поведінку та порушення встановлених обмежень з боку підозрюваного, обвинуваченого, працівник поліції повинен перевірити отриману інформацію, зокрема, вимагаючи від нього, на підставі ч. 5 ст. 181 КПК України, надати усні або письмові пояснення з цього приводу.

Нами вже зазначалось, що вищенаведені форми контролю за поведінкою підозрюваних, обвинувачених, без використання ЕЗК, є традиційними. Необхідно враховувати, що даний вид контролю може здійснюватися в поєднанні з

виконанням повсякденних службових завдань, а запропонований порядок при їх розподілі забезпечить рівномірне навантаження підрозділів органу Національної поліції. Також, їх використання значно дешевше в порівнянні з використанням ЕЗК, однак, на відміну від нього, потребує більшої кількості залучених контролюючих посадових осіб.

3.2.2. Контроль за поведінкою осіб щодо яких застосовано домашній арешт із використанням ЕЗК та проблемні питання його виконання

Завдяки розвитку інноваційних технологій значного поширення набула тенденція застосування передових розробок, пов'язаних із використанням комп'ютерних систем та програмного забезпечення в різноманітних сферах життя. Декларація про використання науково-технічного прогресу в інтересах миру та на благо людства визначає, що: «Всі держави вживають необхідні заходи, включаючи законодавчі, з метою забезпечення того, щоб використання досягнень науки і техніки сприяло найбільш повному здійсненню прав людини і основних свобод...» [38]. Прикладом такого втілення в Україні є запровадження законодавцем принципово нового способу контролю за поведінкою осіб, що перебувають під домашнім арештом – застосування електронних засобів контролю. Тобто контролю за особою за допомогою спеціальних пристроїв. Хоча для України подібна практика є новою, у світі її вже застосовують понад 30 років [91].

Світовий досвід використання електронного моніторингу свідчить, що ЕЗК застосовується більш ніж у 60 країнах світу. Поступово збільшується кількість осіб, які підлягають контролю з використанням електронних засобів. Наприклад, у 1987 р. у США до програми електронного моніторингу було включено лише 826 осіб. А вже через десять років їх число збільшилося до 95 тис. чол. [196]. За приблизними підрахунками, більше 200 тис. осіб у світі носять такі браслети на даний час [14].

Загалом у світі використовуються три основні типи пристроїв для моніторингу перебування особи.

Перший та найпростіший (як у технічному, так і в економічному плані) – це контроль за допомогою звичайної телефонної лінії. Сам по собі цей засіб контролю складається з двох пристроїв. Один, розміром з телефонний апарат, під'єднується до звичайної телефонної розетки. Інший – це легкий електронний браслет, що кріпиться на зап'ясті або, найчастіше на нозі в ділянці щиколотки. Між пристроями встановлено зв'язок, і, коли браслет віддаляється на відстань, більше від запрограмованої, подається сигнал тривоги.

Він надходить на центральний сервер, а звідти – особі, яка здійснює безпосередній моніторинг конкретного правопорушника. Це може бути оператор за пультом спостереження в обласному відділенні внутрішніх справ, як у Росії, або офіцер із пробації, який отримує сигнал безпосередньо на свій айфон, як у США. При застосуванні домашнього арешту межі так званої допустимої зони можуть становити, наприклад, 30-50 м.

Другий тип – це аналогічний прилад моніторингу з використанням мобільного зв'язку. Така система стане в пригоді в містах, проте може виявитися неефективною в сільській місцевості, де стільниковий сигнал слабший.

І третій тип – це стеження за допомогою глобальної системи позиціонування (GPS). Складається з того ж браслета, переносного навігатора та стаціонарного передавача, що міститься вдома. Застосування такого типу моніторингу є дорогим задоволенням, але це дає змогу встановити реальне місцезнаходження особи за допомогою системи супутникового стеження. Переважна більшість країн використовують супутникову систему NAVSTARGPS, тоді як Російська Федерація – ГЛОНАСС (Глобальну навігаційну супутникову систему), що залишилася з радянських часів.

У деяких країнах для більшої ефективності використовують змішані типи моніторингу. Як бачимо, принцип роботи пристроїв один і той самий: пов'язані між собою стаціонарний передавач та персональний браслет, які фіксують перебування особи в певному місці. Різниця лише в способі зв'язку цього пристрою із центральним сервером» [91].

Зараз електронний пристрій прикріплюють до щиколотки або зап'ястя у вигляді браслета. Обговорюються також різні способи встановлення такого пристрою в тілі підконтрольної особи за допомогою мікрохірургічного втручання, шляхом вживлення імплантату, що має на меті підвищити його збереження [15].

Застосування ЕЗК передбачене законодавцем у двох випадках. По-перше, слідчим на підставі ухвали слідчого судді, суду про застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі, якою на останнього покладено відповідний обов'язок. По-друге, працівниками органу Національної поліції на підставі ухвали слідчого судді, суду, якою щодо підозрюваного, обвинуваченого обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту [60]. Разом з тим, статистика застосованих електронних браслетів свідчить, що ЕЗК в переважній більшості випадків застосовуються для безумовного виконання зобов'язань саме під час домашнього арешту. Так, у 2015 році ЕЗК було застосовано по відношенню до 638 осіб, відносно яких обирався запобіжний захід (крім тримання під вартою), з них за домашнім арештом відносно до 611 осіб, що становить 96% із загальної кількості застосованих ЕЗК. У 2016 році ЕЗК застосовувались по відношенню до 626 осіб, з яких домашній арешт було обрано відносно 580 осіб (93%), а у 2017 році загальна кількість застосованих ЕЗК скоротилась та склала 287, з них за домашнім арештом по відношенню до 194 осіб (68%) [43; 44; 45].

Положення ч. 3 ст. 195 КПК України передбачає, що ЕЗК застосовуються в порядку, встановленому МВС України [60]. Для врегулювання цих питань розроблений «Порядок застосування електронних засобів контролю» затверджений МВС України від 08.06.2017 № 480 (далі – Порядок), який скасував чинність попередньо діючого «Положення про порядок застосування електронних засобів контролю» затвердженого МВС України від 09.08.2012 № 696 [106].

Слід звернути увагу, що оновлений Порядок більш детально регламентує організаційні питання застосування ЕЗК і забезпечення електронного моніторингу місцезнаходження осіб, а також містить, на відміну від попереднього нормативно-правового акту, детально розроблений порядок здійснення перевірки повідомлення

про сигнал тривоги ЕЗК та інші суттєві вдосконалення, на які ми звернемо увагу далі. Таким чином питання процедури застосування ЕЗК вирішено не тільки на законодавчому рівні, а також додатково на підзаконному, що беззаперечно є позитивом при виконанні працівниками поліції ухвал слідчого судді, суду в цій частині.

На сьогоднішній день нашій державі використовуються електронні пристрої, виконані в вигляді браслета, що закріплюється та носить на тілі підозрюваного, обвинуваченого з метою його дистанційної ідентифікації та відстеження місцезнаходження [106]. Згідно з положеннями ч. 1 ст. 195 України, такий пристрій має бути захищений від самотійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю та сигналізувати про спроби особи здійснити такі дії [60].

Як стверджують фахівці МВС, запропонований до експлуатації електронний браслет дуже легкий і зручний. Його можна надівати на зап'ясток або на щиколотку, перші 5 хвилин людина його відчуває, а потім звикає [17]. Зовні він дещо схожий на спортивний годинник: чорний ремінець шириною трохи більше 2 см і така ж чорна коробочка замість звичайного циферблата. На браслетах спеціальний замок. Перед закріпленням приладу підбирається оптимальний розмір для зручності носіння. Через увесь ремінь браслета проходить суцільна титанова пластина, і під час закріплення відбувається замикання кола та автоматична активація пристрою [91].

До складу ЕЗК для електронного моніторингу, крім електронного браслета, також можуть входити – мобільний контрольний пристрій, мобільний пульт моніторингу, стаціонарний контрольний пристрій та стаціонарний пульт моніторингу [106].

Принцип дії ЕЗК складається з того, що закріплений на тілі підозрюваного, обвинуваченого електронний браслет подає сигнал на стаціонарний контрольний пристрій, який знаходиться в його житлі, а він (пристрій), у свою чергу, цілодобово передає дані на сервер моніторингу, розміщений в будівлі органу Національної поліції. Через нього також здійснюється голосовий зв'язок підозрюваного або

обвинуваченого з черговим пульта моніторингу. Браслет передає сигнал про його місцезнаходження на відстань до 100 метрів. Якщо ж особі, відносно якої встановлено домашній арешт у певний період доби, буде дозволено ходити на роботу і вільно пересуватися в денний час, він повинен взяти з собою мобільний контрольний пристрій, який призначений для носіння разом з електронним браслетом у разі перебування підозрюваного, обвинуваченого поза місцями, обладнаними стаціонарним контрольним пристроєм, для відстеження його місцезнаходження за допомогою глобальної навігаційної супутникової системи GPS. Для недопущення несанкціонованого зняття, браслет повинен мати вмонтований в ремінь кабель. По кабелю подаються ідентифікаційні сигнали, спроба обрізати або видалити ремінець призведе до порушення зв'язку, спотворення або зникнення ідентифікаційного сигналу та генерації відповідного повідомлення[106].

На регіональному рівні в структурі Головних управлінь Національної поліції (далі – ГУНП) функціонують підрозділи, на які покладається обов'язок здійснення електронного моніторингу за місцезнаходженням підозрюваних, обвинувачених, які знаходяться під домашнім арештом із застосуванням ЕЗК [106]. Особливе місце у забезпеченні цих питань посідають підрозділи організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування (ОАЗОР). У нинішній формі вони існують відносно недавно, з'явившись на місці старих штабних підрозділів.

Свого часу М.Й. Вільгушинський та Ю.А. Ліхолєтова, ще до визначення МВС України уповноваженого підрозділу із забезпечення контролю за місцезнаходженням підозрюваних або обвинувачених в теперішньому вигляді, висловили сподівання, що: «Імовірно, до справи буде залучено Державну службу охорони, яка вже має в своєму розпорядженні мережу централізованих пультів спостереження, обладнаних технікою дротової і бездротової сигналізації» [17]. На нашу думку, запропонований науковцями варіант уповноваженого підрозділу заслуговує на підтримку. Враховуючи, що наряди Управління поліції охорони, які працюють в системі єдиної дислокації органів Національної поліції прямо підпорядковуються черговому цього ж підрозділу то виходячи з міркувань більш

ефективної взаємодії між працівниками поліції одного відомства, при здійсненні перевірки повідомлень про сигнал тривоги ЕЗК, запропонований уповноважений підрозділ поліції охорони є гарною альтернативою теперішнього ОАЗОР.

Відповідно до звіту про результати застосування органами поліції електронних засобів контролю за 12 місяців 2017 року (форма № 1-ЕЗК) загальний штат працівників територіальних підрозділів ОАЗОР складає 129 посад. З них займають кадрову посаду у відділі моніторингу електронного контролю – 72, черговій частині (ситуаційному відділі) – 25 та виконують обов'язки згідно з посадовими інструкціями – 25. Некомплект становить 7 посад, що становить 5,4% та є не критичним показником від загальної кількості посад [45].

Окремої уваги потребує питання навчання працівників органів Національної поліції по використанню нових технологій. З цього приводу слушно зазначає О.Н. Агакерімов: «Оскільки поводження з ЕЗК потребує спеціальних знань, а їх відсутність або не якість, чи неповнота можуть призводити до того, що особи, які контролюють піднаглядних, будуть неналежно виконувати свої функції, або за наявності таких знань, будуть допускати службову халатність, що буде підґрунтям для того, що в майбутньому можуть виникати ситуації, коли піднаглядним буде вдаватися втікати з під нагляду, уникаючи тим самим правосуддя, виникає потреба в тому, щоб персонал контролюючого органу мав кваліфікаційні знання, ризик допущення з їх боку халатності був зведений до нуля, що унеможливилюватиме уникнення правосуддя через втечі винних осіб» [2, с. 161].

Подібні питання негативної сторони ведення електронного моніторингу в Україні не раз підіймались в науковій літературі. Зокрема, науковці звертали увагу на неналежну обізнаність персоналу в тому, як правильно користуватися відповідною електротехнікою та відсутністю відповідних навчань по використанню передових технологій [2, с. 162; 72].

З урахуванням вищевикладених суджень, вкрай необхідною видається ініціатива МВС України, щодо усунення вказаного прорахунку в службовій діяльності. Так, згідно з п. 1.7. Порядку, при отриманні ЕЗК з поліцейським проводиться інструктаж, про що зазначається в журналі з використання

електронних засобів контролю в органах поліції [106]. Слід звернути увагу на попередній нормативно-правовий акт із організації застосування ЕЗК, який не передбачав подібних положень щодо навчання особового складу, що суттєво вплинуло на кількість зіпсованих електронних засобів контролю.

З метою забезпечення електронного моніторингу приміщення Головних управлінь Національної поліції обладнані стаціонарними пультами моніторингу, а саме – персональними комп'ютерами з відповідним програмним забезпеченням, призначеними для обробки інформації про виконання підозрюваним, обвинуваченим умов домашнього арешту. При забезпеченні електронного моніторингу основним завданням працівника поліції є здійснення цілодобового спостереження за відображенням стаціонарним пультом моніторингу інформації про дотримання особою встановлених обмежень названого запобіжного заходу [106].

Проведений нами аналіз технічного забезпечення ГУНП виявив негативну динаміку щодо зменшення кількості функціонуючих стаціонарних пультів моніторингу місцезнаходження підозрюваних, обвинувачених. Так, відповідно звіту форми № 1-ЕЗК, загальна кількість введених в експлуатацію стаціонарних пультів у 2015 році складала 72 шт. За аналогічний період 2016 року їх кількість зменшилась до 46 шт. А впродовж 2017 року така тенденція продовжилась та на кінець звітнього періоду становила 29 шт. [43; 44; 45].

Викликає занепокоєння питання забезпечення ГУНП електронними браслетами. Так, станом на грудень (включно) 2017 року на балансі територіальних органів Національної поліції перебувало 510 комплектів ЕЗК, 435 з яких знаходились у технічно-несправному стані, 8 втрачено підозрюваними, обвинуваченим, до яких вони застосовувалися, 7 вилучено слідчими як речові докази [45]. Таким чином лише 60 комплектів ЕЗК були придатними до використання та застосовувалися за цільовим призначенням у вказаному періоді.

Не викликає сумніву, що вказані обставини спровокували неналежну організацію роботи органів Національної поліції в частині виконання процесуальних рішень про застосування ЕЗК. Так, у 2015 році до територіальних

ГУНП надійшло до виконання 1036 ухвал про застосування ЕЗК, з яких фактично виконано 638. Така тенденція спостерігалась також і в 2016, 2017 роках із 1028 та 1386 надісланих ухвал виконано лише 626 та 287, відповідно [43; 44; 45].

Тому можемо констатувати, що органи Національної поліції не мають фізичної можливості виконати деякі ухвали слідчих суддів, судів в частині носіння ЕЗК.

Цікавим для запозичення є досвід Франції, де нагляд за розміщенням із використанням електронного контролю здійснюється співробітниками тюремної служби, які мають право при цьому використовувати персональні дані такої особи. Нагляд за електронним пристроєм може бути покладено на приватних юридичних осіб [35, с. 4].

Слід звернути увагу, що в науковому середовищі склалися різні погляди науковців щодо наслідків не виконання зазначених процесуальних рішень. Адвокат О. Щербина пропонує радикальні заходи для виправлення наявної ситуації, аж до притягнення працівників Національної поліції до кримінальної відповідальності: «Реаліями сьогодення стало те, що дійсно не виконується рішення суду, а отже порушується норми Конституції України. Ст. 124 Конституції України встановлює, що всі судові рішення, є обов'язковими до виконання на всій території України. У свою чергу КК України (ст. 382) встановлено відповідальність за невиконання рішення суду службовою особою, де визначено покарання за вчинення такого злочину до 8 років позбавлення волі» [154]. На нашу думку, погодитись з такою позицією не має достатніх підстав.

Натомість, В.І. Фаринник зазначає, що: «Застосування електронного засобу контролю в разі обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту є правом, але не обов'язковою вимогою, що слід розуміти зі змісту ч. 5 ст. 181 та ч. 4 ст. 195 КПК України. Зокрема, є абсолютно неприпустимим застосування електронних засобів контролю, що суттєво порушують нормальний спосіб життя особи, спричиняють значні незручності у плані їх носіння або можуть становити небезпеку для життя та здоров'я особи, яка їх використовує (наприклад, носіння ЕЗК може бути протипоказане хворим на серцево-судинні хвороби) [169, с. 26]. Враховуючи наявні положення кримінального процесуального закону, ми також

поділяємо точку зору вченого щодо наявності в працівників поліції права, а не обов'язку, в питанні використання ЕЗК під час домашнього арешту.

Водночас, недостатній рівень забезпечення електронними браслетами, разом із безініціативністю працівників поліції, призвели до того, що ними жодного разу не використовувалось право застосування ЕЗК за власною ініціативою. Особливо враховуючи, що така можливість законодавцем передбачена. Так, згідно п. 2 ч. 2 ст. 195 КПК України, працівники поліції мають право використовувати ЕЗК за наявності ухвали про обрання домашнього арешту, на відміну від всіх інших запобіжних заходів (крім тримання під вартою), яким, для їх використання, згідно п. 1 ч. 2 ст. 195 КПК України, потрібно обов'язкове покладення судом обов'язку про його носіння [60].

О. Щербина справедливо зазначає: «На практиці склалася «типова» для України ситуація, коли законодавець запровадив нібито непоганий інститут домашнього арешту із носінням електронного засобу контролю, який мав би стати альтернативою застосуванню виняткового запобіжного засобу у вигляді тримання під вартою. Але разом з цим «забув» забезпечити достатньою кількістю електронних браслетів органи Національної поліції» [154]. Зважаючи на приведені статистичні дані, а також необхідність створення резерву ЕЗК, розрахункова потреба підрозділів Національної поліції в цих засобах на сьогоднішній день, на наш погляд, складає мінімум 2000 одиниць.

Наприкінці 2012 року, на передодні перших тендерних процедур із закупівлі ЕЗК, В.І. Фаринник, який на той час очолював Головне слідче управління МВС України, наголошував, що є потреба у 50 тисячах електронних браслетів на рік [78]. Однак аналіз тендерних закупівель цих засобів у минулих роках засвідчує вкрай негативне положення справ у цьому напрямі.

Перший тендер із закупівлі ЕЗК було проведено в грудні 2012 року, за результатами якого МВС України підписало із ТОВ «БенішДжі Пі еС Україна» договір про поставку обладнання для системи електронного контролю в кількості 1969 одиниць, зокрема 856 електронних браслетів, стільки ж мобільних контрольних пристроїв та іншого устаткування на 19,18 мільйонів гривень [30].

Другий тендер за переговорною процедурою для уніфікації між Національною поліцією України та тим же ТОВ «БенішДжі Пі еС Україна» проведено в грудні 2015 року, за результатами якого підписано договір на поставку 100 мобільних контрольних пристроїв і стільки ж електронних браслетів на 5,38 мільйонів гривень [86].

Значно покращити становище в питанні забезпеченості ЕЗК міг третій тендер із закупівлі відповідного обладнання, оголошений Національною поліцією України в вересні 2017 року. Мова йде про 500 комплектів ЕЗК, 54 комплекти активації/деактивації ЕЗК та один комплект серверного обладнання із встановленим програмним забезпеченням. Очікувана вартість вищевказаної техніки була визначена на рівні 38 мільйонів гривень, однак торги так і не відбулись [120].

Безперечно, скасований тендер розцінюється як негативне явище і так в скрутному становищі в питанні забезпеченості територіальних ГУНП необхідними комплектами ЕЗК, однак його зміст, на наш погляд, має позитивні зрушення в сторону покращення цієї ситуації. Так, згідно умов тендерної документації, обладнання повинно було бути розраховане на експлуатацію в цілодобовому режимі без виникнення будь-яких технічних обмежень. Самі засоби контролю – електронні браслети, могли бути як однокомпонентними так і двокомпонентними. Крім того на всі складові обладнання повинна була розповсюджуватись гарантія виробника на строк не менше 12 місяців. Остання вимога замовника представляється вкрай необхідною, особливо враховуючи низький термін роботи наявних комплектів ЕЗК.

Нещодавні експлуатаційні випробовування систем ЕЗК проведені Національною поліцією на підставі наказу МВС України від 15.02.2017 № 127 також вселяють надію в найскоріше забезпечення територіальних ГУНП якісним обладнанням у повному обсязі. До випробовування були залучені системи двох систем ЕЗК іноземного виробництва, а саме SuperCom (Ізраїль) та GeosatisTechnology (Швейцарія).

Обладнання SuperCom представляє собою двокомпонентний пристрій, в якому електронний браслет закріплюється на нозі або руці підконтрольної особи, а в

якості мобільного пристрою пропонується використовувати мобільний телефон з додатковим програмним забезпеченням. Обладнання може працювати як у варіанті електронний браслет з мобільним контрольним пристроєм, так і в складі електронного браслету з домашньою станцією.

Обладнання GeosatisTechnology представляє собою однокомпонентний пристрій, який закріплюється на нозі підконтрольної особи та може забезпечувати моніторинг, як самостійно, так і з додатковою домашньою станцією.

За результатами випробовувань фахівці прийшли висновку, що обладнання GeosatisTechnology може бути рекомендоване до впровадження в підрозділах Національної поліції. Натомість обладнання SuperCom отримало ряд суттєвих зауважень та в представленому вигляді не може бути рекомендоване до впровадження в підрозділах Національної поліції [154].

Твердження, що застосування до підозрюваного, обвинуваченого ЕЗК значно полегшує здійснення контролю за цією особою та забезпечує ефективне реагування на порушення встановлених обов'язків, в разі їх виявлення [10, с. 121], цілком підтверджується результатами проведеного анкетування. На переваги ЕЗК в цілях домашнього арешту вказали 91 % опитаних нами респондентів [Додаток А].

Такий високий показник довіри до електронних пристроїв з боку працівників правоохоронних органів підтверджується тим, що за допомогою їх використання під час домашнього арешту можна ефективно контролювати такі обмеження:

- 1) покладення заборони цілодобово чи у певний період доби залишати місце виконання домашнього арешту;
- 2) не відлучатися із населеного пункту, в якому підозрюваний, обвинувачений перебуває під домашнім арештом;
- 3) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею, судом.

Так, у 2017 році за допомогою ЕЗК було виявлено 382 порушення встановлених обмежень допущених підозрюваними, обвинуваченими, у тому числі 266 випадків залишення визначеного в ухвалі місця проживання або населеного пункту; 1 випадок відвідування забороненого місця, визначеного в ухвалі; 5 випадків ухилення від контролю шляхом відмови від носіння електронного

браслету або умисним його зняттям; 3 випадки ухилення від контролю шляхом умисного пошкодження ЕЗК та 107 випадків ухилення від контролю шляхом іншого втручання в роботу електронних пристроїв [45].

Водночас, Р. Rossi, Н. Freeman, М. Lipsey справедливо зазначають, що систему електронного моніторингу не можна розглядати без обліку її економічної ефективності, що передбачає аналіз витрат на здійснення моніторингу та його переваг, дослідження його рентабельності [195, с. 36]. Економічна ефективність електронного спостереження – важливе питання для всіх країн незалежно від їх фінансової могутності.

Тому в іноземних державах структури, що реалізують програму такого контролю, регулярно проводять дослідження ефективності своєї роботи з метою її оптимізації. Це дозволяє визначити напрями витрат та спрогнозувати майбутній результат. Наприклад в США, вартість електронного моніторингу на початку цього століття становила від 6 до 31 долара в день на одного правопорушника. На Алясці витрати на одну підконтрольну особу досягають 97,62 долара [192, с. 54–57].

Ми не знайшли подібних матеріалів, що стосуються оцінки ефективності ЕЗК в Україні. Однак, простий математичний розрахунок, дає можливість встановити вартість комплексу ЕЗК (мобільний контрольний пристрій та електронний браслет). Востаннє, 2015 року, коли Національною поліцією здійснювалась закупка електронних пристроїв, вартість одного комплексу становила 53 807 гривень. У 2013 році МВС купило їх у цього ж постачальника по 20 664 гривень. Відтоді курс долара значно зріс, що може пояснювати двократну різницю в цінах [86].

Звісно, що для розрахунку економічної ефективності ЕЗК в Україні однієї вартості електронного устаткування замало. Для повноцінного розрахунку потрібно враховувати ряд інших важливих факторів, наприклад витрати на навчання, перепідготовку і підвищення кваліфікації поліцейських, використання ними засобів зв'язку, гарантійне обслуговування і ремонт електронних пристроїв тощо. Однак, провести такий розрахунок в рамках нашого дослідження не є можливим, в зв'язку з відсутністю вищезазначених даних. Разом з тим, звертаємо увагу на його необхідність. На нашу думку, проведення комплексного дослідження з визначення

оптимальних фінансових витрат та аналізу переваг використання ЕЗК в Україні допоможе державним діячам і керівникам відповідних державних установ оцінити економічну доцільність електронного моніторингу. Відшукати можливі варіанти зниження витрат на закупівлю електронного устаткування та його обслуговування.

З метою встановлення обставин, що знижують витрати пов'язані з електронним контролем, доречно проаналізувати досвід інших країн, законодавство яких передбачає його використання.

Науковець S. Mainprize вважає програму електронного моніторингу в США економічно ефективною, так як підконтрольна особа сама вносить значний внесок в оплату витрат, пов'язаних з моніторингом [190]. M. Nellis зазначає, що грошові кошти стягуються з підконтрольної особи в 75% випадків використання моніторингу [193]. Наприклад, в штаті Флорида стягується по 9 доларів в день з однієї особи, включеної до програми електронного контролю. Якщо в особи відсутні кошти, оплата може здійснюватись роботодавцем, благодійним фондом або правозахисною організацією. Така ж практика спостерігається і в Австрії. Відповідно до Закону про домашній арешт, передбачено стягування орендної плати в розмірі 22 євро на добу за користування електронними засобами контролю [33, с. 159].

В ході опитування 64% респондентів вказали, що підозрюваний, обвинувачений повинен сам оплачувати витрати, пов'язані з використанням ЕЗК[Додаток Б]. Слід звернути увагу, що діюче кримінальне процесуальне законодавство України встановлює чіткий перелік процесуальних витрат [60]. Однак, витрати держави на утримання та матеріально-технічне оснащення органів, які здійснюють досудове розслідування, на даний час до їх числа не належить.

Звісно, якщо електронний контроль оплачується тільки за рахунок державного бюджету, то він покладається на нього важким тягарем. Включення витрат, пов'язаних з використанням ЕЗК до переліку процесуальних витрат надало б можливість підконтрольній особі самотійно повністю або частково сплачувати електронний контроль. Однак, на нашу думку, таке рішення, в умовах нашого суспільства, є передчасним, хоча і має перспективу запровадження.

Інший вдалий приклад розумного використання бюджетних коштів належить Республіці Білорусь. Значно зменшити витрати на закупівлю електронного устаткування в цій державі допомогла відмова від придбання їх аналогів іноземного виробництва. Так, вартість виготовлення ЕЗК на підприємствах Республіки Білорусь, на думку експертів, оцінюється в 100-200 доларів, а це значно нижче ніж закордонні аналоги [116, с. 198]. Враховуючи дані розрахунку вартості закупівлі одного комплекту ЕЗК в Україні, виготовлення їх на підприємствах нашої держави вважається ефективним способом вирішення зазначеної проблеми.

До речі, не зайвим буде відмітити й те, що електронне устаткування також можна і орендувати. «Більшість країн, де застосовуються системи електронного контролю, не закуповують обладнання, а тільки орендують його у компаній-виробників. Відповідно, старі пристрої замінюють на нові у фірми-виробника, заплативши лише за оренду, що економічно вигідно при впровадженні даних приладів» [74, с. 245].

Разом з тим, здійснений нами аналіз застосування ЕЗК засвідчує, що деякі країни не лише орендують відповідне обладнання, а навіть передають функції нагляду приватним компаніям. «Так, Англія та Уельс розподілені на чотири зони електронного моніторингу. У кожному регіоні здійснює електронно-наглядову діяльність відповідна приватна компанія» [182, с. 188]. На наш погляд, така передача наглядових функцій має позитивний результат. По-перше, не потрібно витрачати кошти на придбання (оренду) ЕЗК. По-друге, не має потреби витрачати кошти на навчання, перепідготовку і підвищення кваліфікації поліцейських. По-третє, ремонт та обслуговування ЕЗК здійснюватиметься вчасно, адже для повноцінного виконання функцій нагляду потрібно щоб електронне обладнання перебувало в справному стані. В іншому випадку приватна компанія неспроможна забезпечити електронний контроль, що матиме наслідок у вигляді припинення договору та залишить її власника без прибутку.

Водночас, вчасне обслуговування та утримання ЕЗК у справному стані зводить до мінімуму хибні повідомлення про сигнал тривоги, що супроводжуються залученням поліції та фахівців, які усувають технічні збої обладнання. Від 3 до

30 % таких тривог виникають в результаті збоїв програми, а не дій підконтрольної особи, що вимагає понаднормової оплати праці фахівців [144, с. 499]. Так, у 2017 році до органів Національної поліції надійшло 2214 сигналів про несправність систем електронного контролю.

Цікавий приклад економічно ефективної програми електронного моніторингу наведений в зарубіжній науковій літературі. Деякі автори вважають, що в цілях зниження вартості електронних пристроїв можна застосовувати їх імітатори. Імітатор пристрою може використовуватися щодо соціалізованих осіб, які вперше вчинили злочин невеликої тяжкості з необережності. Носіння такого пристрою змінює менталітет правопорушника. Але імітатори не можуть складати більше 15 % від загальної кількості пристроїв електронного стеження[144, с. 500]. Проте, інформацію про те хто з підконтрольних осіб носить справжній пристрій чи його макет повинні знати лише співробітники, які мають допуск до застосування електронного моніторингу.

Висновки до розділу 3

Дослідивши механізм реалізації процесуального рішення про застосування домашнього арешту можна зробити висновок, що його основними елементами є встановлення обмежень відносно підозрюваного, обвинуваченого та контроль за їх виконанням.

1. До обмежень, встановлених відносно особи під час домашнього арешту належать: 1) заборона залишати житло цілодобово або у певний період доби; 2) зобов'язання: 2.1) прибути за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади; 2.2) виконувати один або декілька обов'язків, передбачених п.п. 1-9 ч. 5 ст. 194 КПК України[176, с. 134]. Таким чином, відносно особи, щодо якої застосовано домашній арешт, встановлюється основна заборона та декілька зобов'язань, що включають в себе виконання покладених обов'язків.

2. Зобов'язання уніфіковані законодавцем для всіх запобіжних заходів, крім тримання під вартою, їх перелік є вичерпним, що забезпечує відповідність українського судочинства до норм міжнародних стандартів. Покладення інших

зобов'язань (не визначених КПК України) заборонено, на відміну від КПК Азербайджану, Білорусії, Казахстану та Таджикистану, в яких допускається така ініціатива.

3. Дозвіл посадової особи, у разі необхідності відлучитися із населеного пункту, в якому зареєстрована, проживає чи перебуває особа, відносно якої покладено відповідний обов'язок, надається в залежності від стадії кримінального провадження:

- слідчим або прокурором – на стадії досудового розслідування;
- прокурором або судом – на стадії судового розгляду.

4. З метою налагодження механізму вибору слідчим суддею, судом режиму ізоляції підозрюваного, обвинуваченого в межах житла виникає необхідність законодавчого закріплення трьох рівнів суворості відбування домашнього арешту, а саме:

- м'якого – не залишати межі житла в певний час доби;
- середнього – постійно перебувати в межах житла за винятком заздалегідь обумовленого періоду відвідування навчання, роботи або медичної установи;
- суворого – цілодобово перебувати у житлі.

5. Кримінальна відповідальність за невиконання обмежень запобіжного заходу, має застосовуватись лише у виключних випадках. У разі невиконання умов домашнього арешту, відносно підозрюваного, обвинуваченого повинен обиратися більш жорсткий запобіжний захід – тримання під вартою. Разом з тим, матеріальна відповідальність навпаки може стимулювати особу до порушень встановлених обмежень, адже за таких умов вона зможе попросту від них відкупитись, в зв'язку з чим повинна бути виключена.

6. Під виконанням домашнього арешту слід розуміти порядок дій, направлений на здійснення: 1) обліку осіб, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту; 2) контролю за їх поведінкою, яка полягає в дотриманні покладених обмежень запобіжного заходу. Без його виконання втрачається сенс обрання домашнього арешту як запобіжного заходу.

7. Необхідно виділити дві основні форми здійснення контролю за поведінкою підозрюваних, обвинувачених під час домашнього арешту¹⁾ традиційна – без використання ЕЗК; 2) із використанням ЕЗК. Вони можуть реалізовуватись як самостійно так і в поєднанні один з одним.

8. Традиційна форма контролю здійснюється шляхом: 1) відвідування місця проживання підозрюваного, обвинуваченого; 2) телефонних дзвінків; 3) отримання пояснень. Дана форма контролю використання значно дешевше в порівнянні з використанням ЕЗК, однак, на відміну від нього, потребує більшої кількості залучених контролюючих посадових осіб.

9. Начальникам органів Національної поліції запропоновано наступний порядок із визначення посадових осіб (підрозділу) відповідальних за виконання домашнього арешту без використання ЕЗК:

1) поставлення на облік та забезпечення контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого у скоєнні тяжкого або особливо тяжкого злочину доручати оперуповноваженим карного розшуку;

2) поставлення на облік та забезпечення контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого у скоєнні злочину пов'язаного з незаконним обігом наркотичних речовин доручати оперуповноваженому, на якого покладено обов'язки по боротьбі з незаконним обігом наркотичних речовин (у разі відсутності, згідно штатного розподілу, самостійно визначати інший підрозділ);

3) поставлення на облік та забезпечення контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого у скоєнні злочину невеликої або середньої тяжкості доручати дільничним офіцерам поліції;

4) поставлення на облік та забезпечення контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого у скоєнні злочину економічної спрямованості доручати оперуповноваженому захисту економіки (у разі відсутності, згідно штатного розподілу, самостійно визначати інший підрозділ);

5) поставлення на облік та забезпечення контролю за поведінкою неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, доручати працівникам ювенальної превенції.

10. Контроль за поведінкою осіб із використанням ЕЗК здійснюється, як правило при обранні судом домашнього арешту для його безумовного виконання. Найчастіше практика визначає зміст закону, але з використанням ЕЗК в Україні складається думка, що законодавець дає можливість реалізації домашньому арешту повною мірою, однак практика не хоче їх реалізовувати. Таким чином контроль за поведінкою осіб із використанням ЕЗК перебуває лише на шляху становлення.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й систематизацію уявлень про домашній арешт як запобіжний захід у кримінальному процесі, сформульовано наукові положення та рекомендації, що відповідають вимогам наукової новизни та мають значення для науки й практики, зокрема:

1. Розвиток запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту є складним і не системним. Перші ознаки запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту містяться в проекті зводу законів Гетьманщини XVIII ст. «Права, за якими судиться малоросійський народ», де у п. 1 арт. 1 глави XXIV «Про злодіїв і покарання їх, також про інші злочинні діяння» зазначено: «Якщо б чийогось слугу або людину, або підданого у будинку пана його, або де-небудь в іншому місці було спіймано з речовими доказами, а за таку крадіжку злодій не підлягає смертній карі, такого злодія потрібно відвести до його пана, а коли того не буде – до прикажчика, і пан або прикажчик повинен віддати злодія не пізніше ніж через два тижні до суду, а до суду має утримувати злодія під своїм арештом».

Проведено історико-правовий аналіз норм кримінального процесуального законодавства, що засвідчує різні періоди становлення та розвитку домашнього арешту на території України, починаючи з 1832 р. Його еволюція є непослідовною, що пояснюється розвитком суспільних відносин та безсистемним реформуванням національного законодавства, у зв'язку з впливом законодавства інших країн на різних етапах становлення української державності. Тривалий час, починаючи з 1960 р., домашній арешт був виключений із системи запобіжних заходів, що штучно позбавило його будь-якого розвитку. Проте прийнятий КПК України 2012 р. повернув його до переліку запобіжних заходів, у яких ефективно застосовується інститут домашнього арешту.

2. Визначено, що поняття та сутність домашнього арешту як запобіжного заходу, що застосовується для досягнення завдань кримінального провадження за рішенням слідчого судді, суду до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі,

полягає в забороні залишення житла цілодобово або в певний період доби з можливим покладенням на неї низки додаткових, індивідуально визначених зобов'язань.

Доведено, що домашній арешт застосовується в тих випадках, коли застава є занадто м'яким запобіжним заходом, а тримання під вартою – занадто суворим.

3. Визначено умови обрання домашнього арешту, що полягають у сукупності процесуальних вимог та обставин, які надають можливість законно обрати цей запобіжний захід. Вони поділяються на загальні та спеціальні. Перші дозволяють законно обрати будь-який запобіжний захід та стосуються всіх його видів. Другі – стосуються лише домашнього арешту та дозволяють прийняти рішення про його обрання.

4. Встановлено, що мета застосування домашнього арешту – це поліструктурне явище, яке складається із загальної та спеціальної частин. Загальна мета домашнього арешту виражається в забезпеченні належної поведінки підозрюваного обвинуваченого шляхом встановлення обмежень. Спеціальна мета домашнього арешту полягає в ізоляції підозрюваного, обвинуваченого в житлі та у зведенні до мінімуму його контактів із зовнішнім середовищем. Крім цього, уточнено підстави застосування домашнього арешту, якими є сукупність відомостей, що містяться у відповідному процесуальному рішенні (клопотанні, ухвалі) та вказують на: 1) наявність ризиків, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити дії, визначені в ч. 1 ст. 177 КПК України; 2) доведеність, що жоден більш м'який запобіжний захід не може запобігти наявним ризикам (ризикам). Доведено, що вони є єдиними для всіх запобіжних заходів. Зроблено аргументований висновок щодо необхідності їх застосування, що підтверджено матеріалами кримінального провадження, зокрема показаннями інших учасників провадження, документами, речовими доказами.

5. Виокремлено етапи процедури застосування домашнього арешту, що має однаковий порядок процесуальних дій як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду. За допомогою їх аналізу встановлено певні особливості, що притаманні кожній стадії кримінального провадження. Вони стосуються суб'єкта,

відносно якого він застосовується – підозрюваного або обвинуваченого, суб'єкта, якого наділено правом ініціювати питання про застосування запобіжного заходу – слідчого, прокурора або сторін кримінального процесу, суб'єкта, якого наділено правом розглядати клопотання про застосування домашнього арешту – слідчим суддею або суддею одноособово чи колегією суддів, порядку оскарження прийнятого рішення, яке на стадії досудового розслідування можливе одразу після її оголошення, на відміну від рішення, постановленого на стадії судового розгляду, в якому оскарження можливе тільки після розгляду кримінального провадження.

6. Розглянуто механізм виконання домашнього арешту, що може реалізовуватись як із використанням електронних засобів контролю, так і без цього. Встановлено, що здійснення контролю без використання електронних засобів контролю здійснюють працівники територіального органу Національної поліції за місцем фактичного виконання цього запобіжного заходу шляхом відвідування місця проживання підозрюваного, обвинуваченого, телефонних дзвінків та отримання пояснень. Така форма контролю коштує значно дешевше порівняно з використанням електронних засобів контролю, однак, на відміну від нього, потребує більшої кількості залучених посадових осіб, які уповноважені здійснювати контроль.

Контроль за поведінкою осіб із використанням електронних засобів контролю здійснюють підрозділи організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування територіальних управлінь Національної поліції, що проводять електронний моніторинг у цілодобовому режимі. Водночас його застосування в Україні перебуває лише на шляху становлення.

7. Для удосконалення законодавчого регулювання інституту домашнього арешту аргументовано необхідність унесення відповідних змін та доповнень до норм кримінального процесуального законодавства, а саме:

– частину четверту ст. 176 КПК України викласти в такій редакції: «4. Запобіжні заходи застосовуються під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або за клопотання прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням сторін кримінального провадження»;

– ст. 178 КПК України доповнити частиною другою, яку викласти в такій редакції: «2. Запобіжні заходи у вигляді особистого зобов’язання, особистої поруки, застави, домашнього арешту не можуть бути обрані до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання десять або більше років позбавлення волі»;

– частину першу ст. 181 КПК України викласти в такій редакції: «1. Домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або в певний період доби. Режим ізоляції в межах житла визначається з урахуванням ризиків, визначених у ст. 177, та обставин, зазначених у ст. 178 цього Кодексу, на підставі яких слідчий суддя, суд може встановити відносно підозрюваного, обвинуваченого один з трьох рівнів суворості відбування домашнього арешту:

1) м’який – не залишати межі житла в певний час доби;

2) середній – постійно перебувати в межах житла, за винятком заздалегідь обумовленого періоду відвідування навчання, роботи або медичної установи;

3) суворий – цілодобово перебувати в житлі»;

– частину третю ст. 196 КПК України викласти в такій редакції:

«3. В ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту зазначається рівень суворості його відбування, а також точна адреса житла, яке підозрюваному, обвинуваченому забороняється залишати»;

– частину п’яту ст. 181 КПК України викласти в такій редакції: «5. Працівники органу Національної поліції з метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право з’являтися в житло цієї особи, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов’язаних із виконанням покладених на неї обмежень, використовувати електронні засоби контролю»;

– пункт перший частини третьої ст. 184 КПК України викласти в такій редакції: «1) копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання, а також документи або їх копії, що підтверджують можливість застосування запобіжного заходу»;

– частину другу ст. 193 КПК України доповнити пунктом вісім та викласти в такій редакції: «8) заявляти клопотання про застосування технічних засобів фіксування під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу»;

– частину сьому ст. 194 КПК України викласти в такій редакції: «7. Обов'язки, передбачені частиною п'ятою цієї статті, можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого на строк не більше двох місяців. За необхідності цей строк може бути продовжено за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або самим прокурором у порядку, передбаченому ст. 199 цього Кодексу. Після закінчення строку, у тому числі продовженого, на який на підозрюваного, обвинуваченого були покладені відповідні обов'язки, ухвала про застосування запобіжного заходу в цій частині припиняє свою дію і обов'язки скасовуються»;

– частину п'яту ст. 196 КПК України викласти в такій редакції: «5. Під час оголошення ухвали про застосування запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, підозрюваному, обвинуваченому письмово під підпис повідомляють встановлені відносно нього обмеження та роз'яснюють, що в разі їх невиконання до нього може бути застосовано більш жорсткий запобіжний захід. Копія ухвали про застосування запобіжного заходу вручається підозрюваному, обвинуваченому негайно після її оголошення, а також надсилається щодо осіб, які є державними виконавцями, Міністерству юстиції України, а щодо осіб, які є приватними виконавцями, – Міністерству юстиції України та Раді приватних виконавців України»;

– частину п'яту ст. 199 КПК України викласти в такій редакції: «5. Слідчий суддя зобов'язаний відмовити у продовженні строку тримання під вартою, якщо прокурор, слідчий не доведе, що обставини, зазначені в частині третій цієї статті, виправдовують подальше тримання підозрюваного, обвинуваченого під вартою, або змінити запобіжний захід, заявлений у клопотанні, на більш м'який чи пом'якшити діючий, якщо прокурор, слідчий не нададуть суду документи, що підтверджують вказані вище обставини».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдырахманов К. С. Домашний арест в уголовном судопроизводстве Кыргызской Республики и России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. СПб., 2011. 202 с.
2. Агакерімов О. Н. Домашній арешт в системі запобіжних заходів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 246 с.
3. Агакерімов О. Н. Дефініція поняття «домашній арешт» як запобіжного заходу: вітчизняний та зарубіжний погляди. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 349–351.
4. Агакерімов О. Н. Домашній арешт в системі запобіжних заходів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 20 с.
5. Аленін Ю. П. Прийняття процесуальних рішень за новим кримінальним процесуальним законодавством України : навч.-метод. посіб. / [Ю. П. Аленін, В. Г. Пожар, І. В. Гловюк та ін.]. Одеса : Фенікс, 2012. 138 с.
6. Аналіз судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей та м. Києва. URL: http://www.sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.
7. Багаутдинов Ф. Н. Новая мера пресечения в УПК РФ – домашний арест. *Законность*. 2002. № 10. С. 15–17.
8. Балтабаев К. Т. Домашний арест в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Екатеринбург, 2001. 28 с.
9. Безрукава А. Ф. Правове регулювання домашнього арешту в країнах СНД. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Вип. 21. Ч. 1. Т. 3. С. 115–119. (Серія «Право»).
10. Безрукава А. Ф. Домашній арешт в системі запобіжних заходів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2013. 225 с.

11. Безрукава А. Ф. Особливості обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. *Бюлетень Міністерства Юстиції України*. 2013. № 3. С. 124–129.
12. Безрукава А. Ф. Підстави обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. *Право і суспільство*. 2012. № 4. С. 194–198.
13. Безрукава А. Ф. Умови обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. *Право України*. 2013. № 6. С. 316–322.
14. Бодня Т. Ордер на расправу. URL: <http://mair.in.ua/inquest/show/id/12495>.
15. Британским преступникам будут вживлять микрочипы. URL: <http://pravo.ua/news.php?id=0012865>.
16. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (в частині скасування депутатської недоторканності) (реєстр. № 6773) вимогам статей 157 і 158 Конституції України : висновок Конституційного Суду України від 6 черв. 2018 р. № 1-в/2018. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-18>.
17. Вільгушинський М. Й., Ліхолєтова Ю. А. До питання застосування домашнього арешту як запобіжного заходу відповідно до Кримінального процесуального кодексу України. *Адвокат*. 2012. № 11 (146). С. 9–13.
18. Глобенко І.Г. Проблемні питання застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. Актуальні проблеми застосування нового кримінального-процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовтня 2012 р.). МВС України; Харк. нац. ун-т. внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Х. : ХНУВС, 2012. С. 136–138
19. Гончаров І.Д. Кримінально-процесуальне право. Досудове слідство: навчальний посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 248 с.
20. Гончаренко В.Г. Деякі зауваження у зв'язку з прийняттям нового Кримінально-процесуального кодексу України // Вісник академії правових наук України. 2003. № 2-3. С. 698–710

21. Грошевий Ю. М. Проблеми реформування кримінального судочинства. *Право України*. 2009. № 2. С. 4–10.
22. Грошевий Ю. М., Тацій В. Я., Туманянц А. Р. Кримінальний процес : підручник. Харків : Право, 2014. 824 с.
23. Грошевий Ю. М., Шило О. Г. Підстави обрання запобіжних заходів за новим КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1 (5). С. 220–226.
24. Грошевой Ю.М. Оновлення кримінально-процесуального законодавства – складова частина реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України. Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і правозастосовній діяльності: тези доповідей та повідомлень науково-практичної конференції (Київ, 3 квітня 2009 року). Видання присвячене пам'яті професора А.Я. Дубинського. К.: Атіка. С. 105–113
25. Даневский В. П. Наше предварительное следствие: его недостатки и реформа. Киев : Семенко Сергей, 2003. 142 с.
26. Данченко Т. В. Застава в системі запобіжних заходів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2007. 198 с.
27. Данченко Т. В. Мета й підстави застосування запобіжних заходів. *Проблеми й напрямки формування світогляду майбутніх працівників ОВС* : матеріали конф. (Запоріжжя, 11–12 груд. 2003 р.) : у 2 ч. Запоріжжя, 2003. Ч. 1. С. 34–38.
28. Данченко Т. В. Процесуальні гарантії застосування запобіжних заходів у кримінальному процесі України. *Процесуальні гарантії дотримання конституційних прав громадян у кримінальному судочинстві* : матеріали наук.-практ. конф. (Донецьк, 26 листоп. 2004 р.). Донецьк, 2005. С. 140–152.
29. Демченко К. П. Запобіжні заходи згідно з новим Кримінально-процесуальним кодексом. *Правовий тиждень*. 2012. № 18–20. С. 22.
30. Державні закупівлі : сервіс пошуку та відстеження. URL: https://ips.vdz.ua/ua/purchase_details.htm?id=385507.

31. Дідюк І. Л. Особливості обґрунтування підстав та умов обрання домашнього арешту. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 3. С. 301–311.
32. Дідюк І. Л. Поняття домашнього арешту. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 59–65.
33. Дідюк І. Л. Застосування електронних засобів контролю: порівняльний аналіз арешту. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1 (32). С. 157–160.
34. Добрянський С. Межі здійснення прав людини. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правої системи* : матеріали ІХ Міжнар. студент.-аспірант. конф. (Львів, 14–16 трав. 2010 р.). Львів, 2010. С. 25–26.
35. Домашній арешт як запобіжний захід. Застосування електронних засобів контролю (досвід зарубіжних країн). URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29141.pdf>.
36. Дослідження практики Європейського суду з прав людини для визначення Національних стандартів компенсації порушення прав людини : інформ.-аналіт. звіт / [М. Гнатовський, А. Федорова, К. Красовський, О. Власенкова]. Київ : Атіка, 2011. 184 с.
37. Еникеев З. Д. Проблемы мер пресечения в уголовном процессе : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Екатеринбург, 1991. 42 с.
38. Загальна декларація прав людини. *Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій*. Амстердам ; Київ, 1996. 342 с.
39. Заєць А. П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. Київ : Парламент. вид-во, 1999. 248 с.
40. Зайцева Л., Савчук Т. Исполнение меры пресечения в виде домашнего ареста. *Законность и правопорядок*. 2012. № 1 (21). С. 46–51.
41. Захарко А. В. Неізоляційні запобіжні заходи в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2009. 229 с.

42. Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином : Резолюція 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 груд. 1988 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_206.

43. Звіт про застосування в органах внутрішніх справ України електронних засобів контролю за 12 місяців 2015 року (форма № 1-ЕЗК).

44. Звіт про результати застосування органами поліції електронних засобів контролю за 12 місяців 2016 року (форма № 1-ЕЗК).

45. Звіт про результати застосування органами поліції електронних засобів контролю за 12 місяців 2017 року (форма № 1-ЕЗК).

46. Зинатуллин З. З. Уголовно-процессуальное принуждение и его эффективность (Вопросы теории и практики). Казань : КГУ, 1981. 136 с.

47. Іванов А. Роздуми про запобіжні заходи. URL: <https://m.facebook.com/Judicial.Truth/posts/435912443268780>.

48. Імплементація міжнародних стандартів у сфері запобігання неналежному поведженню в діяльності органів кримінальної юстиції України [М. Гнатовський, Ю. Белоусов, С. Швець та ін.]. Рада Європи : Фенікс, 2016. 189 с.

49. Історія держави і права України : підручник / за ред. А. С. Чайковського. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 512 с.

50. Кампо В., Савчин М., Сергієнко Н. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Конституційний суд України (окремі аспекти міжнародно-конформного тлумачення Конституції України). *Право України*. 2010. № 10. С. 186–197.

51. Кистяковский А. Ф. Общая часть уголовного судопроизводства. Киев : Семенко Сергей, 2005. 118 с.

52. Коваленко В. В., Удалова Л. Д., Письменний Д. П. Кримінальний процес : підручник. Київ : Центр учб. літ., 2013. 544 с.

53. Кожевніков Г. Заходи забезпечення кримінального провадження. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 68–70.

54. Конституція України / Верховна Рада України : офіц. вид. Київ, 2017. 68 с.

55. Концепція судово-правової реформи в Україні. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2296-12>.

56. Костенко К. Г. Проблемні питання при застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. *Актуальні питання досудового розслідування слідчими органами внутрішніх справ: проблеми теорії та практики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 18–19 квіт. 2013 р.). Київ : Хай-Тек Прес, 2013. С. 116–121.

57. Крайнюк В. Г. Домашній арешт як запобіжний захід у кримінальному провадженні. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. 2013. № 2–1. Ч. 2. Т. 26 (65). С. 317–324.

58. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

59. Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2014. 824 с.

60. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-17. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

61. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.

62. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 28 груд. 1960 р. № 1001-05. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1002-05/page3>.

63. Криницький І. Є. Мета домашнього арешту як запобіжного заходу в кримінальному судочинстві України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 1. С. 266–269.

64. Кузьминець О., Калиновський В. Історія держави і права України : підручник. 2-ге вид., доповн. Київ : Україна, 2002. 448 с.

65. Курс уголовного права. Общая часть : учебник : в 5 т. / под ред. Н. Ф. Кузнецова, И. М. Тяжкова. М. : Зерцало-М, 2002. Т. 1 : Учение о преступлении. 624 с.

66. Кучинська О. П. Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві. Адвокат. 2010. № 7 (118). URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Advokat/2010_7/2010-7-Kuchynska.pdf.

67. Лазарева В. А. Право на судебную защиту и проблемы его реализации в досудебном производстве по уголовному делу. М. : Юрлитинформ, 2010. 168 с.

68. Ларин А. М. А. Ф. Кони – судебный деятель. М. : Знание, 1988. 64 с.

69. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. 432 с.

70. Лук'янчиков Є. Д. Сукупність інформації і прийняття процесуальних рішень. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2004. № 1 (16). С. 51–56.

71. Лукашкіна Т. В. Умови та підстави застосування запобіжних заходів за чинним КПК України. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої ювілею академіка С. В. Ківалова (Одеса, 16–17 трав. 2014 р.). Одеса : Юрид. літ., 2014. С. 683–686.

72. Люблинский П. И. Свобода личности в уголовном процессе: меры, обеспечивающие не уклонение обвиняемого от правосудия. СПб. : Сенатор. тип., 1906. 701 с.

73. Макаренко Є. І. Домашній арешт: поняття, мета, підстави і порядок застосування. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 234–240.

74. Макаров П. А. Электронный мониторинг в уголовном производстве Украины. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2013/1_2013/39.pdf.

75. Мартинців А. М. Невиконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків у разі застосування особистого зобов'язання як підстава накладення грошового стягнення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 1. Т. 4. С. 128–132.

76. Марченко О. І. Домашній арешт – новела кримінально-процесуального законодавства України. *Сучасна роль права та закону у процесі врегулювання суспільних відносин* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 8–9 груд. 2012 р.) : у 2 т. Харків : Асоц. аспірант.-юрист., 2012. Т. 2. С. 27–29.

77. Масич В. Проблеми прав людини в умовах Інтернету. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правої системи* : матеріали IX Міжнар. студент.-аспірант. конф. (Львів, 14–16 трав. 2010 р.). Львів, 2010. С. 24–25.

78. МВС закуповує електронні засоби контролю за підозрюваними. URL: <https://www.unian.ua/society/734703-mvs-zakupovue-elektronni-zasobi-kontrolyu-za-pidozryuvanimi.html>.

79. Мельников В. Ю. Проблемы применения домашнего ареста как меры пресечения. *Журнал российского права*. 2007. № 3. С. 72–82.

80. Минимальные стандартные правила ООН в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_907.

81. Миронова В. О. Деякі питання застосування домашнього арешту як запобіжного заходу за чинним кримінальним процесуальним кодексом України. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. 2014. Вип. 43 (4). С. 93–97.

82. Міжнародно-правові акти у сфері ювенальної політики / Інститут законодавства Верховної Ради України, Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. Київ : Буря О. Д., 2014. 712 с.

83. Москалюк Ю. Д. Домашній арешт і тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2015. 200 с.

84. Назаров В. В. Актуальні проблеми застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. *Юридичний вісник*. 2010. № 4 (17). С. 111–115.

85. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

86. Нацполіція купила у радника Ставицького електронні браслети по 54 тисячі, від яких злочинці легко позбавляються. URL: <http://nashigroshi.org/2015/12/21/natspolitsiya-kupyla-u-radnyka-stavytskoho-elektronni-braslety-po-54-tysyachi-vid-yakyh-zlochyntsi-lehko-pozbavlyayutsya-video/>.

87. Овчинников Ю. Г. Домашний арест как мера пресечения в уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Омск, 2006. 209 с.

88. Омаров А. М. Предприимчивость руководителя. М. : Политиздат, 1990. 256 с.

89. Павлюк П. В. Домашній арешт: поняття, правове регулювання, перспективи удосконалення. URL: <http://glf.com.ua/domashnij-aresht-ponyattya-pravove-regulyuvannya-perspektivi-udoskonallennya/>.

90. Парнюк М. А. Принцип детерминизма в системе материалистической диалектики. Киев : Наук. думка, 1972. 356 с.

91. Пилипенко В. Електронний моніторинг дозволить заощадити на триманні під вартою, а в перспективі – і на тюрмах. *Закон і бізнес*. 2012. № 11 (1050). 7–16 берез.

92. Письменний Д. П. Регламентация слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій в Кримінальному процесуальному кодексі України. *Актуальні проблеми застосування нового кримінально-процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.). Харків : ХНУВС, 2012. С. 38–42.

93. Письменний Д. П. Удосконалення процесуального законодавства України: стан і перспективи. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2 (6). С. 38–47.

94. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України : [монографія]; Національний ун-т «Острозька академія». Острог : Видавництво Національного ун-ту «Острозька академія», 2009. 634 с.

95. Попелюшко В. О. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, порядок та суб'єкти застосування. *Адвокат*. 2012. № 9. С. 4–6.

96. Посібник з питань методології освітньої програми в сфері захисту прав людини для представників юридичної професії (HELP) / Рада Європи. URL: <https://www.coe.int/uk/web/help-country/home-ukraine>.

97. Права людини за зачиненими дверима: звіт за результатом дослідження «Процесуальні гарантії затриманих осіб» / [Ю. Белоусов, Т. Сівак, В. Сущенко та ін.]. Київ, 2015. 207 с.

98. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / упоряд. Ю. К. Качуренко. Київ : Юрінформ, 1992. 175 с.

99. Права человека : сб. Междунар. договоров. Нью-Йорк : ООН, 1989. 387 с.

100. Права, за якими судиться малоросійський народ. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/932/17/>.

101. Пріоритетні напрями реформування кримінальної юстиції України: бачення адвокатів : результати всеукр. опитування адвокатів. Київ, 2014. 44 с.

102. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини : Закон України від 7 жовт. 2014 р. № 1689-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1689-18/paran39#n39>.

103. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 4 квіт. 2013 р. № 511-550/0/4-13. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13>.

104. Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві : постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовт. 2003 р. № 8. URL: <http://www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-03>.

105. Про затвердження Інструкції про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту : наказ МВС України від 13 лип. 2016 р. № 654. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1087-16>.

106. Про затвердження Порядку застосування електронних засобів контролю : наказ МВС України від 8 черв. 2017 р. № 480. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0860-17>.

107. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

108. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України : Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3857-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3857-12>.

109. Проблемні питання домашнього арешту як запобіжного заходу в кримінальному процесі України. URL: http://www.lj.kherson.ua/pravo04/part_2/39.pdf.

110. Публічний електронний словник української мови. URL: <http://ukrlit.org/slovnyk/>.

111. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України : рішення Конституційного Суду України від 23 листоп. 2017 р. № 1-р/2017. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17>.

112. Рожнова В. В. Застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних з ізоляцією особи : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 216 с.

113. Российское законодательство X-XX веков. В 9 т. Т. 8 Судебная реформа. М. Юрид. лит., 1991. 496 с.

114. Руська правда. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm>.

115. Савицький Д. О. Підстави та процесуальний порядок застосування приводу у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1 (5). С. 158–163.

116. Савчук Т. А. Использование электронного наблюдения в целях сопровождения мер пресечения в уголовном процессе. *Традиции и инновации в праве : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Новополоцк, 6–7 окт. 2017 г.)* : в 3 т. / [редкол. И. В. Верега и др.]. Новополоцк : Полоц. гос. ун-т, 2017. Т. 3. С. 197–200.

117. Садова Т. В. Деякі аспекти застосування запобіжних заходів, не пов'язаних із позбавленням волі та фінансовими умовами. URL: http://pjbv.at.ua/vypusk1/Visnyk_2011_1/Sadova.pdf.

118. Салтыков Е. В. Домашний арест в российском уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Екатеринбург, 2007. 197 с.
119. Светочев В. А. Домашний арест как мера пресечения в уголовном процессе Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Калининград, 2009. 213 с.
120. Системи та пристрої нагляду та охорони (обладнання для системи електронного контролю). Оголошення про проведення тендеру. URL: <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2017-09-01-001329-b>.
121. Сівак О. В. Запобіжні заходи у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 255 с.
122. Сіверський О. М. Розвиток заходів процесуального примусу на території України в історичному аспекті. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. С. 269–276.
123. Скрипіна Ю. В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2008. 20 с.
124. Слободзян А. П. Правообмеження особи у зв'язку із застосуванням до неї особистого зобов'язання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 3. С. 205–208.
125. Слободзян О. М. Становлення та розвиток інституту запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту, в кримінальному процесі України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2007. № 1. С. 152–160.
126. Словарь русского языка / сост. С. И. Ожегов ; под общ. ред. С. П. Обнорского. 2-е изд., испр. и доп. М., 1952. 1052 с.
127. Словник по правам людини «домашний арест». URL: <http://www.biometrica.tomsk.ru/ftp/dict/encyclo/5/housarre.htm>.
128. Сокальська О. В. Попереднє ув'язнення як запобіжний захід у судовому процесі в добу Середньовіччя. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. 2014. № 1. С. 86–94.

129. Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (Заява № 42310/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 21 квіт. 2011 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683.

130. Справа «Сулаоя проти Естонії» : рішення Європейського суду з прав людини від 15 лют. 2005 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO1224.html.

131. Справа «Ткачов проти України» (Заява № 39458/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 13 груд. 2007 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_335.

132. Справа «Чанєв проти України» (Заява № 46193/13) : рішення Європейського суду з прав людини від 9 жовт. 2014 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_a37.

133. Справа № 11-cc/796/2107/2014. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42024923>.

134. Справа № 1-кп/245/95/2014. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38747171>.

135. Справа № 396/1232/16-к. Провадження № 1-кк/396/96/16. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59149966>.

136. Справа № 462/8231/13-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45511241>.

137. Справа № 523/2174/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56152189>.

138. Справа № 523/4467/16-к. Провадження № 1-кп/523/389/16. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57607941>.

139. Справа № 569/5192/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44839412>.

140. Справа № 757/27386/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56102680>.

141. Справа № 758/707/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56433700>.
142. Справа № 761/7006/16-к. Провадження № 11-сс/796/866/2016. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56872927>.
143. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. М. : Наука, 1968. Т. 1. 468 с.
144. Суходолов А. П., Спасенников Б. А., Швырев Б. А. Цифровая экономика: электронный мониторинг правонарушителей и оценка его экономической эффективности. *Всероссийский криминологический журнал*. 2017. № 3. Т. 11. С. 495–502.
145. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник. Київ : Алерта, 2014. 440 с.
146. Тихомиров М. Н. Пособие для изучения Русской Правды. URL: <http://sokolieds.ru/blog/tihomirov-mn-posobie-po-izucheniju-russ/#i-3>.
147. Тищенко О. І. Застосування та оскарження запобіжного заходу у вигляді взяття під варту в досудовому провадженні у кримінальних справах : навч.-практ. посіб. Харків : ФІНН, 2011. 132 с.
148. Ткачева Н. В. Меры пресечения, не связанные с заключением под стражу, в уголовном процессе России : монография. Челябинск : ЮУрГУ, 2004. 192 с.
149. Тлумачний словник української мови. URL: <http://slovopedia.org.ua/30/53409/26093.html>.
150. Толковый словарь русского языка : в 4 т. / под ред. Д. И. Ушакова. М. : ОГИЗ, 1935. Т. 1. 760 с.
151. Томин В. Г. Острые углы уголовного судопроизводства. М. : Юрид. лит., 1991. 180 с.
152. Трунов И. Л., Трунова Л. К. Меры пресечения в уголовном процессе. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. 356 с.
153. Трунова Л. К. Домашний арест как мера пресечения. *Российская юстиция*. 2002. № 11. С. 49–50.

154. Тюрми слідчим? Або чому не виконуються ухвали слідчих суддів. URL: <http://resonance.ua/tyurmi-slidchim-abo-chomu-ne-vikonuyutsya/>.

155. У Нацполіції назвали кількість справних електронних браслетів. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2017/07/26/novyna/polityka/naczpolicziyi-nazvaly-kilkist-spravnyx-elektronnyx-brasletiv>.

156. Уваров В. Г. Застосування практики Європейського Суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів в удосконаленні кримінального судочинства України : монографія / за заг. ред. В. М. Тертишника. Дніпропетровськ, 2012. 268 с.

157. Уваров В. Г., Горецька В. С. Домашній арешт як запобіжний захід. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1 (60). С. 179–183.

158. Уголовно-процессуальное законодательство СССР и союзных республик : сб. док. / [сост. Г. К. Большакова и др.] ; ред. Д. С. Карев. М. : Госюриздат, 1957. 507 с.

159. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 года № 907. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=11597.

160. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14 марта 2003 года № 122-XV. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3833.

161. Уголовно-процессуальный кодекс УССР от 13 сентября 1922 года. URL: <http://mir.zavantag.com/pravo/16693/index.html#155557>.

162. Устав уголовного судопроизводства. Систематический комментарий / [А. О. Кони, В. К. Случевский и др.] ; под общ. ред. М. Н. Гернета. М. : Зива М. М. : Мамонтова А. И., 1914. Вып. 3. 944 с.

163. Ухвала Голопристанського районного суду Херсонської області від 27 травня 2016 року (Справа № 654/1825/16-К).

164. Ухвала Дубенського міськрайонного суду Рівненської області від 14 серпня 2018 року (Справа № 559/1684/18).

165. Ухвала Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 14 серпня 2018 року (ЄУН № 336/4041/18. Справа № 1-кс/336/1401/2018).

166. Фаринник В. І. Домашній арешт – альтернатива тримання під вартою. *Юридичний вісник України*. 2012. № 25. 23–29 черв.

167. Фаринник В. І. Заходи забезпечення кримінального провадження у новому кримінальному процесуальному законодавстві: сутність та класифікація. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 133–142.

168. Фаринник В. І. Особливості застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні. *Юридичний вісник України*. 2012. № 38. 22–28 верес.

169. Фаринник В. І. Сутність та особливості застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1 (9). С. 15–28.

170. Хитра А. Я., Ратнова А. В. Проблеми застосування домашнього арешту в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 380–390.

171. Цуцкірідзе М. С. Домашній арешт – альтернатива триманню під вартою. *Новації кримінально-процесуального законодавства* : матеріали наук.-практ. конф. Київ, 2012. С. 37–39.

172. Шелякін О. С. Обмеження встановлені відносно підозрюваного, обвинуваченого під час застосування домашнього арешту. *Науковий журнал Дніпропетровського гуманітарного університету*. 2016. № 5. С. 178–184.(Серія «Право і суспільство»).

173. Шелякін О. С. Окремі аспекти генезису домашнього арешту. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 3–2. Т. 2. С. 102–106.

174. Шелякін О. С. Окремі аспекти характеризуючих обставин застосування домашнього арешту. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення* : матеріали VII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяченої Дню юриста України (Київ, 29 жовт. 2015 р.). Київ : Ларі-К, 2015. С. 101–103.

175. Шелякін О. С. Окремі питання застосування домашнього арешту в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 16. Т. 2. С. 110–114. (Серія «Юриспруденція»).

176. Шелякін О. С. Поняття домашнього арешту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 38. Т. 2. С. 132–136.(Серія «Право»).

177. Шелякін О. С. Сутність домашнього арешту. *Правоохоронна та правозахисна діяльність поліції в умовах формування громадянського суспільства в Україні* : матеріали підсумк. наук.-практ. конф. (Київ, 9 квіт. 2016 р.). / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 141–144.

178. Шило О. Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі : монографія. Харків : Право, 2011. 472 с.

179. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Київ, 2015. 552 с.

180. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.]. Київ : Укр. енциклопедія, 1998. Т. 2 : Д–Й. 744 с.

181. Юридична психологія : підручник / [В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв та ін.] ; за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : Ін Юре, 1999. 352 с.

182. Ягунов Д. В. Електронний моніторинг в пенальних практиках зарубіжних країн та перспективи його запровадження до національної системи кримінальної юстиції. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 46. С. 184–193.

183. Яновська О. Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства : монографія. Київ : Прецедент, 2011. 303 с.

184. Ясинский М. Н. Материалы для истории судоустройства и судопроизводства в Литовско-Русском государстве : акты о копных и панских судах. Киев, 1897. Т. 1. 844 с.

185. Aos S., Miller M., Drake E. Evidence-based adult corrections programs: What works and what does not. Olympia. WA : Washington State Institute for Public Policy, 2006. 200 p.

186. Bottos S. An Overview of Electronic Monitoring in Corrections: The Issues and Implications. *Research Branch Correctional Service*. April 2007. 29 p.

187. Darren Gowen Overview of the Federal Home Confinement Program 1988–1996, 64 Fed Probation 11, 12 (2000). URL: <http://www.uscourts.gov/uscourts/FederalCourts/PPS/Fedprob/2000decfp.pdf>.

188. Home Detention Curfew: Prison Service Order № 6700 by HM Prison Service. URL: <http://www.justice.gov.uk/offenders/psos>.

189. Macmillan Dictionary «house arrest». URL: <http://www.macmillandictionary.com/dictionary/american/house-arrest>.

190. Mainprize S. Electronic monitoring in corrections: Assessing cost-effectiveness and the potential for widening the net of social control. *Canadian Journal of Criminology*. 1992. Vol. 34. № 2. P. 161–180.

191. Merriam-Webster's Online Dictionary, 11th Edition «house arrest». URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/house+arrest>.

192. Michele M., Paparozzi M. Community Corrections: A Powerful Field. Corrections Today. Newark, 2008.

193. Nellis M. The electronic monitoring of offenders in England and Wales. *British Journal of Criminology*. 1991. Vol. 31. № 2. P. 165–185.

194. Padgett K., Bales W., Blomberg T. Under surveillance: An empirical test of the effectiveness of electronic monitoring. *Criminology & Public Policy*. 2006. Vol. 5. № 1. P. 61–92.

195. Rossi P., Freeman H., Lipsey M. Evaluation: A systematic approach. 6th ed. Thousand Oaks, CA : SAGE Publ., Inc, 1998. 480 p.

196. Schmidt A. Electronic monitoring: What does the literature tellus? *Federal Probation*. 1998. Vol. 62. № 2. P. 10–19.

197. United States District Court Order Setting Conditions on Release'. Form AO 199 A (Rev 12/11).

198. Vselova : электрон. словник. URL: <http://vselova.com.ua/word/%D0%90%D1%80%D0%B5%D1%88%D1%82-5462u>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета опитування

Шановний колего!

Національною академією внутрішніх справ проводиться дослідження
щодо ефективності застосування домашнього арешту
під час досудового розслідування.

Будемо вдячні за надання правдивих відповідей
на запропоновані запитання

Найменування запитання	
Запитання № 1. Яку посаду Ви обіймаєте?	
1. Слідчий / детектив	51% (76)
2. Прокурор	12 % (15)
3. Адвокат	21% (32)
4. Слідчий суддя	18 % (27)
Запитання № 2. Який у Вас стаж роботи в посаді?	
1. До 1 року	23% (35)
2. Від 1 до 3 років	43 % (64)
3. Від 5 років	34 % (51)
Запитання № 3. Який запобіжний захід Ви застосовували у своїй практичній діяльності частіше у зв'язку з прийняттям нового КПК?	
1. Особисте зобов'язання	89
2. Особиста порука	34
3. Застава	133
4. Домашній арешт	121
5. Тримання під вартою	117
Запитання № 4. Який запобіжний захід, на Вашу думку, найбільш ефективний?	
1. Особисте зобов'язання	18%
2. Особиста порука	24%
3. Застава	57%
4. Домашній арешт	64%
5. Домашній арешт із застосуванням ЕЗК	91%
6. Тримання під вартою	82%
Запитання № 5. Хто на Вашу думку повинен оплачувати витрати пов'язані із використанням електронних засобів контролю?	
1. Держава	32%
2. Підозрюваний, обвинувачений	64%
3. Інше	4%
Запитання № 6. Як Ви вважаєте, чи потрібен у чинному КПК України запобіжний захід у вигляді домашнього арешту?	
1. Так	98 % (147)
2. Ні	2% (3)
3. Не можу відповісти	

Запитання № 7. Чи застосовували Ви запобіжний захід у вигляді домашнього арешту або брали участь в його забезпеченні?	
1. Так	85 % (127)
2. Ні	15 % (23)
Запитання № 8. Якщо так, то при розслідуванні якого злочину застосовувався цей запобіжний захід?	
1. Злочин невеликої тяжкості	14% (42)
2. Злочин середньої тяжкості	38% (114)
3. Тяжкий злочин	17% (51)
4. Особливо тяжкий злочин	2% (6)
Запитання № 9. Чи вважаєте Ви доцільним обирати домашній арешт до особи, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину?	
1. Так	57 % (88)
2. Ні	42% (60)
3. Не можу відповісти	1% (2)
Запитання № 10. В ч. 4 ст. 194 КПК передбачені обов'язки, які можуть покладатися при застосуванні будь-якого запобіжного заходу, окрім тримання під вартою. Як Ви вважаєте, чи достатній перелік обов'язків, передбачений в ч. 4 ст. 194 КПК, для забезпечення належного виконання домашнього арешту?	
1. Так	37%(57)
2. Ні	54 % (81)
3. Не можу відповісти	9%(12)
Запитання № 11. Якщо не достатній, то які обов'язки Ви б запропонували? (Можете запропонувати декілька варіантів)	
1. Відвідувати навчальний заклад.	3%
2. Утримуватись від користування будь-якими чи визначеними засобами зв'язку.	23%
3. Утриматися від керування транспортними засобами.	77%
4. Відповідати на контрольні дзвінки та/або самому телефонувати з визначеною періодичністю до контролюючого органу.	49%
5. Відшкодувати частково або повністю витрати на обслуговування електронних засобів контролю.	89%
6. Здати службовій особі зброю на зберігання, яка належить підозрюваному, обвинуваченому чи будь-кому з осіб, які з ним проживають.	73%
7. Ваш варіант: <i>Респонденти додатково зазначали: заборона вживання алкоголю, заборона відвідувати публічні місця, заборона користуватися Інтернетом, окремими комп'ютерними програмами і гаджетами.</i>	7%
Запитання № 12. Як Ви вважаєте, що може бути основною причиною низького рівня застосування домашнього арешту?	
1. Недостатня правова регламентація порядку обрання домашнього арешту	41%
2. Відсутність ефективного механізму нагляду за особою, до якої застосовано домашній арешт, та реагування на порушення його умов	62%
3. Відсутність ЕЗК	55%
4. Інше (Відсутність практики його застосування, ускладненість процедури його застосування, перенавантаженість слідчих, відсутність часу для належної підготовки подання та необхідних матеріалів по кримінальному провадженню (доказів).	12 %

Запитання № 13. Який, на Вашу думку, вид контролю за поведінкою особи, яка перебуває під домашнім арештом, передбачений ч. 5 ст. 181 КПК, є найбільш ефективним?	
1. З'являтися в житло підозрюваного, обвинуваченого	21%
2. Вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на нього обов'язків	17%
3. Використовувати ЕЗК	62%
Запитання № 14. Чи потрібно розширити перелік способів контролю за особою, яка знаходиться під домашнім арештом?	
1. Так	69% (91)
2. Ні	28%(42)
3. Не можу відповісти	13%(19)
Запитання № 15. Якщо так, то які ще способи контролю було б ефективним застосовувати? (Можете запропонувати декілька варіантів)	
1. Взяття під нагляд підозрюваного, обвинуваченого, місця виконання домашнього арешту, роботи або навчання	38 % (34)
2. Телефонувати за місцем виконання підозрюваним, обвинуваченим домашнього арешту, роботи або навчання	29 % (27)
3. Ваша відповідь. <i>За допомогою сучасних технологій, а саме ір-телефонії, відеозв'язку, розробити вітчизняні електронні засоби контролю.</i>	33 % (30)
Запитання № 16. Як Ви вважаєте, який орган чи посадова особа повинні здійснювати контроль за виконанням підозрюваним, обвинуваченим встановлених в ухвалі про застосування домашнього арешту заборони та обов'язків?	
1. Державна кримінально-виконавча служба України	89%
2. Працівники органу Національної поліції (МВС), які здійснюють оперативно-розшукову діяльність	29%
3. Дільничні інспектори поліції	65%
4. Працівники патрульної поліції	12%
5. Слідчий, в провадженні якого знаходиться справа	34%
6. Необхідно створити спеціальний орган	118%
Запитання № 16. Чи потрібно прийняти закон про домашній арешт по аналогії з Законом України «Про попереднє ув'язнення»?	
1. Так	75%
2. Ні	23%
3. Не можу відповісти	2%

Термін проведення анкетування: 2015–2018 роки

Кількість опитаних респондентів: 150 осіб (визначена категорія осіб)

Географія проведення опитування: Вінницька, Житомирська, Київська, Миколаївська, Одеська, Тернопільська, Черкаська, Чернівецька області та м. Київ.

АНКЕТА

аналізу рішень судів щодо обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту (рішення з Єдиного реєстру судових рішень за 2015–2018 роки, загалом опрацьовано 300 рішень)

1.	Ким було представлено подання про обрання/продовження запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту підозрюваному/ обвинуваченому	1. Слідчим	61% (178)
		2. Прокурором	39%(142) Виключно прокурор представляє подання, якщо матеріали кримінального провадження справа вже розглядаються судом
2.	Чи продовжувалося раніше обраний запобіжний захід у вигляді домашнього арешту підозрюваному/обвинуваченому	1. Так	90 % (270)
		2. Ні	10 % (30)
3.	Чи змінювався раніше обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою на домашній арешт відносно підозрюваного/обвинуваченого	1. Так	28 % (90)
		2. Ні	72 % (210)
		3. Які саме підстави зміни запобіжного заходу	1. Зміна раніше існуючи ризиків
4.	Класифікація вчиненого злочину підозрюваним/обвинуваченим за ступенем тяжкості	1. Середньої тяжкості	30% (96)
		2. Тяжкий злочин	58% (168)
		3. Особливо тяжкий злочин	12 % (36)
5.	Домашній арешт обирався відносно	1. Підозрюваного	55% (166)
		2. Обвинуваченого	45% (134)
		3. Інше	-
6.	Метою обрання запобіжного у вигляді домашнього арешту у рішенні суду є унеможливлення підозрюваним/обвинуваченим	1. Переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду	97 % (288)
		2. Знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення	12 % (36)

		3. Незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні	62 % (186)
		4. Перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином	9 % (16)
		5. Вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується	53 % (158)
7.	Чи згадувалося у рішенні суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту про ризику, передбачені ст. 177 КПК України	1. Так	99 % (296) У процесі аналізу рішень судів зустрічаються непоодинокі випадки, коли слідчий чи прокурор заявлять про ризику передбачені ст. 177 КПК України, які судом визнаються необґрунтованими
		2. Ні	1 % (4)
8.	Чи є посилення в поданні слідчого/прокурора про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на докази того, що до підозрюваного/обвинуваченого не є достатнім застосування більш м'яких запобіжних засобів	1. Так	89 % (267)
		2. Ні	11 % (32)
			-

9.	Які саме обов'язки були покладені рішенням суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на підозрюваного/обвинуваченого	1. Прибувати за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади	89 % (267)
		2. Прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю	2 % (6)
		3. Не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду	94 % (282)
		4. Повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи	88 % (264)
		5. Утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом	19 % (54)
		6. Не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом	8 % (24)
		7. Здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну	11 % (34)
		8. Носити електронний засіб контролю	21 % (64)
		9. Не залишати житло в визначений в рішенні суду час	88% (264)
		10. Інше	
10.	Чи вказано в рішенні суду дата	1. Так	94% (282)

	початку домашнього арешту	2. Ні	1%(3)
		3. Інше	5 % (рішень суду не стосувалися зазначеного питання)
11.	Чи вказано в рішенні суду дата закінчення дії домашнього арешту	1. Так	91% (273)
		2. Ні	4% (12)
		3. Інше	5% (15) (рішень суду не стосувалися зазначеного питання)
12.	Чи поверталось подання про слідчого, прокурора про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на доопрацювання	1. Так	2% (6)
		2. Ні	98% (294)
		3. Інше	-
13.	Якою саме стороною оскаржувалася ухвала слідчого судді щодо обрання домашнього арешту підозрюваному, обвинуваченому?	1. Захисту	83 % (165)
		2. Обвинувачення	17 % (35)
14.	Чи продовжувався запобіжний захід у вигляді домашнього арешту підозрюваному, обвинуваченому?	1. Так	68% (136)
		2. Ні	32% (64)
		Зустрічаються випадки у судовій практиці, коли продовжувався запобіжний захід у вигляді домашнього арешту тричі, також є непоодинокі випадки зміни суд запобіжного заходу з взяття під варту на домашній арешт.	

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА
за результатом вивчення рішень судів щодо обрання запобіжного заходу
у вигляді домашнього арешту

Окремо слід наголосити, що під час вивчення рішень судів щодо продовження дії запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту сторона захисту (адвокат і обвинувачений) наголошували на зміні ризиків, оскільки обвинувачений виявив бажання працювати у денний час доби, у зв'язку із чим просив суд змінити умови запобіжного заходу зокрема з 17 год. до 10 год., на 20 год. до 06 год. і відповідно судом були змінені раніше діючі правила перебування під домашнім арештом.

Якщо проаналізувати час, який встановлюється в рішеннях судів протягом якого підозрюваний/обвинувачений не має права залишати житло, зазначимо, що він встановлюється в наступних часових межах:

- з 17.00 до 10.00 (не залишати місце проживання протягом – **17** годин)
- з 20.00 до 06.00 (не залишати місце проживання протягом – **10** годин)
- з 21.00 до 07.00 (не залишати місце проживання протягом – **10** годин)
- з 21.00 до 06.00 (не залишати місце проживання протягом – **8** годин)
- з 22.00 до 05.00 (не залишати місце проживання протягом – **7** годин)
- з 23.00 до 06.00 (не залишати місце проживання протягом – **7** годин)

Проведеним нами аналізом ухвал застосування домашнього арешту встановлено, що в 85% випадків підозрюваному, обвинуваченому забороняється залишати житло у певний період доби, що свідчить про достатність часу для здійснення не лише трудової діяльності, а й освітньої. Крім того, нами попередньо зазначалось, що у випадку встановлення цілодобової заборони залишати житло – 15% вивчених ухвал, таке навчання може бути дистанційним, а робота – на дому.

Під аналізу рішень судів, ми встановили факти повернення подань слідчих/прокурорів про обрання підозрюваному/обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді домашнього, причиною є відсутність підпису уповноваженої особи

(слідчого, прокурора). Що є вкрай негативним явищем, фактичним проявом безвідповідальності і халатності сторони обвинувачення.

Також зауважимо, що в змісті ухвал слідчих суддів щодо обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту містяться посилання на практику Європейського суду з прав людини, зокрема: рішення «Чанєв проти України», згідно з яким обмеження прав особи на свободу і особисту недоторканість можливе лише в передбачених законом випадках за встановленою процедурою, не допускається тримання під вартою підозрюваному, обвинуваченому без судового рішення, що виключає можливість, в тому числі, і «автоматичного» продовження застосування такого запобіжного заходу.

Цікавим є той факт, що слідчий суддя розглядаючи подання прокурора про продовження терміну тримання обвинуваченого під вартою, який до того вже перебував 1,5 роки, відмовив прокурору у його задоволенні і змінив запобіжний захід на домашній арешт. При цьому, поклав обов'язок на обвинуваченого перебувати за кожною вимогою до суду; не залишати місце постійного проживання; повідомляти суд про зміну місця проживання та/або місця роботи; утриматися від спілкування з потерпілим, законним представником і свідками (14 осіб); носити електронний засіб контролю. Відповідно органу Національної поліції відповідно до вимог ч. 5 ст. 181 КПК України негайно поставити на облік обвинуваченого, повідомити про це суд.⁵

Зустрічаються випадки, коли слідчі звертаються з заявою до суду (слідчого судді) щодо повернення раніше поданого клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на доопрацювання. Які в подальшому суд задовольняє у повертає подання на доопрацювання⁶. Або суд відмовляє у розгляді подання слідчого щодо про обрання підозрюваному, обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді домашнього арешт у зв'язку з відсутністю підпису на поданні.

⁵Ухвала Миколаївського районного суду Миколаївської області від 31 травня 2018 року (справа № 480/2561/16-к, провадження № 1-кп/480/28/18)

⁶Ухвала слідчого судді Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 03 лютого 2017 року (справа № 484/1318/16-к, провадження «1-кс/484/79/17 р.)

Мають місце випадки, коли судді на вказують в ухвалі щодо продовження запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту строк завершення дії запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, що суттєво ускладнює обрахунок терміну дії зазначеного вище запобіжного заходу, а зазначають лише «Продовжити обвинуваченим Особа_1, Особа_2, Особа_3 дію запобіжного заходу у виді домашнього арешту. Строк запобіжного заходу – домашній арешт не може становити більше двох місяців»⁷.

Ухвали слідчих суддів про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту зазвичай передаються для виконання органу Національної поліції за місцем проживання обвинуваченого. Однак є випадки, коли судді безпідставно контроль за виконанням ухвали про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту покладають на слідчого. Що в свою чергу ускладнює виконання останнім своїх прямих повноважень і суперечить встановленому порядку. Так, відповідно до Інструкції про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, яка затверджена наказом МВС України від 13.07.2016 № 654, а саме п. 1 розділу 3, в якому говориться, що: «Начальник органу Національної поліції при отриманні ухвали слідчого судді, суду щодо підозрюваного, обвинуваченого, який проживає на території його обслуговування, з урахуванням особливостей кримінального провадження визначає **підпорядкований структурний підрозділ**, яким буде здійснюватися контроль за виконанням підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, покладених на нього ухвалою судді, суду, та невідкладно доручає його керівникові поставити на облік підозрюваного, обвинуваченого і забезпечити контроль за його поведінкою»⁸.

⁷Ухвала Червоноградського міського суду Львівської області від 4 лютого 2015 року (справа № 459/3438/14-к)

⁸Інструкції про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, яка затверджена наказом МВС України від 13.07.2016 № 654 / <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1087-16>

Під час вивчення ухвал слідчих суддів зустрічаються випадки, коли судді допускають помилки. За результатом розгляду клопотання слідчого Шевченківського відділення поліції Дніпровського відділу поліції ГУ НП в Запорізькій області відносно Особа_2, який підозрюється у скоєні злочину, передбаченого ч. 4 ст. 296 КК України про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, слідчий суддя у резолютивній частині своєї ухвали зазначає, що: «Клопотання слідчого Шевченківського відділення поліції Дніпровського відділу поліції ГУ НП в Запорізькій області про обрання запобіжного заходу у виді домашнього арешту відносно підозрюваного Особа_2 у кримінальному провадженні № 12018080080002508 від 20.07.2018 року за ст. 296 ч. 4 КК України, задовольнити частково. Обрати підозрюваному Особа_2 запобіжний захід у вигляді домашнього арешту строком до 26 вересня 2018 року включно, поклавши обов'язки: не залишати місце свого проживання за адресою: Інформація_2, у період з 22.00 години до 05.00 години; прибувати за викликом слідчого, прокурора та суду залежно від стадії кримінального провадження; не відлучатися за межі м. Запоріжжя без дозволу слідчого судді, прокурора та суду залежно від стадії кримінального провадження; письмово повідомляти про зміну свого місця проживання слідчого, прокурора та суду залежно від стадії кримінального провадження».

Хоча у цьому випадку слідчий суддя повинен був відмовити у задоволенні клопотання слідчого і констатувати про обрання іншого запобіжного заходу не пов'язаного з ізоляцією особи – домашнього арешту⁹.

У процесі аналізу рішень судів зустрічаються непоодинокі випадки, коли слідчий чи прокурор необґрунтовано заявлять про ризики передбачені ст. 177 КПК України. Наприклад, прокурор у своїй промові, наголосив, що є: «Особа_3 зможе впливати на інших обвинувачених Особа_4 та Особа_5 та шляхом погроз чи залякування і на потерпілих Особа_7 та Особа_6, а також ...існують суттєві ризи: переховуватися від судового слідства. Особа_3 офіційно не працює, джерел прибутку не має. Міцних соціальних зв'язків на має, з іншої області. Домашній

⁹Ухвала Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 14 серпня 2018 року (ЄУН № 336/4041/18, справа № 1-кс/336/1401/2018)

арешт не забезпечить належного виконання обвинуваченим процесуальних обов'язків і значно утруднить судове слідство, оскільки від місця проживання Особа_3 до м. Дубно більше 850 км. Будь-які більш м'які запобіжні заходи не здатні усунути наявні ризики». На що слідчий суддя вказує, що: «... суд вважає необґрунтованим заявлений ризик прокурора щодо безпосереднього можливого впливу обвинуваченого (підсудного) Особа_3 на потерпілих у справі, оскільки стороною захисту такі твердження прокурора повністю спростовані шляхом надання розписок потерпілого про відсутність будь-яких претензій до обвинуваченого та добровільно відшкодування заподіяної шкоди».¹⁰

Окрім цього, є факти відкриття дисциплінарного провадження Першою дисциплінарною палатою Вищої ради правосуддя відносно судді, яка ухвалила два діаметрально протилежних рішення, які фактично протирічать одне одному.

Як вбачається з ухвали Харківського районного суду Харківської області від 24 лютого 2017 року, суддею Б. при прийнятті рішення про продовження строку дії запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у відношенні обвинуваченого ОСОБА-1 було оцінено в сукупності дані про особу обвинуваченого, тяжкість злочинів, які інкримінуються обвинуваченому, покарання, яке загрожує обвинуваченому у разі визнання його винуватим, обставини вчинення злочину, зокрема, дані про його дії по приховуванню наслідків дорожньо-транспортної пригоди. При прийнятті вищевказаної ухвали суддею було взято до уваги посилення прокурора на те, що обвинувачений в разі зміни запобіжного заходу може переховуватися від суду, незаконно чинити вплив на свідків, які є його близькими родичами та зазначено про продовження існування ризиків передбачених статтями 177, 178 Кримінального процесуального кодексу України, які стали підставою для застосування відносно ОСОБА-1 запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Також при вирішенні клопотання про продовження строку тримання під вартою суддею Б. було враховано практику Європейського суду з прав людини, згідно якої

¹⁰Ухвала Дубенського міськрайонного суду Рівненської області від 14 серпня 2018 року (справа № 559/1684/18)

тяжкість обвинувачення не є самостійною підставою для тримання особи під вартою, проте таке обвинувачення у сукупності з іншими обставинами збільшують ризик втечі настільки, що його неможливо відвернути, не взявши особу під варту.

При цьому, на думку судді Б., наявність у обвинуваченого постійного місця проживання, родини, відсутність судимостей, суттєво ризику у кримінальному провадженні, на думку суду, не зменшували. З огляду на наведене, суд вважав доцільним продовжити обвинуваченому ОСОБА-1 строк дії запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою строком на шістдесят днів.

Проте, відповідно до ухвали Харківського районного суду Харківської області від 13 квітня 2017 року про зміну обвинуваченому ОСОБА-1 запобіжного заходу з тримання під вартою на домашній арешт, суддею Б. було висловлено абсолютно протилежну позицію стосовно наявності ризиків, передбачених статтями 177, 178 Кримінального процесуального кодексу України, що були підставою для продовження обвинуваченому ОСОБА-1 строку дії запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та знайшли своє відображення в ухвалі Харківського районного суду Харківської області від 24 лютого 2017 року¹¹.

На наше переконання, такі випадки демонструють упередженість судді і особисту зацікавленість. До того ж такі рішення підривають довіру суспільства до правосуддя, порушують права інших учасників кримінально-процесуальних правовідносин.

Заміну способу виконання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту (щодо порядку зміни місце проживання обвинуваченого).

Слідчим суддею встановлено, що обвинувачений ОСОБА_1 був звільнений з Миколаївського СІЗО 26.05.2016 року на підставі ухвали Апеляційного суду Херсонської області від 20.05.2016 року, що підтверджується довідкою про звільнення. Проте ОСОБА_1 не може перебувати цілодобово під домашнім арештом за зазначеною в ухвалі суду адресою по АДРЕСА_4, оскільки це було його тимчасовим місцем проживання, продовжити оренду даного будинку він не має

¹¹ Ухвала Першої дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя України від 8 червня 2017 року № 1454/1дп/15-17 «Про відкриття дисциплінарної стосовно судді Харківського районного суду Харківської області Б.»

можливості, тому він змінив місце проживання на АДРЕСА_1, оскільки ця квартира перебуває в його власності, він зареєстрований за цією адресою, та за цією адресою проживають його батьки. Про зміну місця проживання повідомив слідчого Голопристанського ВП та інспектора Комсомольського ВП, а також в день звільнення з Миколаївського СІЗО 26.05.2016 року його захисник звернувся з даним клопотанням до слідчого судді.

На підтвердження обставин, на які посилається захисник в клопотанні підозрюваним надано слідчому судді та досліджено в судовому засіданні такі докази: договір купівлі-продажу від 20.06.2001, відповідно до якого ОСОБА_1 є співвласником квартири АДРЕСА_1; ксерокопія паспорту підозрюваного ОСОБА_1, відповідно до якого його зареєстрованим місцем проживання є АДРЕСА_1; витяг з господарської книги, відповідно до якого ОСОБА_1 зареєстрований за адресою АДРЕСА_1 разом з матір'ю ОСОБА_3, батьком ОСОБА_4, братом ОСОБА_5

Враховуючи те, що підозрюваний ОСОБА_1 не порушував умов обраного щодо нього запобіжного заходу, повідомив про зміну свого місця проживання та неможливість виконання запобіжного заходу, відповідно до вимог ч. 3 ст. 201 КПК України надав копії матеріалів, якими обґрунтовує доводи клопотання, клопотання вручено прокурору не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання, що відповідає вимогам ч. 2 ст. 201 КПК України, з метою забезпечення виконання обраного запобіжного заходу у виді цілодобового домашнього арешту, слідчий суддя прийшов до висновку про доцільність та можливість задоволення клопотання та заміну способу виконання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, змінивши адресу, за якою підозрюваний має перебувати під домашнім арештом цілодобово¹².

Здійснений нами аналіз судової практики засвідчує, що основними причинами недотримання судами розумних строків у кримінальних провадженнях щодо обвинувачених, які тримаються під домашнім арештом понад шість місяців є:

12 Ухвала Голопристанського районного суду Херсонської області від 27 травня 2016 року (справа № 654/1825/16-К)

- 1) неприбуття свідків і потерпілих та невиконання ухвал про їх примусовий привід;
- 2) неявка захисника, прокурора, перекладача;
- 3) тривалий час проведення експертизи;
- 4) складність кримінального провадження (наявність багатоепізодних проваджень та велика кількість його учасників);
- 5) неякісне досудове розслідування, що в подальшому змушують суд призначати повторні експертизи;
- 6) неналежна організація роботи суду (необґрунтоване відкладення судових засідань та здійснення тривалих перерв).

Проведеним аналізом ухвал про застосування домашнього арешту, а саме їх копій встановлено, що вказаний запобіжний захід обирався до осіб похилого віку в 9% випадках, неповнолітніх – 12%, осіб вікової категорії від 18 до 60 років – 79%.

Аналізом ухвал про застосування запобіжного заходу щодо осіб з кримінальним минулим нами встановлено, що на практиці слідчі судді, суди в 94% випадках обирають найбільш суворий його вид – тримання під вартою.

Не менш важливою обставиною, яка підлягає врахуванню під час обрання домашнього арешту, якщо особа раніше вже притягувалась до кримінальної відповідальності є дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше (п. 9 ч. 1 ст. 178 КПК України). Позитивну оцінку при обранні вказаного запобіжного заходу може справити дотримання підозрюваним, обвинуваченим раніше встановлених обмежень як у цьому кримінальному провадженні, так і в інших. Негативну оцінку справлятимуть дані про їх недотримання, зміна запобіжного заходу на більш жорсткий тощо.

Обставиною цієї категорії є також наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення (п. 10 ч. 1 ст. 178 КПК України), що так само як і за наявності судимості у підозрюваного, обвинуваченого, само собою виключає можливість обрання більш м'яких запобіжних заходів.

Разом з тим, нами встановлено, що слідчі судді, суди в переважній більшості таких випадків надають перевагу запобіжному заходу у вигляді тримання під вартою. При цьому, частка обрання домашнього арешту за умов наявності повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення складає близько 10% від загальної кількості запобіжних заходів обраних з урахуванням цієї обставини.

Проведеним аналізом клопотань про обрання домашнього арешту нами встановлено, що на практиці слідчі, прокурори в 55% вивчених клопотань взагалі не зазначають таких відомостей, обмежуючись лише цитуванням положення про те, що: «до особи неможливо застосувати більш м'який запобіжний захід». Що в свою чергу демонструє нехтування норм кримінального процесуального закону з боку сторони обвинувачення і є підставою для обґрунтованого оскарження з боку підозрюваного, обвинуваченого та його захисту.

В 63% вивчених матеріалів про необхідність застосування домашнього арешту слідчі, прокурори не підтверджують наведені доводи, в таких випадках службові особи обмежуються записом в результативній частині клопотання, з зазначенням аргументів для встановлення конкретних обмежень. В 29% вивчених матеріалів службові особи лише зазначають вид обмеження, без аргументації прийнятого рішення в результативній частині клопотання. Лише в 8% вивчених матеріалів про необхідність застосування домашнього арешту слідчі, прокурори документально підтверджують доводи про необхідність їх встановлення. Як правило такими документами є довідки з місця роботи або навчання, медичний висновок про наявність у підозрюваного тяжкої хвороби, інвалідності чи нездатності самостійно пересуватися, довідки про доходи, склад та вік членів сім'ї.

Проведеним аналізом клопотань про обрання домашнього арешту нами встановлено, що на практиці слідчі, прокурори в 55% вивчених клопотань взагалі не зазначають таких відомостей (доводити, що жоден більш м'який запобіжний захід не може запобігти доведеним ризикам (ризиком), обмежуючись лише цитуванням положення про те, що: «до особи неможливо застосувати більш м'який запобіжний захід»

В 63% вивчених матеріалів про необхідність застосування домашнього арешту слідчі, прокурори не підтверджують наведені доводи, в таких випадках службові особи обмежуються записом в результативній частині клопотання, з зазначенням аргументів для встановлення конкретних обмежень. Як правило такими документами є довідки з місця роботи або навчання, медичний висновок про наявність у підозрюваного тяжкої хвороби, інвалідності чи нездатності самостійно пересуватися, довідки про доходи, склад та вік членів сім'ї.

За результатами аналізу судової практики виявлено неоднозначне вирішення цього питання судами першої інстанції. Так, в 96% вивчених ухвалах про застосування домашнього арешту на стадії судового розгляду вказується про те, що такі ухвали апеляційному оскарженню не підлягають. Проте існує судова практика (4% вивчених ухвал), відповідно до якої в результативній частині ухвали про застосування домашнього арешту суд все ж зазначає про можливість її апеляційного оскарження.

За результатом аналізу рішень судів щодо обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, ми звертаємо увагу, що законодавець передбачив можливість зобов'язати підозрюваного, обвинуваченого прибути крім суду до інших визначених органів державної влади, до яких відносяться органи досудового розслідування, прокуратура, судово-медична експертиза, тощо. Відповідний орган визначається з урахуванням необхідних процесуальних дій, які потрібно провести, в залежності від стадії кримінального провадження. Крім того, його вид, зазначається в ухвалі про застосування домашнього арешту. Однак, на практиці, майже у всіх ухвалах в межах цього зобов'язання зазначаються лише суди: в 99% вивчених справ про домашній арешт відомості про будь-які інші органи державної влади відсутні.

Згідно з п. 1 ч. 5 ст. 194 КПК України на підозрюваного, обвинуваченого під час домашнього арешту може бути покладено обов'язок прибути до визначеної службової особи із встановленою періодичністю. Такий обов'язок покладається на особу в зв'язку з реалізацією завдань кримінального провадження, зокрема, проведення процесуальних дій. На практиці слідчі судді, судді суду покладають цей

обов'язок відносно підозрюваних, обвинувачених в 55% вивчених ухвал про застосування домашнього арешту.

При цьому майже у всіх випадках покладення цього обов'язку слідчий суддя, суд не вказує, періодичність такої явки. Лише в 3% ухвал про застосування домашнього арешту, в межах цього обов'язку, зазначається конкретний день та час явки підозрюваного, обвинуваченого до службової особи.

На поверхневий підхід при покладенні цього обов'язку також свідчить той факт, що в більшості вивчених ухвалях про обрання домашнього арешту не вказується конкретна службова особа, до якої має прибути підозрюваний, обвинувачений. Лише в 25 % вивчених ухвал зазначається її посада (слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд), в залежності від стадії кримінального провадження.

Згідно з п. 3 ч. 5 ст. 194 КПК України на підозрюваного, обвинуваченого під час домашнього арешту може бути покладено обов'язок повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи. Цей обов'язок полягає у формі повідомлення органу, у провадженні якого перебуває справа, з додаванням до нього документів про нове місце проживання або роботи. Разом з тим, підозрюваний, обвинувачений не повинен отримувати письмовий дозвіл від слідчого, прокурора, суду, як це передбачено при покладенні обов'язку не відлучатися із населеного пункту. На практиці слідчі судді, суди покладають цей обов'язок відносно підозрюваних, обвинувачених в 40% вивчених ухвал про застосування домашнього арешту. В межах цього обов'язку в 70% випадків слідчий суддя, суд покладає обов'язок одночасно повідомляти про зміну місця проживання та роботи, в 20% – тільки про зміну місця проживання та 10% – про зміну роботи.

На практиці слідчі судді, суди покладають цей обов'язок відносно підозрюваних, обвинувачених в 10% вивчених ухвал про застосування домашнього арешту. В межах цього обов'язку в 95% випадків слідчий суддя, суд забороняє особі відвідувати місця, що мають загальну характеристику та лише у 5% ухвал зазначається конкретне місце, яке йому забороняється відвідувати.

Положення п. 8 ч. 5 ст. 194 КПК України містять загальні положення, без деталізації. Так, не зрозуміло до якого саме органу державної влади особа має здати на

зберігання відповідний документ чи документи (паспорт, закордонний паспорт). В проаналізованих ухвалах в межах цього обов'язку зазначається наступне:

1) до територіального органу Національної поліції – 32%;

2) до місцевої прокуратури – 8%;

3) до суду, що здійснює провадження – 5%;

4) до органу державної влади (без зазначення, якого саме) – 55%. На наше переконання правильною є практика тих слідчих суддів, суддів, які вказують конкретний орган державної влади, до якого особа повинна здати на зберігання свій документ для виїзду за межі держави, виходячи із стадії кримінального провадження. Загалом, цей обов'язок покладался відносно підозрюваних, обвинувачених у 25% вивчених ухвал про застосування домашнього арешту.

Відповідно до проведеного нами аналізу порядку виконання ухвал слідчих суддів, суддів про застосування домашнього арешту, у 79% випадках контроль за виконання таких рішень доручався виключно дільничним офіцерам поліції, що може призвести до негативних показників у їх службовій діяльності за іншими напрямками роботи.

Додаток В

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у вітчизняних наукових фахових виданнях:

1. Шелякін О. С. Окремі аспекти генезису домашнього арешту. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 3–2. С. 102–106.

2. Шелякін О. С. Окремі питання застосування домашнього арешту в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2015. № 16. С. 110–114.

3. Шелякін О. С. Обмеження, встановлені відносно підозрюваного, обвинуваченого під час застосування домашнього арешту. *Науковий журнал Дніпропетровського гуманітарного університету. Серія «Право і суспільство»*. 2016. № 5. С. 178–184.

4. Шелякін О. С. Поняття домашнього арешту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. № 38. С. 132–136.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав

та видання, які включено до міжнародних наукометричних баз:

5. Oleksandr Sheliakin. Ways to improve the procedure of placement under house arrest in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights. Bratislava, Slovak Republic*, 2018. № 4. P. 73–75

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Шелякін О. С. Правові та організаційні заходи забезпечення реалізації процесуального рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 6–7 берез. 2015 р.)*. Донецьк, 2015. С. 119–121.

7. Шелякін О. С. Окремі аспекти характеризуючих обставин застосування домашнього арешту. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення*: матеріали VII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. Дню юриста України (Київ, 29 жовт. 2015 р.). Київ, 2015. С. 101–103.
8. Шелякін О. С. Сутність домашнього арешту. *Правоохоронна та правозахисна діяльність поліції в умовах формування громадянського суспільства в Україні*: матеріали підсумкової наук.-практ. конф. (Київ, 9 квіт. 2016 р.). Київ, 2016. С. 141–144.
9. Шелякін О. С. Мета застосування домашнього арешту в кримінальному процесі. *На перетині мови і права*: матеріали студентсько-курсантської наук. конф. (Київ, 22 лют. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 104–108
10. Шелякін О. С. Забезпечення прав підозрюваного/обвинуваченого у процесі застосування домашнього арешту. *Забезпечення прав людини в контексті інтеграційних процесів України*: матеріали круглого столу (Київ, 29 листоп. 2018 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 232–234

Додаток Г
Акти впровадження

**МІНІСТЕРСТВО
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035
тел./факс: +380 44 246-94-91
E-mail: post@naiaau.kiev.ua
<https://www.naiaau.kiev.ua>
Код згідно з ЄДРПОУ 08751177

08 05 2019 № 46/ 02/ 21 ВР

На № _____ від _____ 20__

Про направлення пропозицій щодо
внесення змін до КПК України

Шановний Андрію Анатолійовичу!

Просимо Вас розглянути пропозиції щодо внесення змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України, підготовлені ад'юнктом кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Шелякіним Олександром Сергійовичем за результатами дисертаційного дослідження «Домашній арешт у кримінальному провадженні», зокрема можливого їх використання в законотворчій роботі Комітету.

Додаток: на 12 арк. в 1 прим.

З повагою
т.в.о. ректора
полковник поліції

С.Д. Гусарєв

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника –
начальник слідчого управління
ГУНП в Одеській області
підполковник поліції

С.О. Шайхет

«23» 08 2018 року

АКТ

**про впровадження результатів наукових розробок
дисертаційного дослідження Шелякіна О.С. «Домашній арешт у
кримінальному провадженні» у практичну діяльність слідчого
управління ГУНП в Одеській області**

м. Одеса

«23» 08 2018 року

Комісія у складі:

Голови: заступника начальника – начальника СУ ГУНП в Одеській області
підполковника поліції Шайхета С.О. та

Членів комісії:

- 1) старшого слідчого СУ ГУНП в Одеській області капітана поліції
Безлепкіної Т.В.;
- 2) старшого слідчого СУ ГУНП в Одеській області капітана поліції
Репецької А.Д.

Склали цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження ад'юнкта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Шелякіна Олександра Сергійовича на тему: «Домашній арешт у кримінальному провадженні» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність – можуть бути впроваджені у практичну діяльність слідчого управління ГУНП в Одеській області, а саме використовуватися у практичній діяльності під час обрання, продовження чи скасування домашнього арешту у кримінальному провадженні, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

Члени комісії:

1. _____ Т.В. Безлепкіна
2. _____ А.Д. Репецька

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор

С.Д. Гусарєв

10 лютого 2016 р.

Акт

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії
внутрішніх справ Шелякін Олександр Сергійович на тему:
«Домашній арешт у кримінальному провадженні»
у освітній процес Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального процесу, кандидата юридичних наук, доцента Рожної В.В. (голова комісії), начальника відділу організації та координації освітнього процесу, кандидата юридичних наук, доцента Корж-Ікаєвої Т.Г. та т.в.о. завідувача докторантури та аспірантури, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Мозоля С.А. склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Шелякіна О.С. на тему: «Домашній арешт у кримінальному провадженні» впроваджені у освітній процес академії та застосовуються при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять зі слухачами та курсантами, мають належний науковий рівень та вагоме практичне значення при викладанні навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», «Управління підрозділами досудового слідства», «Судові та правоохоронні органи України» «Особливі порядки кримінального провадження».

Голова комісії:

**Завідувач кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент**

В.В. Рожнова

Члени комісії:

**Начальник відділу організації
та координації освітнього процесу,
кандидат юридичних наук, доцент**

Т.Г. Корж-Ікаєва

**Т.в.о. завідувача докторантури та аспірантури,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник**

С.А. Мозоль

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Національної академії

внутрішніх справ,

доктор юридичних наук,

професор

Є.С. Чернявський

2016 р.

Акт

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії
внутрішніх справ Шелякіна Олександра Сергійовича
на тему: «Домашній арешт у кримінальному провадженні»
у науково-дослідну діяльність
Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального процесу, кандидата юридичних наук, доцента Рожнової В.В. (голова комісії), заступника начальника відділу організації науково-дослідної роботи, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Калиновського О.В. та т.в.о. завідувача докторантури та аспірантури, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Мозоля С.А. склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Шелякіна Олександра Сергійовича на тему: «Домашній арешт у кримінальному провадженні» впроваджені у науково-дослідну діяльність академії.

1. Матеріали дисертаційного дослідження Шелякіна О.С. використовуються в науково-дослідній діяльності слухачами та курсантами з курсів «Кримінальний процес», «Управління підрозділами досудового слідства», «Судові та правоохоронні органи України», а також у рамках підвищення кваліфікації слідчих та працівників оперативних підрозділів згідно з затвердженими МВС України навчальними програмами Національної академії внутрішніх справ.

2. Результати дисертаційного дослідження Шелякіна О.С. відображені у науково-дослідних матеріалах для курсантів, студентів, слухачів магістратури та аспірантів, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1. Шелякін О.С. Окремі питання застосування домашнього арешту в кримінальному провадженні / О.С. Шелякін // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція. – 2015. – № 16 (том 2). – С. 110-114.

2. Шелякін О.С. Окремі аспекти генезису домашнього арешту / О.С. Шелякін // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – 3-2 (том 2). – С. 240-244.

3. Шелякін О.С. Поняття домашнього арешту / О.С. Шелякін // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2016. – № 38(том 2). – С. 132-136.

4. Шелякін О.С. Правові та організаційні заходи забезпечення реалізації процесуального рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту / Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку», м. Донецьк, 6-7 березня 2015 року. –Д. : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2015. – С. 119-121.

5. Шелякін О.С. Окремі аспекти характеризуючих обставин застосування домашнього арешту / Матеріали VII Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, присвяченої Дню юриста України «Правові реформи в Україні: реалії сьогодення», м. Київ, 29 жовтня 2015 року. – 2015. Ч. 2. – С. 101-103.

6. Шелякін О.С. Сутність домашнього арешту / Матеріали підсумкової науково-практичної конференції «Правоохоронна та правозахисна діяльність поліції в умовах формування громадянського суспільства в Україні», м. Київ, 9 квітня 2016 року. – 2016. – С. 141-144.

3. Зазначені праці підтвердили високий науково-теоретичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами підготовки та проведення усіх видів занять, а також були використані у науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та перемінного складу академії.

Голова комісії:

**Завідувач кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент**

В.В. Рожнова

Члени комісії:

**Заступник начальника відділу організації
науково-дослідної роботи,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник**

О.В. Калиновський

**Т.в.о. завідувача докторантури та аспірантури,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник**

С.А. Мозоль

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник начальника
Головного слідчого управління
Національної поліції України
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України

М.С. Цуцкірідзе
01.05 2019 року

А К Т

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача
Національної академії внутрішніх справ Шелякіна Олександра
Сергійовича в діяльність органів досудового розслідування
Національної поліції України**

Комісія у складі: начальника відділу ГСУ НП України Бурлаки Владислава Васильовича; заступника начальника відділу ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Мірковця Дмитра Михайловича; заступника начальника відділу ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Шевчишена Артема Вікторовича склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження ад'юнкта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Шелякіна Олександра Сергійовича на тему: «Домашній арешт у кримінальному провадженні» можуть застосовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Начальник відділу
ГСУ НП України**

В.В. Бурлака

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України,
кандидат юридичних наук**

Д.М. Мірковець

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України,
кандидат юридичних наук**

А.В. Шевчишен